VÄGEN IN I VILDMARKEN

Ett gestaltningsförslag för Anåfjället



Sofia Wikström

Självständigt arbete • 30 hp
Svergies lantbruksuniversitet, SLU
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Landskapsarkitektprogrammet
Alnarp 2025

Vägen in i vildmarken

Ett gestaltningsförslag för Anåfjället

Entering the Wilderness

A Design Proposal for Anåfjället

Sofia Wikström

Handledare: Arne Nordius, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Examinator: Ingrid Sarlöv-Herlin, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning
Bitr. examinator: Linn Osvalder, SLU, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp
Nivå och fördjupning: A2E
Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture
Kurskod: EX0846
Program: Landskapsarkitektprogrammet
Kurs ansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp
Utgivningsår: 2025
Omslagsbild: Sofia Wikström

Nyckelord: Anåfjället, Härjedalen, gestaltning i natur, tillgänglighet, friluftsliv, naturupplevelse

Sveriges Lantbruksuniversitet
Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap
Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Förord

Att vistas i fjällmiljön i Härjedalen har varit en stor del av min uppväxt, men också min fritid i vuxen ålder. Oavsett om det handlar om sommarens vandringar eller vinterns skidåkning är upplevelserna i fjällen det bästa jag vet. Att skriva ett examensarbete inom just detta tema, som det sista jag gör efter fem år på landskapsarkitektutbildningen, har därför varit en extra speciell och personligt präglad process.

Jag vill rikta ett varmt tack till min handledare Arne Nordius, som har guidat mig när tankarna svävat i väg och visat stort engagemang i både de teoretiska och praktiska delarna av arbetet.

Tack också till Annica Ideström från Länsstyrelsen Jämtland, för värdefulla synpunkter och insikter - och för att du tog dig tid till ett långt telefonsamtal i bilen på väg hem från jobbet för att svara på mina tusen frågor.

Framför allt vill jag tacka mina föräldrar och min syster, som följt med på långa fältbesök i projektområdet. Ni har varit positiva och glada hela vägen även när vi stundtals var vilse och fötterna värkte.

Abstract

As the need to protect nature grows and interest in outdoor recreation increases, access to immersive and accessible natural areas becomes increasingly important. At the same time, such places must be carefully planned and designed to preserve their character and intrinsic values. This thesis explores how accessibility and opportunities for nature experiences can be shaped with sensitivity to landscape characteristics, using the Anåfjället wilderness in Härjedalen as a case study.

The work is based on literature studies and a landscape analysis inspired by the methods of Landscape Character Assessment (LCA) and Integrerad landskapskaraktärsanalys (ILKA). Through desk studies and fieldwork, character areas and landscape qualities were identified and formed the basis for a site-specific design proposal. The proposal includes a trail with selected destination points and related features, designed to support both accessibility and experiential values.

The discussion addresses the interplay between accessibility, nature experience, and the degree of intervention, concluding with an emphasis on the importance of place-specific planning. A well-executed design can not only enhance recreational opportunities but also strengthen the individual's connection to nature – which, in turn, can contribute to broader engagement in nature conservation.

Innehållsförteckning

Inledning 5

Bakgrund 6

Anåfjället 6

Mål och syfte 7

Frågeställning 7

Metod 8

Litteraturstudie 9

Landskapsanalys 9

Designprocess 11

Litteraturstudie 12

Människans relation med naturen 13

Friluftsliv 13

Definition och innebörd 13

Historia och koppling till naturvård 13

Vistelse i naturlandskapet 14

Tillgänglighet 14

Estetik och upplevelse 14

Att läsa landskapet 15

Gestaltning och vägledning 15

Balans mellan tillgänglighet och orördhet 17

Besökare och preferenser 17

ROS och zonering 17

Landskapets lager 18

Platsintroduktion 19

Härjedalen 19

Anåfjället 19

Landskapets form 20

Topografi 20

Geomorfologi 20

Hydrologi 21

Jordarter 21

Landskapets ekologi 22

Klimat 22

Natur- och vegetationstyper 22

Dokumenterade värdefulla områden 23

Landskapets tidsdjup 24

Vägar, byar och bebyggelse 24

Samerna, turisterna och rennäringen 24

Historiska element 25

Sammanställning 26

Fältbesök och inventering 28

Orienterbarhet och barriärer 31

Målpunkter och vyer 31

Gestaltning 33

Planering och principer 34

Zoner 34

Tillgänglighet 34

Tekniska anordningar 36

Spång 36

Bro 36

Ledmarkering 36

Material och inspiration 37

Processer i landskapet 37

Trä och behandling 37

Byggdetaljer och dimensioner 38

Materialtest 39

Målpunkter 41

Entré 41

Middagstjärn 43

Kovvograven 45

Diskussion och slutsats 48

Resultatdiskussion 49

Att tillgängliggöra natur 49

Tillgänglighet i gestaltningsförslaget 49

Naturupplevelser 50

Naturupplevelser i gestaltningsförslaget 50

Orördhet och tillrättaläggande 51

Grad av ingrepp i gestaltningsförslaget 51

Slutsats 52

Avslutande reflektion 52

Referenser 53

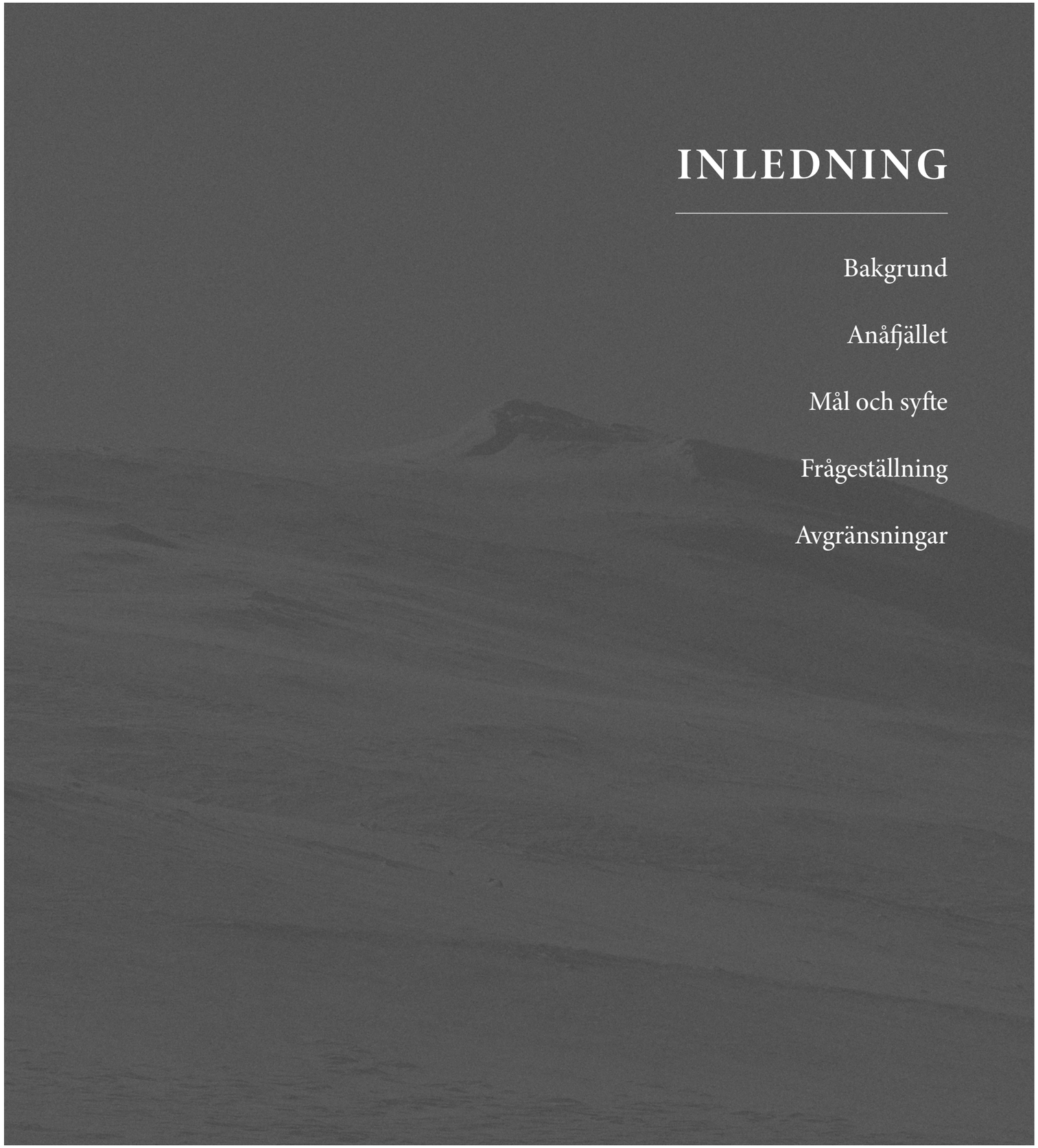

INLEDNING

Bakgrund

Anåfjället

Mål och syfte

Frågeställning

Avgränsningar

Bakgrund

Genom historien har naturen alltid varit en central del av människans tillvaro. Den har framför allt fungerat som en arena för lärande, men även blivit en viktig källa till inspiration när det kommer till musik, bildkonst, sägner och äventyr (Rohde, 2019). De positiva hälsoeffekterna som medförs av utevistelse beror också på att vi sedan urminnes tider är anpassade och har levt i nära kontakt med naturmiljöer, där våra sinnesintryck samverkar på ett sätt som gör att kroppen reagerar positivt. Till skillnad från exempelvis vistelse i ett köpcentrum där intrycken tröttar ut oss ger naturen oss vila och återhämtning (Ottoson, 2023).

Under de senaste åren har friluftslivet i Sverige ökat kraftigt, där pandemin anses ha varit en bidragande faktor till denna utveckling (Folkhälsomyndigheten, 2024). Människorna i Sverige beskrivs som ett naturälskande folk (Mårald och Nordlund, 2016) men samtidigt har vårt förhållande till naturen förändrats genom århundradena. Industrialismen har medfört en mer rationalistisk natursyn samtidigt som urbaniseringens framfart bidragit till att människors kontakt med och kunskap om naturen har minskat (Rohde, 2019). Människans förhållande till naturen formas genom ömsesidig interaktion med den. Uteblir denna interaktion kan naturen upplevas som något ointressant och främmande som saknar värde och betydelse. Utan motiv att naturen är viktigt kan våra handlingar för att värna om den utebli. En positiv attityd gentemot naturen är därför en viktig förutsättning för att motivera naturskydd (Nykänen, 2019). I dagsläget har cirka 15 % av Sveriges land- och vattenområden någon form av formellt skydd, men för att uppnå målet på 30 % till år 2030 i enlighet med Kunming–Montreal-ramverket för biologisk mångfald, krävs omfattande insatser (2024/25:2634).

En viktig aspekt av naturskydd handlar inte enbart om att bevara områden, utan också om att göra dem tillgängliga och synliga för allmänheten. Enligt Naturvårdsverket (2018) bör skyddade områden inte bara värnas och vårdas, utan även visas - en princip som sammanfattas i naturvårdens tre delar: värna, vårda och visa. Samtliga delar är avgörande för att utveckla och motivera naturskyddet i Sverige. Trots detta tyder den senaste utvecklingen på att insatserna för att förbättra tillgängligheten till naturen vara bristfälliga eller i vissa fall helt uteblir (Naturvårdsverket, 2025). Enligt Naturvårdsverket bör en central del av friluftspolitiken vara att säkerställa att naturen är tillgänglig för alla, vilket kräver att olika människors behov och förutsättningar beaktas. För att möta det ökande intresset för friluftsliv (Naturvårdsverket, 2025) och samtidigt inkludera grupper med begränsad erfarenhet av naturvistelser krävs därför riktade tillgänglighetsåtgärder i natur- och kulturområden (Naturvårdsverket, 2013).

Anåfjället

Projektområdet som behandlas i detta arbete ligger i nordvästra Härjedalen och kännetecknas av storslagna fjäll, urskogsartad natur, porlande vatten och öppna myrar. Området uppvisar en hög biologisk mångfald och bedöms ha ett högt bevarandevärde. Landskapet är stort och relativt orört (Länsstyrelsen i Jämtlands län, 2024), men lockar trots detta entusiastiska besökare både vinter- och sommartid (Fjällriket Baggården, u.å.).

Skogslandskapet som breder ut sig norr om fjällmassivet är utsett till en av WWF:s naturpärlor, men har trots detta stått i riskzonen för avverkning. År 2017 skickades ett brev till det berörda skogsbolaget, Skogsstyrelsen och Länsstyrelsen. Brevet undertecknades av 56 representanter från miljöorganisationer, ideella naturvårdare och riksdagsledamöter. Som ett resultat av detta återkallade bolaget sin avverkningsanmälan (Bäck, 2017). I dag pågår ett arbete för att bilda ett naturreservat i området, men avgränsningen för hur långt skyddet ska sträcka sig är ännu inte fastställd (Natursidan, 2018).

I Härjedalens kommuns översiktsplan (2020) beskrivs besöksnäringen som en av kommunens basnäringar och därmed av stor betydelse för kommunens utveckling. Naturen lyfts också fram som en viktig resurs för såväl medborgare som besökare, och används för rekreation, umgänge och för att knyta an till historia och kultur.

Sammantaget gör områdets höga naturvärden, friluftslivets potential och dess betydelse för den regionala utvecklingen Anåfjället till en särskilt relevant plats som studieobjekt.

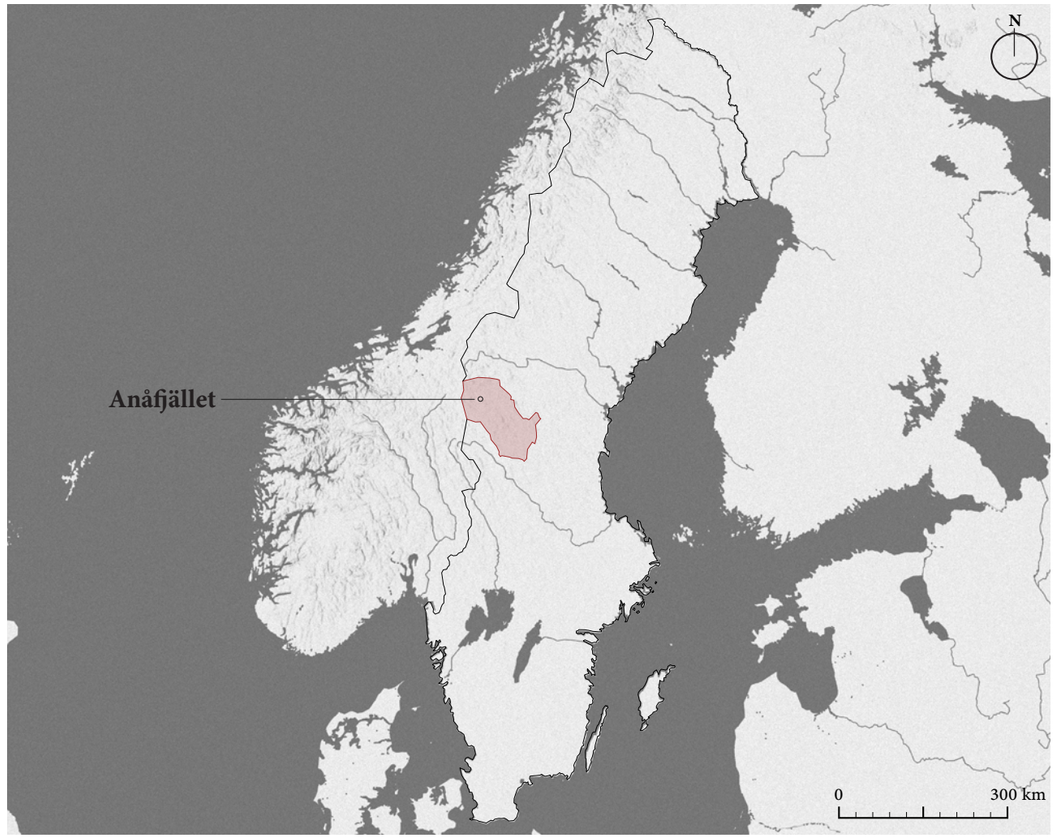

Anåfjällets placering inom Härjedalens kommun. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Mål och syfte

Målet med detta arbete är att undersöka hur tillgänglighet och möjligheter till naturupplevelser kan planeras och gestaltas med hänsyn till landskapets karaktär, i ett gestaltningsförslag för Anåfjället. Syftet är att fördjupa förståelsen för hur planering och gestaltade element kan tillgängliggöra ett naturområde, samtidigt som de harmonierar estetiskt med omgivningen och lyfter fram dess värden och visuella kvaliteter. Arbetet syftar också till att undersöka hur gestaltningen kan bidra till att skapa förutsättningar för meningsfulla och naturnära upplevelser.

Frågeställning

Frågeställningarna består av två övergripande frågor som besvaras med stöd i litteratur och insikter från projektarbetet, samt en projektfråga som behandlas utifrån det egna gestaltningsförslaget.

Huvudfrågeställningar:

1. Hur kan gestaltning användas för att göra naturen mer tillgänglig och skapa en djupare upplevelse för besökare?

2. Hur kan tillgänglighets- och gestaltningsåtgärder planeras och utformas på ett sätt som inte påverkar naturupplevelsen negativt?

Projektfrågeställning:

3. Hur kan en stig vid Anåfjället utformas för att tillgängliggöra landskapet och skapa förutsättningar för naturnära upplevelser i harmoni med det omgivande landskapet?

Avgränsningar

Arbetet omfattar en litteraturstudie och en landskapsanalys som mynnar ut i ett platsspecifikt gestaltningsförslag. Resultatet är ett förslag till utformning av en stig i Anåfjället med tillhörande funktioner.

Arbetets omfattning har anpassats till den tid som stått till förfogande under kursens gång samt tillgången på relevanta källor och information, vilket har medfört vissa avgränsningar. När det gäller gestaltningsförslaget har det till exempel inte varit möjligt att ta hänsyn till den exakta målgruppen som vistas i området i dag, eftersom det saknades lättillgänglig information om detta. Även eventuella markägare som kan beröras av förslaget har inte beaktats.

Fältarbetet i analysfasen genomfördes under vintertid, vilket innebar en begränsad förståelse för landskapets utseende utan snötäcke och för den undervegetation som då inte var synlig. I dessa fall har kompletterande information hämtats från litteratur, baserad på de vegetationstyper som identifierades i skrivbordsstudierna.

Landskapets ekologiska förutsättningar har i huvudsak baserats på tillgänglig litteratur. Kunskapen om djurlivet i området har varit begränsad, vilket gjort det svårt att ta hänsyn till känsliga perioder, som till exempel häckning. Förslaget hade därför med fördel kunnat innehålla rekommendationer om minskat besökstryck under sådana tider.

Arbetets geografiska avgränsning och stigens längd har anpassats utifrån den tid som funnits till förfogande, samt med hänsyn till säsongens påverkan på framkomlighet och dagsljus.

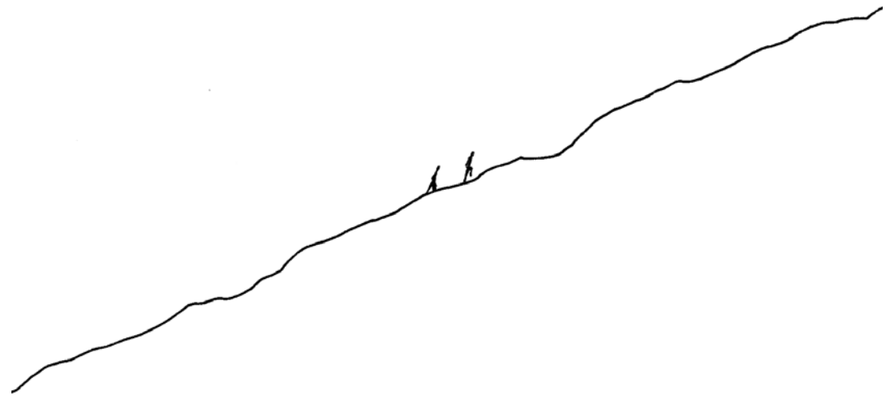

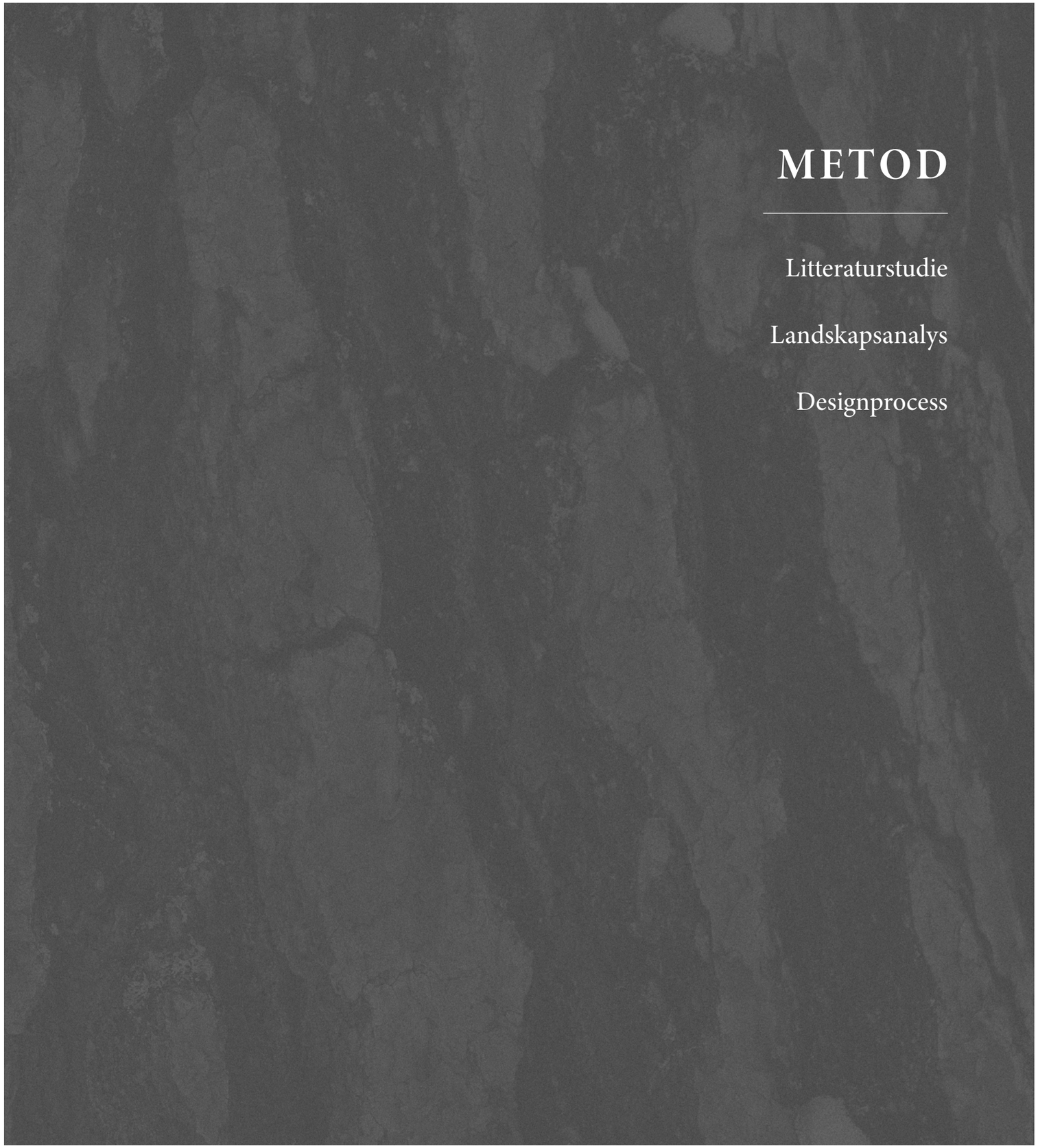

METOD

Litteraturstudie

Landskapsanalys

Designprocess

Metod

Litteraturstudie

Avsikten med litteraturstudien har varit att bygga en kunskapsgrund för arbetet och det efterföljande gestaltningsförslaget. Den har också syftat till att ge en överblick över hur friluftsliv och naturvård har vuxit fram och formats genom historien, med anledning av att förstå dagens förutsättningar och utmaningar. Studien har fokuserat på teman som planering av friluftsområden, människors landskapspreferenser, tillgänglighetsfrågor, utformning av naturområden samt potentiella konflikter kopplade till nyttjande och bevarande. Både tryckta och elektroniska källor har använts. Särskilt har SLU:s databas Primo varit central för litteratursökningen. Boken *Planera för friluftsliv* (Emmelin et al., 2010) har varit ett viktigt stöd under hela processen, tillsammans med ett flertal rapporter från Naturvårdsverket.

Landskapsanalys

För att fastställa stigens dragning har en omfattande landskapsanalys genomförts. Arbetet har inspirerats av metoden Landscape Character Assessment (LCA) samt dess svenska motsvarighet, Integrerad Landskapskaraktärsanalys (ILKA). LCA är en metod som utvecklats i Storbritannien i syfte att identifiera, beskriva och klassificera olika typer av landskap. Den används främst vid planering av bebyggelse och infrastruktur, vid bedömning av landskapets känslighet för exploatering samt för att värna natur- och kulturvärden (Swanwick, 2022).

ILKA är ett svenskt analysverktyg utvecklat av Trafikverket, inspirerat av LCA. Metoden tillämpas främst inom infrastrukturplanering, men fungerar även väl inom regional fysisk planering, miljöbedömningar och ekosystemtjänstanalyser (Trafikverket, 2017). Båda metoderna bygger på en flerstegsprocess som omfattar skrivbordsstudier, fältarbete och värdering av landskapets karaktär och förutsättningar. Den analys som genomförts i detta arbete har inspirerats av båda metoderna.

Syftet med analysen har varit att få en djupare förståelse för projektområdet, identifiera dess möjligheter och begränsningar, samt kartlägga värden i landskapet som bör tas i beaktande vid utformningen. Analysen har legat till grund för beslut kring framkomlighet, val av tillgänglighetsåtgärder och identifiering av potentiella målpunkter längs stigen.

Landskapsanalysen genomfördes i tre faser:

1. **Skrivbordsstudier**: I den inledande fasen analyserades landskapets struktur utifrån tre övergripande lager: form (topografi och struktur), ekologi (naturvärden och vegetation) samt tidsdjup (kulturhistoriska och nutida spår av mänsklig aktivitet). Information har hämtats från elektroniska och tryckta källor, och ArcGIS har varit ett värdefullt verktyg för att hämta och visualisera data i området. Lantmäteriet och SGU har också varit användbara källor för kartmaterial. Sammanställningen gav en övergripande förståelse för landskapet och låg till grund för att identifiera en preliminär rutt inför fältarbetet.

2. **Fältarbete**: Den andra fasen bestod av två platsbesök, genomförda den 12e och 21a mars 2025 i sällskap av familjemedlemmar. Det första besöket präglades av mulet väder och begränsad sikt, medan det andra gjordes i strålande sol. Båda besöken utfördes på skidor med tillhörande utrustning, då området var snötäckt vid båda tillfällena. Under platsbesöken inventerades och dokumenterades området med hjälp av protokoll och fotografier. Syftet var att bekräfta och fördjupa insikterna från skrivbordsstudierna samt upptäcka kvaliteter och detaljer som inte framgick i kartmaterialet.

3. **Sammanställning och analys**: I den tredje fasen sammanställdes materialet från skrivbordsstudierna och fältarbetet. Landskapet delades in i mindre delområden utifrån karaktär och egenskaper. Denna indelning låg sedan till grund för planering och gestaltning av området.

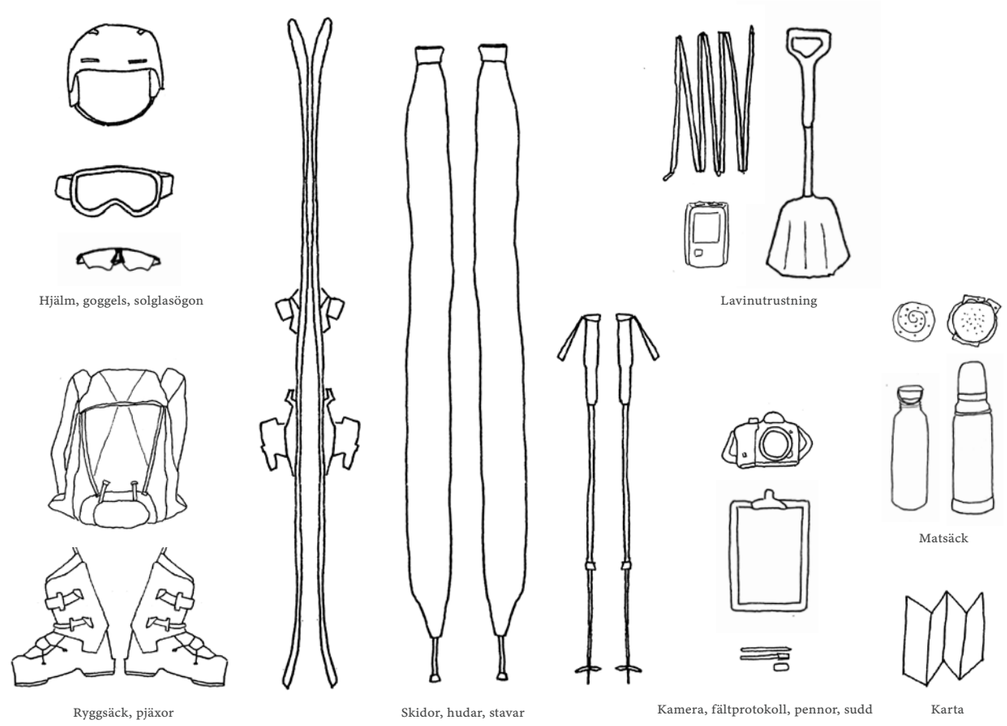

Packning inför fältarbete i projektområdet.





Första platsbesöket i området den 12e mars, i mulet väder.





Andra platsbesöket i området den 21a mars, i strålande sol.

Designprocess

Designprocessen har varit iterativ och byggt på en kombination av olika metoder. Syftet har varit att pröva och utvärdera olika lösningar till gestaltningsförslaget för att skapa förståelse för vad som lämpar sig bäst.

Skissarbete har använts kontinuerligt för att utforska och utveckla idéer, medan modellbygge har fungerat som ett verktyg för att undersöka rumsliga samband och skala i fysisk form. 3D-modelleringsprogrammet SketchUp har använts både som stöd i den kreativa processen, för att snabbt kunna testa olika designlösningar, och som ett verktyg för att visualisera det slutgiltiga gestaltningsförslaget. Programmet har fungerat som ett hjälpmedel för att bedöma hur små justeringar påverkar rumslighet och helhetsintryck.

Som en del av processen genomfördes även materialtester med bränning av trä enligt den japanska tekniken *yakisugi* (även kallad *shou sugi ban*), som också ingår i gestaltningsförslaget. Syftet var att fördjupa förståelsen för tekniken samt det färdiga materialets uttryck.



Några av skisserna från arbetets gång, där form, uttryck och dimensioner har testats, liksom hur slutresultatet kan visualiseras. Processen har varit iterativ, med många steg framåt – och ibland bakåt.

LITTERATURSTUDIE

Människans relation till naturen

Friluftsliv

Vistelse i naturlandskapet

Balans mellan tillgänglighet och orördhet

I följande kapitel introduceras uppsatsens tema, vilket även utgör kunskapsgrunden för arbetet och det gestaltningsförslag som presenteras. Kapitlet inleds med människans relation till naturen och går därefter vidare till friluftslivets historiska utveckling och dess koppling till naturvård. Därefter behandlas olika aspekter av tillgänglighet i naturmiljöer, liksom hur vi människor uppfattar och tolkar landskap. Avslutningsvis diskuteras balansen mellan orördhet och tillrättaläggande, samt människors preferenser och planeringsmodeller för utformning av naturområden.

Människans relation till naturen

Människorna i Sverige beskrivs som ett naturälskande folk (Mårald och Nordlund, 2016), men på samma gång har vårt förhållande till naturen formats och förändrats genom åren, där industrialismens framväxt har lett till en alltmer rationalistisk natursyn. Samtidigt har urbaniseringens framfart bidragit till att människors kontakt med naturen och deras förståelse för den har minskat (Rohde, 2019).

Förr levde människor till största delen utomhus och hade en kontinuerlig kontakt med naturens element, såsom vind, vatten, jord, växter och djur (Spirn, 1998). I dagens samhälle är de flesta inte längre beroende av denna interaktion. Då vistades vi i naturen för att samla mat och hitta vatten för att överleva, medan vi i dag i stället förlitar oss på den moderna livsmedelsindustrin som förser oss med det vi behöver. Barn lär sig om sin omvärld via böcker, foton och filmer, medan människor i arbetslivet ofta tillbringar hela sina dagar inne på ett kontor. Vissa yrken inom exempelvis fiske eller jordbruk behåller fortfarande en viss koppling till naturen och kunskap som kan föras vidare till nästa generation. Men trots det har industrialismen påverkat även dessa branscher och gjort dem mer storskaliga och effektiva, vilket minskar den mänskliga kontakten och känslan för naturen. Spirn beskriver denna utveckling genom att hävda att den förståelse för naturen som varit en del av mänskligheten i generationer, nu är en förmåga vi successivt har börjat glömma bort.

Människans förhållande till naturen formas genom ömsesidig interaktion med den. Uteblir denna interaktion kan naturen upplevas som något ointressant och främmande som saknar värde och betydelse. Utan motiv att naturen är viktigt kan våra handlingar för att värna om den utebli. Den som vistas i naturen utsätts också för dess krafter så som regn, vind och landskapets förändringar. Sådana upplevelser öppnar sinnet för naturens värde och dess betydelse som en livgivande miljö. Den som regelbundet möter naturens utmaningar har troligen en starkare vilja att värna om den än den som saknar sådana erfarenheter. Genom dessa möten omvandlas erfarenhet till kunskap och kan i bästa fall leda till visdom och ansvarstagande för naturens framtid (Nykänen, 2019).



Friluftsliv

Definition och innebörd

Det finns många olika definitioner och tolkningar av vad friluftsliv innebär. Enligt Nationalencyklopedin (2023) definieras friluftsliv som ”verksamheter ute i det fria vanligen för längre tid och i vildare natur” (ibid). Denna definition överensstämmer med den vanliga uppfattningen att friluftsliv i dess renaste form bör ske i vild natur. Friluftsliv betraktas även som en fritidsaktivitet och kan ibland gränsa till idrott, men inom ramen att det är kravlöst och inte innebär någon press på tävling. Att frivilligt vistas i naturen för nöjes skull utan något nyttomotiv, anses av många skandinaver vara utmärkande för nordisk kultur. Inom nordisk nationalism har föreställningen om en särskild relation till naturen och friluftslivet, liksom den unika friheten genom allemansrätten en central betydelse. Under det senaste decenniet har friluftsliv fått en ökad uppmärksamhet kopplat till en förbättrad folkhälsa, som en central del för livskvalitet men även som en del av naturvården. Friluftslivet är en betydelsefull aktivitet för många människor, både som rekreation och som en ekonomiskt viktig näringsverksamhet (Emmelin et al. 2010).

Historia och koppling till naturvård

Det är huvudsakligen under de senaste hundra till hundrafemtio åren som det har vuxit fram ett nytt förhållningssätt till landskap och natur i det västerländska industrisamhället. I Sverige är friluftslivets historia drygt hundra år, men flera viktiga rötter sträcker sig tillbaka i tiden mycket längre än så (Emmelin et al. 2010). Naturskydd har noterats från tidig medeltid och handlade främst då om förvaltning av resurser såsom jaktbart vilt, fisk och skog. Redan på 1200- och 1300-talet infördes förbud mot fångstmetoder som gropar och nätfiske i älvar med lekplatser. Under 1500-talet infördes bestämmelser för skogsavverkning i både Norge och Sverige, som en reaktion på den omfattande exploateringen kopplad till timmerexport och gruvdrift. Under 1700-talet fick filosofen Jean-Jacques Rousseaus idéer ett genombrott i Norden och i Europa, och den orörda naturen blev en central del av den romantiska epoken. Synen på naturen förändrades – den började värderas inte bara som en resurs utan även för sin egen skull och för människans behov av upplevelser. Mot slutet av 1700-talet och början av 1800-talet växte ett friluftsliv fram inom överklassen och bland besökare från andra länder (Rohde, 2019). Som en del av denna utveckling grundades i slutet av 1800-talet flera ideella organisationer i Sverige som exempelvis Svenska Turistföreningen (STF) och Friluftsfrämjandet, i syfte att lyfta fram och tillgängliggöra det svenska friluft- och fritidslandskapet för allmänheten (Emmelin et al. 2010). År 1909 fick Sverige sin första naturskyddslag, och liknande lagar infördes i Norge, Danmark och Finland under de följande åren. Här inrättades även nio nationalparker i Sverige, där idéströmningar hade sitt ursprung i USA och Tyskland. Samtidigt grundades även ideella föreningar för naturskydd, där Sverige var först med Svenska Naturskyddsföreningen (Rohde, 2019). Den efterföljande lagstiftningen, naturvårdslagen från 1964, möjliggjorde skydd av områden för friluftslivets skull. Statens naturvårdsnämnd, som grundades 1963, hade i detta avseende samma roll som det senare etablerade Naturvårdsverket. Sambandet mellan friluftsliv och naturvård förstärktes även genom att regler om stängselgenombrott och strandskydd, som funnits i lag sedan början av 1950-talet, nu etablerades i naturvårdslagen. I mitten av 1970-talet anlades 25 så kallade primära rekreationsområden och i fjällen övertog staten 460 mil markerade leder. Ytterligare exempel på friluftslivets starka planeringsinriktning under 1970- och 1980-talet är utpekandet av områden

av riksintresse för friluftsliv, naturvård och kulturmiljövård (Emmelin et al. 2010).

Det finns flera drivkrafter bakom dagens friluftsliv. En aspekt är den miljö- och naturpedagogiska ambitionen som har spår i verksamheter för framför allt barn och unga. Två andra drivkrafter bakom det ökande intresset för friluftsliv är regional utveckling och folkhälsa. Folkhälsoperspektivet är ett tema som varit återkommande i friluftslivets historia. Regional utveckling har även det funnits långt tillbaka i tiden i form av exempelvis säsongsinkomster för individer i fjällregionen. Turism och friluftsliv tycks även få en allt större roll på landsbygden i takt med att de traditionella näringarna ger allt färre arbetstillfällen där (Emmelin et al. 2010).

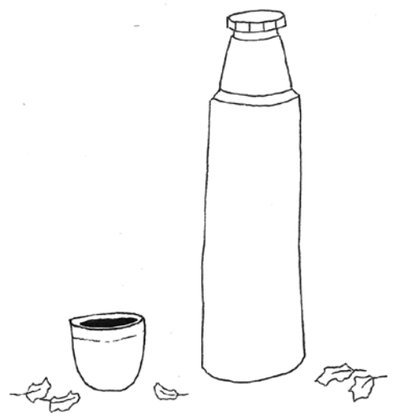

Vistelse i naturlandskapet

Tillgänglighet

Inom naturvägledning betonas vikten av tillgänglighet till naturområden, både när det gäller fysisk och mental tillgänglighet. Med fysisk tillgänglighet avses förutsättningarna för att alla människor oavsett fysiskt tillstånd, ska kunna ta sig ut i och röra sig i naturen. Mental tillgänglighet, som många menar är minst lika viktig, syftar på vanan att vistas i naturmiljöer. För många kan detta utgöra ett hinder, eftersom personer utan tidigare erfarenhet av att vara i naturen tenderar att känna sig mer otrygga där (Centrum för naturvägledning, 2009). I boken *Planera för friluftsliv* (2010) presenteras olika aspekter av tillgänglighet och verktyg för att tillgodose dessa. Det kan exempelvis vara fysiska tillrättalägganden för att underlätta framkomligheten genom att anlägga spänger, vägar, stigar och parkeringsplatser. Information i form av skyltar, kartor eller guidning är också en form av tillgänglighet som underlättar vistelsen i ett naturområde (ibid). I rapporten *Tillgängliga natur- och kulturområden: En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer* (Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet & Handisam, 2013) betonas vikten av att tänka tillgänglighet hela vägen. Utöver de tidigare nämnda aspekterna handlar det också om att känna till att ett naturområde existerar, att i förväg kunna ta del av information om området och dess serviceutbud samt hur man tar sig dit. Det inkluderar även möjligheten att enkelt förflytta sig inom området, orientera sig och uppleva dess kvaliteter, gärna under olika årstider.

Estetik och upplevelse

Kroppsliga och känslomässiga aspekter

Den estetiska upplevelsen av ett landskap beror på hur vi uppfattar dess element som en sammanhängande helhet och dess mönster. Denna upplevelse påverkas av rumsliga kvaliteter såsom närhet, omslutenhet, proportion, balans och hierarki, men även av färg, form, struktur och position, vilka avgör landskapets läsbarhet och förståelighet. Förutom den visuella aspekten påverkar även sinnen som lukt, hörsel och känsel i hög grad hur vi upplever landskapet (Bell, 2012).

Starka känslor kan väckas när vi upplever särskilt vackra miljöer och under 1800-talet diskuterades definitionen av två koncept kopplade till fenomenet. Högst upp i det estetiska spektrumet återfinns skönhet och det sublima som centrala aspekter av landskapsupplevelsen. En sublim upplevelse uppstår när våra sinnen överväldigas av ett landskaps storhet, en skala som är svår att förstå och som ger en känsla av gränslöshet. Detta kan ske exempelvis vid storslagna utsikter från höga höjder, där vi kan känna oss små i relation till omgivningen och ödmjuka inför det vi betraktar. En viss grad av fara kan också förstärka upplevelsen. Till skillnad från den sublima upplevelsen beskrivs skönhetsupplevelsen som något som ligger inom ramen för vår förståelse – en vy vi kan ta in och uppleva som behaglig. Den kanske inte stimulerar oss lika starkt som det sublima, men den ger en djup tillfredsställelse. Båda dessa upplevelser är vanliga i naturliga miljöer och är därför viktiga att ta i beaktande vid planering, design och förvaltning av landskap (Bell, 2012). Ett annat begrepp som kan fånga in essensen av en plats samt upplevelsen av den är *Genius loci* som på engelska översätts till *the spirit of the place*. Begreppet är ganska abstrakt och svårfångat och förstås ofta på en känslomässig och undermedveten nivå. *Genius loci* hänvisar till

den speciella och unika kvalitet som en plats har jämfört med en annan och är starkt kopplad till en plats identitet samt människors anknytning till den (Bell, 2005).

Evolutionära och kulturella aspekter

Det finns även teorier som förklarar hur vi uppfattar landskap som ett resultat av människans evolution, där dagens estetiska preferenser för vissa landskap ses som reflektioner av egenskaper som en gång gynnade människans överlevnad (Bell 2012). En teori som stödjer detta är Jay Appletons teori om utsikt och skydd, även kallad *prospect refuge*-teorin (Appleton, 1975 se Hägerhäll, 2005, s.215-216). Appleton menar att våra estetiska preferenser är formade av landskapselement vars färg, form och struktur signalerar gynnsamma förhållanden för anpassning och överlevnad. Han identifierar särskilt två typer av landskapselement som vi instinktivt dras till. Det ena är sådant som indikerar vidsträckt utsikt (*prospect*), det vill säga miljöer som ger en god överblick utan hinder, till exempel från en höjd eller bergstopp. Det andra är sådant som indikerar skydd (*refuge*), alltså platser som erbjuder tillflykt där man kan gömma sig. Enligt teorin föredrar människor landskap som kombinerar båda dessa egenskaper, där den mest omtyckta platsen i landskapet antas vara den där man kan se utan att själv bli sedd (ibid.).

Till skillnad från de evolutionära teorierna förklarar kulturella teorier den estetiska upplevelsen och landskapspreferenser som inlärda och formade av sociala, kulturella och personliga faktorer (Bell 2012). Mycket citerade kulturella teorier inkluderar topofili och den ekologiska estetikens teori (Tveit, Ode Sang och Hägerhäll, 2019). *Topofili* innebär att människor har en tendens att knyta an till det man redan känner väl, vilket innebär att bekantskap och erfarenhet är betydande när det kommer till preferenser av landskap. Det kan till exempel vara ett landskap som liknar det man är uppvuxen i eller som väcker igenkänning (Tuan, 1974). Den ekologiska estetikens teori hävdar att kunskap om de ekologiska funktionerna i landskapet, samt hur väl dessa funktioner fungerar, också är drivande faktorer för den estetiska upplevelsen. Teorin föreslår att vi förutom att använda våra sinnen för att uppleva en plats, även bör använda vårt intellekt, vilket kan förhöja naturupplevelsen. Vi kan njuta av ett vackert landskap ännu mer om vi också vet att det är ekologiskt hälsosamt. Indikationer på ekosystemets hälsa kan exempelvis vara omfattningen av vilda arter i ett område. En djupare förståelse för en plats och dess ekologiska processer är också en förutsättning för att greppa platsens identitet och essens, vilket också knyter an till det tidigare nämnda konceptet *Genius loci* (Bell, 2012).

Simon Bell (2012) diskuterar även hur kunskap om en plats historia påverkar den estetiska upplevelsen. Han menar att mycket av tillfredsställelsen kommer från att vi får utforska en miljö där mer och mer information avslöjas efter hand, vilket skapar en djupare förståelse för platsen. Många kulturlandskap har ett tidsdjup, där lämningar från olika tidsperioder finns kvar att observera idag, vilket tillför ett lager av mening och estetisk kvalitet. Arkeologiska eller historiska lämningar i landskapet skapar komplexitet och en känsla av identitet på platsen, vilket kan hjälpa människor att knyta an till och förstå både platsen och dess historia.

Att läsa landskapet

Människan som en biologisk varelse

Landskapet rymmer en mängd information, bestående av både de element som ingår i det och hur dessa är organiserade. Hur landskapet framstår har stor betydelse för människors förståelse av sin omgivning (Kaplan et al., 1998). Människor söker ständigt, både medvetet och omedvetet, efter ordning och mönster i sin omvärld. Mönster har ofta olika grader av struktur, vilket ökar läsbarheten och förståelsen av miljön. När vi inte kan urskilja något mönster tenderar vi att bli desorienterade och oroliga (Bell, 2012). Kaplan et al. (1998) betonar också att vår förmåga att tolka miljön är en central aspekt för att känna trygghet. Samtidigt framhäver de vikten av vår vilja att utforska, vilket förutsätter en viss grad av komplexitet och mystik i omgivningen. Författarna sammanfattar detta i en så kallad *Preference Matrix*, som identifierar fyra faktorer: sammanhang, komplexitet, läsbarhet och mystik – vilka påverkar vår uppfattning om och preferens för en viss utemiljö (ibid.). Denna teori liknar Alfred North Whiteheads förklaring av att det finns två egenskaper i landskapet som väcker intensiva känslor (Bell, 2012). Den första kallas *massiveness* och kan jämföras med närvaron av en variation av detaljer. Den andra egenskapen kallas *intensity proper*, vilket kan förstås som magnitud eller skala, utan hänsyn till variationen av detaljer. *Massiveness* innefattar diversitet och komplexitet, men kan existera inom olika skalnivåer. *Intensity proper* kan kopplas till den känsla av storhet som genereras vid en sublim upplevelse. Enligt Whiteheads teori är de miljöer vi finner mest attraktiva de som innefattar både *massiveness* och *intensity proper* (ibid.).

Det är en fin balansgång mellan dessa faktorer när det gäller människors förmåga att orientera sig i naturliga miljöer. Ett område måste vara tillräckligt komplext för att väcka nyfikenhet och inbjuda till utforskning, men samtidigt tillräckligt sammanhängande för att underlätta läsbarheten (Kaplan et al., 1998).

Människan som en kulturell varelse

Samtidigt finns det andra faktorer som påverkar hur vi uppfattar och tolkar naturen och landskapet. Att ha vuxit upp med eller utan närhet till naturen under barndomen formar vår relation till den även i vuxen ålder (Steg, L., van den Berg, A. och de Groot, J., 2019). Ann Whiston Spirn (1998) hävdar att vi präglas av de landskap som omgav oss under vår tidiga barndom, vilket i sin tur påverkar hur vi läser av andra landskap senare i livet.

Människor läser landskapets element och tecken och tolkar betydelser och historier. Att skapa direkta associationer utifrån upplevelser är universellt för människans kultur, även om tolkningarna kan se olika ut. Människor läser aldrig samma landskap likadant (Spirn, 1998). Yi-Fu Tuan (1974) framför liknande synpunkter i sin bok *Topophilia* och hävdar att sättet vi tolkar och värderar vår fysiska omgivning skiljer sig avsevärt från person till person. Han beskriver hur människans perception, attityder och värderingar speglar individen själv. Vi tolkar vår omgivning genom alla våra sinnen, och hur vi förhåller oss till dessa förmågor samt vilka sinnen vi värdesätter påverkas starkt av kultur och miljö. Synen är det dominerande sinnet i den moderna världen, ofta på bekostnad av andra sinnen som lukt och känsel, vilka är mer kopplade till våra känslor. Han menar på att även om alla människor delar gemensamma perspektiv och attityder, är ändå varje människas världsbild unik.

När vi utforskar vår omgivning bildar vi våra egna mentala kartor med möjligheter. Detta beror på att vi har med oss våra sociala, kulturella och praktiska erfarenheter samt värderingar, som alla påverkar hur vi uppfattar omgivningen (Bell,

2012). Hur människor ser på naturen beror på deras bakgrund, erfarenheter och relation till den. Detta visar sig till exempel när personer med olika discipliner studerar jorden. Geologer fokuserar på strukturer, bergarter och geologiska processer, medan en ekolog undersöker djurlivet och dess interaktion med omgivningen. Kulturgeografer och planerare å andra sidan analyserar människors behov och deras samspel med landskapet och dess många system. Men det handlar också om hur människor förhåller sig till och nyttjar jordens resurser. Skogsbrukare och bönder ser naturen som en resurs att förvalta och använda för sin försörjning. När vi studerar vår omgivning letar vi efter mönster och processer som är relevanta för våra intressen och behov.

Gestaltning och vägledning

Det finns olika sätt att använda gestaltning för att underlätta läsbarhet och orientering, men också för att förhöja upplevelsen i ett naturområde.

En entré eller passage kan fungera som ett viktigt verktyg för att öka förståelsen hos besökaren. Den markerar tydligt gränsen mellan ”ute” och ”inne” och uppmanar till en stunds eftertanke kring var man har varit och vart man är på väg. Landmärken i form av byggda element, men även naturliga inslag som ett särskilt utmärkande träd, kan också underlätta orienteringen i landskapet (Kaplan et al., 1998).

Stigens utformning spelar en viktig roll för både orienterbarheten och upplevelsen. Den hjälper besökare att hitta och nå specifika målpunkter (Kaplan et al., 1998) samtidigt som en böljande och kurvig form kan skapa mystik och bjuda in till utforskande. Variationsrika stigar stimulerar också våra sinnen samt vår kinetiska förmåga genom att låta oss behöva gå uppför och nedför, gå över trappsteg eller passera hinder som kräver ansträngning från våra kroppar. Dessutom skapas ett intressant samspel mellan skugga och sol när vi rör oss i olika riktningar (Bell, 2012). Att ha stopp längs vägen kan också vara ett viktigt inslag. Möjligheten att sitta ner kan göra det lättare för människor att uppmärksamma sin omgivning och notera det som finns omkring dem, till skillnad från när de är i rörelse då vissa detaljer kan hamna i bakgrunden (Kaplan et al., 1998).

Vägledningskedjan är ett koncept som knyter an till *Riktlinjer för naturrum* (2015) och syftar till att skapa ett en god upplevelse och helhetsintryck i ett naturområde (Naturvårdsverket, 2018). Följande punkter är:

• Besökaren behöver känna till att området finns och få en översiktlig introduktion till vad det har att erbjuda.

• Besökaren ska inspireras till att vilja besöka området. Informationen ska ge relevanta förväntningar på vad som finns att göra och uppleva i området, hur tillgängligt det är samt stimulera till att besöka det.

• Besökaren måste kunna hitta till området, med hjälp av till exempel webbinformation, vägskyltar, kartor, vägbeskrivningar, foldrar eller guideböcker.

• När besökaren befinner sig på plats behövs ett väl organiserat område med tydliga entréer, skyltar vid angöringsplatser, markerade leder och vägvisning i terrängen som hjälper besökaren att hitta där. Det är också viktigt att tänka på övriga faciliteter och service.

• På plats kan besökaren ges möjlighet att hitta in i naturen genom naturvägledning som fördjupar förståelse och förstärker upplevelser.



Balans mellan tillgänglighet och orördhet

En viktig synpunkt ur ett tillgänglighetsperspektiv är aspekten kring vilka lanskapskvaliteter som ska tillgängliggöras. Vanligen är det just de åtgärder som möjliggör tillgängligheten för landskapet som också av vissa uppfattas som något som hämmar upplevelsen av naturmiljön och gör den mindre värd för friluftsliv (Emmelin et al. 2010).

Det finns flera alternativ för åtgärder när det gäller att bevara landskapets kvaliteter i relation till friluftsliv och naturturism. Ett av dessa är att försöka minska miljöpåverkan, vilket kan göras på flera sätt. Det kan handla om olika former av styrning av besöken, exempelvis genom informationsinsatser, kanalisering, begränsningar i nyttjandet eller till och med förbud mot vissa aktiviteter eller tillträde till specifika platser under vissa perioder. Här blir det påtagligt med svåra avvägningar mellan begränsningar som kan minska frihetskänslan som är en viktig del av friluftslivet, och hänsyn till naturen och landskapet med dess upplevelsevärden (Emmelin et al. 2010).

Anläggningar lämpade för friluftsliv kan ha flera mål, men en central del är att påverka förutsättningarna för en god naturupplevelse (Emmelin et al. 2010). Att öka tillgängligheten är väsentligt verktyg för att styra besökare till spännande platser inom ett område, och vid behov avleda dom från känsligare områden (Naturvårdsverket, 2013). Genom att kombinera anordningar som exempelvis gömslen, fågeltorn, spänger och ramper finns det möjlighet att minska störningen på miljön och samtidigt möjliggöra upplevelse av natur för fler människor. Idag är det vanligt att tekniska åtgärder som dessa kombineras med mer eller mindre omfattande information. Det finns flera aspekter att ha i åtanke när det kommer till utformningen av olika tekniska anordningar. Materialval, färg och form är av stor betydelse när det kommer till hur pass väl en anordning samspelar med landskapet (Emmelin et al. 2010). Även placeringen i terrängen samt hur den följer markens naturliga formationer är av stor betydelse för att smälta in i landskapet. Att utgå från och ta hänsyn till det specifika områdets karaktär är av stor vikt vid planeringen av olika tillgänglighetsåtgärder (Naturvårdsverket, 2013). I linje med internationella trender har uppmärksamheten i Sverige även riktats mot arkitektur och utformning av tekniska anordningar som ett sätt att profilera och ge identitet, särskilt vid entrézoner i reservat och nationalparker. Genom skicklig design kan anordningar både mildra känslan av ingrepp i naturen och tillföra ett estetiskt egenvärde (Emmelin et al. 2010).

Besökare och preferenser

Inom forskningen är det framför allt två riktningar som har varit viktiga när det kommer till vilket landskap som föredras av olika brukare. Den ena riktningen undersöker sambandet mellan landskapets egenskaper och aktiviteter när det gäller upplevelse, motiv och utbyte. Den andra riktningen syftar till platsanknytning med utgångspunkter så som identifikation och ”sense of place”. Samtidigt är det en mängd faktorer som verkar samtidigt när det kommer till brukarens val av besöksmål, vilket gör det svårt att försöka identifiera vad som lockar till en destination i enbart landskapets egenskaper (Emmelin et al. 2010).

Det är dock nödvändigt med teoretiskt underbyggda metoder för differentiering av naturturister för att dela upp utbudet på en destination i syfte att hantera intressekonflikter och för hållbar förvaltning. Purism-skalan är en samlad attityd-skala som utvecklades för att kunna urskilja brukare i olika grupper för att studera deras preferenser för miljöfaktorer. Skalan gör det möjligt att dela in olika grupper utefter deras preferenser när det kommer till hur påverkad miljön är, dvs orörd vildmark och vildmarksupplevelser kontra service, anläggningar och andra ingrepp i landskapet. De som står på den ena sidan av spektra och föredrar vildmarkssituationen kallas för *purister* medan de på den motsatta sidan som föredrar det tillrättalagda kallas för *urbanister.* (Emmelin et al. 2010).

ROS och zonering

Purism-skalan som nämns ovan används i planeringsmodellen ROS (*Recreation Opportunity Spectrum*), som syftar till att förse friluftslivet med en mångfald av förutsättningar och en vidd av möjligheter (Emmelin et al. 2010). Denna typ av planering kallas även för *zonering.* Tanken är att denna strategi ska styra åtgärderna i ett område för friluftsliv genom en medveten uppdelning i olika delområden med olika funktioner och ändamål. Syftena med de olika zonerna är att de ska återspeglas i deras grad av orördhet och tillgänglighet, med ett spektrum baserat på från den ena sidan det väldigt påverkade till det helst opåverkade. Genom zonering kan besökarnas förväntningar bättre tillgodoses genom att tillgängliga målpunkter får en högre servicegrad, medan mer otillgängliga områden förblir opåverkade och känsliga naturområden skyddas. Det är också viktigt att definiera och kommunicera vilka aktiviteter och upplevelser som är lämpliga i de olika zonerna, så att de både möter besökarnas behov och samspelar med de omgivande förutsättningarna. Denna typ av modell underlättar planeringen av naturområden och kan bidra till att minska konflikter (Naturvårdsverket, 2007).

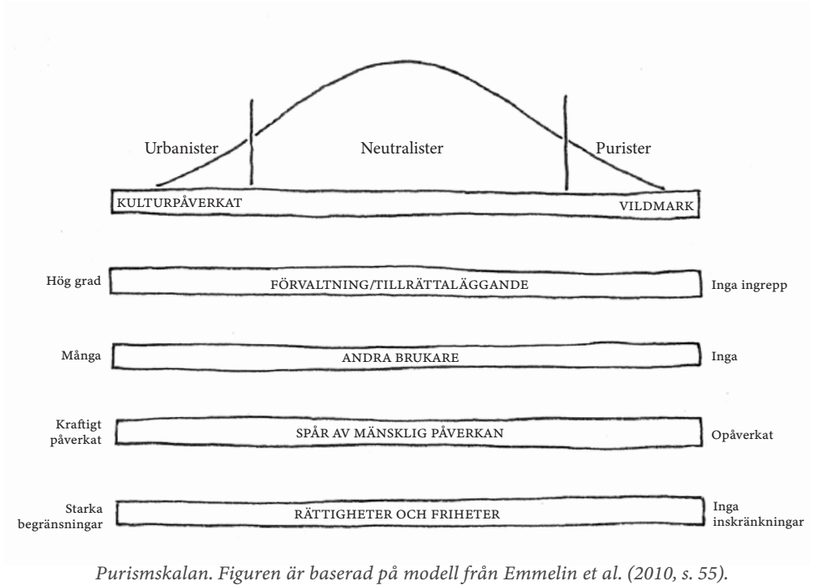

Purismskalan. Figuren är baserad på modell från Emmelin et al. (2010, s. 55).

LANDSKAPETS LAGER

Platsintroduktion

Landskapets form

Landskapets ekologi

Landskapets tidsdjup

Inventering och analys

I följande kapitel presenteras det material som utgjorde förarbete och analys för projektområdet. Materialet redovisas i kronologisk ordning, i enlighet med arbetsprocessen, och inleds med en platsintroduktion för att ge en översiktlig bild över området och dess kontext. Därefter beskrivs projektområdet utifrån tre olika lager: landskapets form, landskapets ekologi och landskapets tidsdjup. All information fördjupar kunskapen om landskapets uppbyggnad och funktion och sammanställs och utvärderas. Denna analys ligger till grund för det första platsbesöket och den efterföljande stigdragningen som en del av gestaltningen. Avslutningsvis redovisas material från fältbesök och inventering, vilket utgör grunden för gestaltningsförslaget.

Platsintroduktion

Härjedalen

Härjedalen är Sveriges högst belägna landskap, men är också med sina 11 400 kvadratkilometer en av Sveriges största kommuner (Härjedalens kommun, u.å.). Invånarantalet har fluktuerat de senaste femtio åren men beräknas idag vara ca tio tusen (Härjedalens kommun, 2020).

Turismen är en viktig näring för kommunen och utgör grunden för flera av byarna. Utöver turismen präglas kommunen av ett flertal olika näringar som har och har haft varierande betydelse över tid. Skogsbruk, jordbruk och rennäring är exempel på både historiskt viktiga och fortfarande aktiva näringar som spelar en central roll i området. Besöksnäringen har framför allt vuxit fram under den senare delen av 1900-talet och har utvecklats till en stark och etablerad näring med verksamhet både sommar- och vintertid (Härjedalens kommun, 2020).

Härjedalens landskap präglas av storslagna och unika naturområden. Det gäller såväl vidsträckta fjällområden som djupa skogar och myllrande våtmarker. Dessa miljöer har stor betydelse för den biologiska mångfalden, men är också viktiga för friluftslivet och rekreation både för besöksnäringen och för kommunens invånare. Flera av dessa värdefulla miljöer omfattas redan av olika typer av skydd och en stor del av kommunens yta är bland annat klassificerad som kultur- och naturreservat, nationalpark och Natura 2000-område. Stora delar av fjällområdet i kommunen har dessutom fått status som riksintresse för rörligt friluftsliv, turism och naturvård. Fjällen är ett värdefullt natur- och kulturlandskap med höga upplevelsevärden, både ur ett nationellt och internationellt perspektiv. Det är också Härjedalens mest populära besöksmål. Ett av de nationella miljömålen är ”storlagen fjällmiljö” och värderas extra högt för kommunen (Härjedalens kommun, 2020).

Utöver de nationella miljömålen har Härjedalen har tagit fram fyra olika teman som står i grund för kommunens utveckling och ett ökat invånarantal. Ett av dessa teman är natur, rekreation och friluftsliv. Dessa anses vara tre av kommunens mest uppskattade och värdefulla kvaliteter. I kommunens översiktsplan framgår också arbetet med tillgängligheten till rekreationsområden, både när det gäller den faktiska och den upplevda tillgängligheten, vilket beskrivs som avgörande för hur mycket ett besöksmål används (Härjedalens kommun, 2020).

Anåfjället

Anåfjället är en del av Funäsfjällen (Fjällriket Baggården, u.å.a) och angränsar till byarna Funäsdalen i sydväst, Messlingen i norr och Mittådalen i nordväst. Mittådalen är en av fyra samebyar inom kommunen (Härjedalens kommun, 2020) och Anåfjällesområdet utgör viktiga åretruntmarker för samernas renar (Härjedalens kommun, 2023). I Funäsfjällen utgör turismen basen för sysselsättningen i området, och detta är något som succesivt har ökat (Härjedalens kommun, 2020).

Anåfjället och dess omgivning karakteriseras av storslagna fjäll, urskogsartad natur, porlande vatten och öppna myrar. Linné skildrade Anåfjället som ”ett hav stillnat i storm” vilket överensstämmer med det vida massivet och dess böljande toppar (Funäsfjällen, u.å.). Hit kommer folk året runt för att vandra, tura, åka skidor och uppleva det vackra naturlandskapet. I nuläget finns en markerad sommarled som går upp till Ånnfjället i den sydvästra delen av fjällmassivet (Fjällriket Baggården, u.å.a). Utöver detta förekommer ett nätverk av stigar som löper över fjällområdet och förgrenar sig både norrut och söderut, även om information om dessa leder är något begränsade och svårare att tillgå.

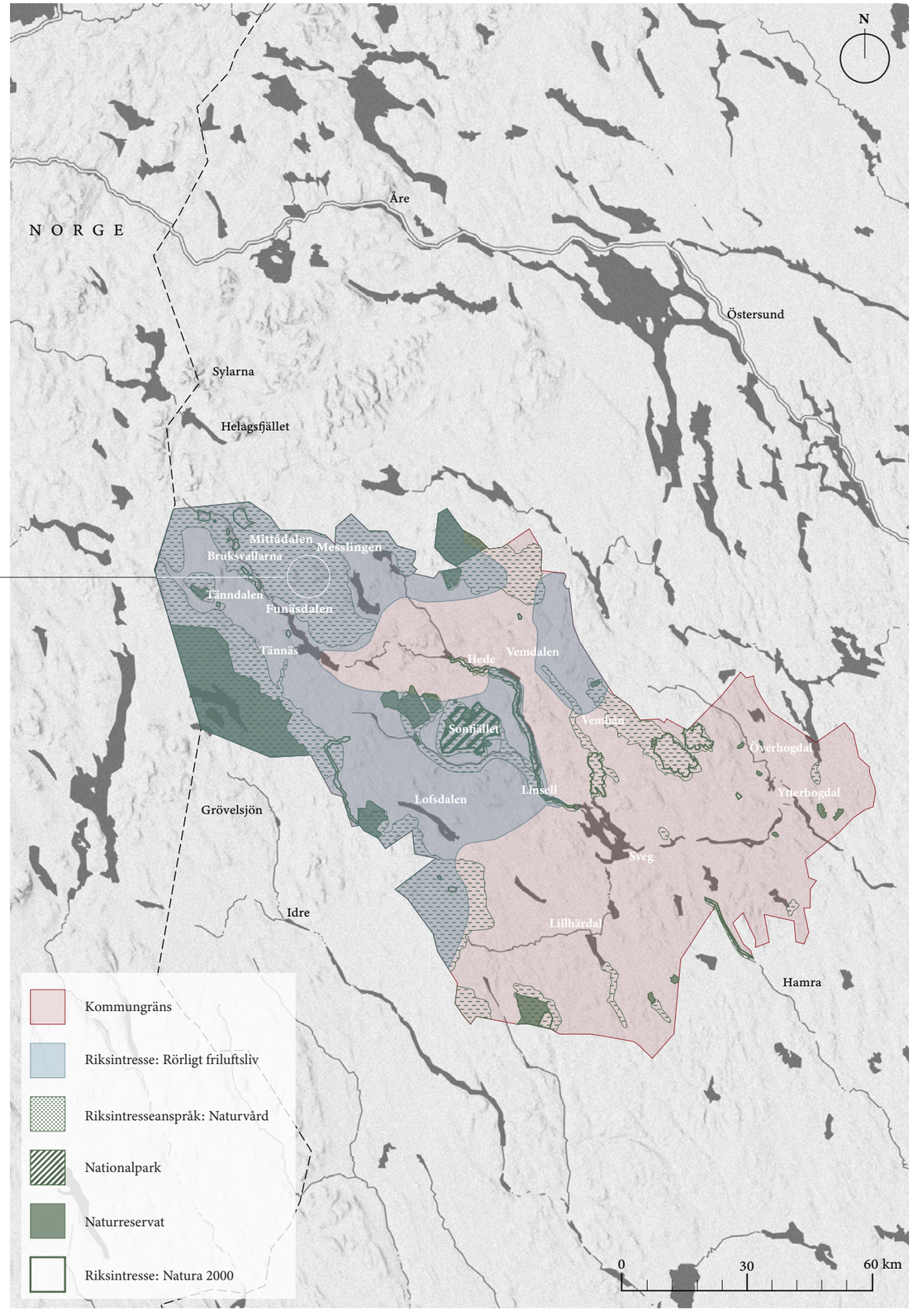

Intressen inom kommunen. ©Härjedalens kommun. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Landskapets form

I följande avsnitt beskrivs landskapets form utifrån dess topografi, geomorfologi, hydrologi och jordarter. Landskapets form kan ses som själva skelettet i landskapet. Dessa aspekter belyser dess grundläggande karaktär, struktur och de processer som har format omgivningen. Syftet är att skapa en djupare förståelse för landskapets uppbyggnad och de möjligheter och begränsningar det innebär för projektet.

I samtliga avsnitt för landskapsanalysen visas en större kartbild över området där ett utsnitt är markerat som indikerar zonen där stigen i gestaltningsförslaget kommer gå. Detta utsnitt visas också i vissa delar av analysen för att ge en högre detaljgrad.

Topografi

Området har en varierad topografi med bergstoppar, dalar och åsar. Anåfjället består av totalt åtta toppar (se namn under kartbild nedanför), som ligger på en höjd mellan cirka 1000 till 1300 meter över havet, där Blåstöten är högst med sina 1330 m ö.h. Fjället är särskilt brant söder om Fjälländan och Gråstöten, men sluttar även mycket runt Blåstöten samt södra sidan av Anåkroken och Ånnfjället. Fjälmassivet flackar ut i mitten och förgrenar sig i sydlig, nordvästlig och nordöstlig riktning, där terrängen blir planare. Området angränsar till de närliggande bergstopparna Kappruet i norr och Lillfjället i sydost. Middagsåsen förbinder Kappruet och Ånäsberget och gränsar till sjön Messlingen i norr.

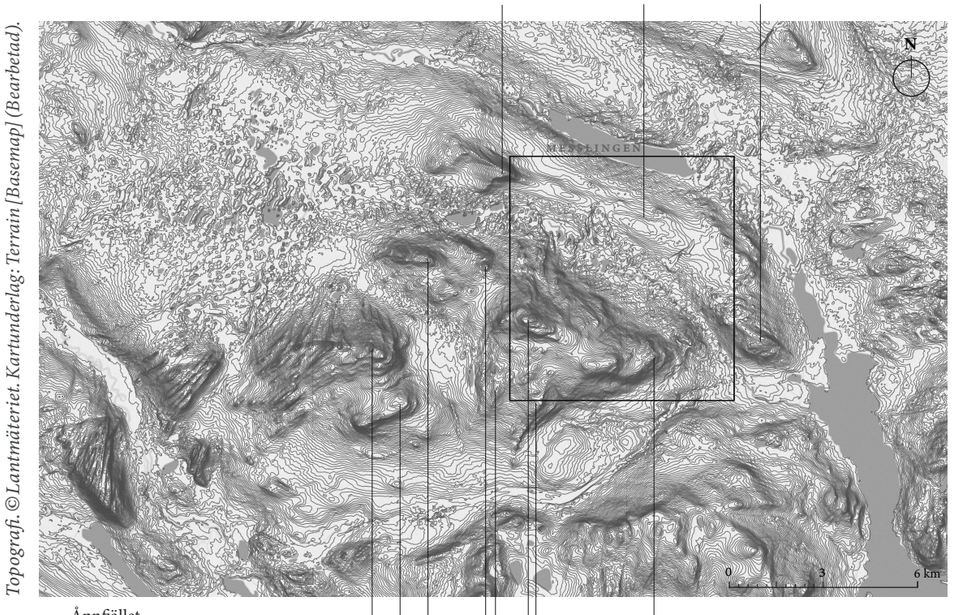

Topografi. ©Lantmäteriet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

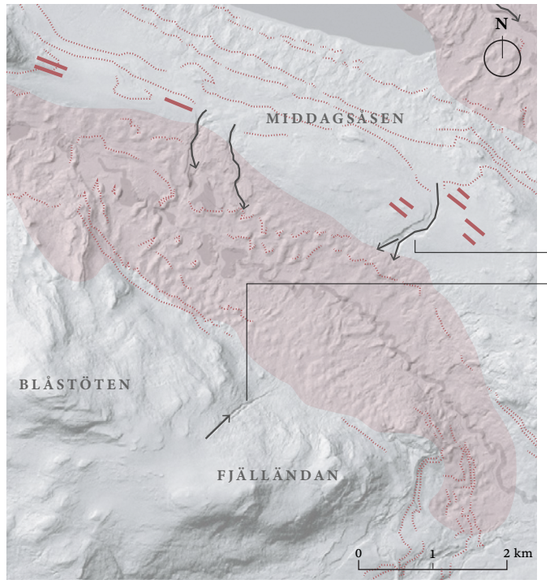

Kartutsnittet visar de olika geomorfologiska processer som har format landskapet. ©SGU. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).

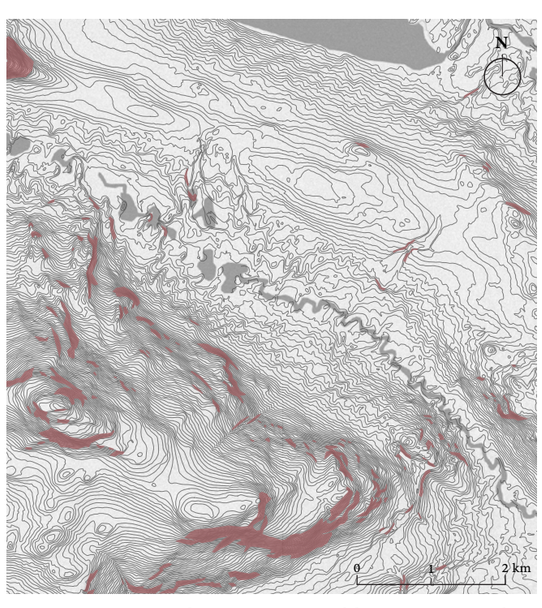

Kartutsnittet visar de partier i området som är markant brantare och därmed begränsar framkomligheten. Höjdkurvor ©Lantmäteriet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Smältvattenränna
Drumlin
Issjöstrandlinje
Ribbmorän
Kovvograven
Storröstgraven
Brantare partier

Geomorfologi

Området har formats av kraftig smältvattendränering under istiden, vilket har gett upphov till flera olika landformer. En särskilt framträdande formation i sluttningen norr om Fjälländan är Storröstgraven, en erosionsfåra som är cirka 10 meter djup och 30 meter bred. Fåran har troligen bildats genom sluttningsprocesser, orsakade av stora rörelser av material från berget (Naturvårdsverket, 1983). Middagsåsens norra del präglas av issjöstrandlinjer som sträcker sig längs hela åsen. En issjö bildas när en glaciär eller iskant blockerar vatten och skapar en tillfällig sjö, och en issjöstrandlinje markerar den tidigare vattennivån (SGU, 2021a). Från åsens östra sida löper en stor smältvattenränna, som delar sig i två grenar och bildar Kovvograven. Runt denna återfinns flera små drumliner. Drumliner kännetecknas av långsträckta ryggar som löper i inlandsisens rörelseriktning och indikerar att jordarten är morän (SGU, 2021b). Nedanför Kovvograven breder en omfattande ribbmorän ut sig från Fjälländans nedre östra sluttning och fortsätter västerut förbi Kappruet. En ribbmorän kännetecknas av ryggar som ligger tätt och tvärs mot inlandsisens rörelseriktning (SGU, 2021a).

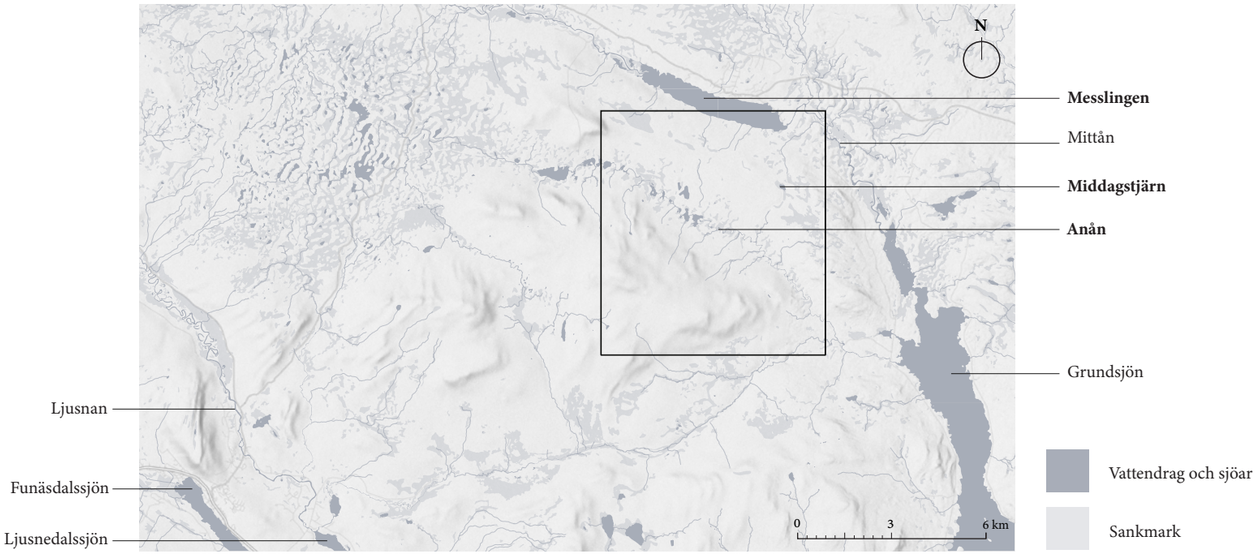

Kartbilden visar de hydrologiska förhållandena i landskapet. ©Lantmäteriet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

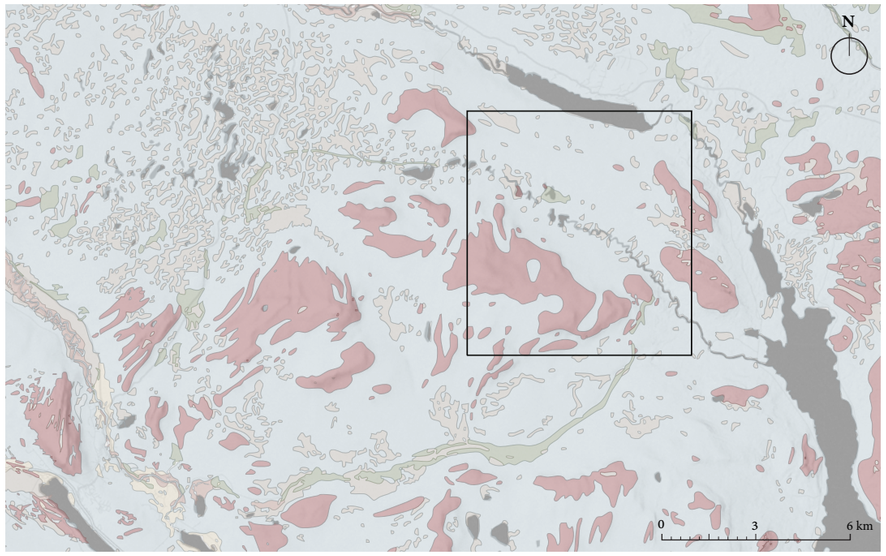

Kartbilden visar fördelningen av olika jordarter i landskapet. ©SGU. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Hydrologi

Landskapet präglas av både större och mindre vattendrag och sjöar. Området angränsar i norr till sjön Messlingen och i öst till Grundsjön, vilka binds samman av Mittån. I sydväst ligger Funäsdalssjön och Ljusnedalssjön, som båda är sammanlänkade med Ljusnan. Anån förgrenar sig både norr om fjällmassivet och in i fjällområdet i meandrande formationer, innan den slutligen mynnar ut i Grundsjön. Inom det markerade utsnittet ligger också Middagstjärn, som idag nås via en passerande stig.

Jordarter

Området domineras av berg och morän. Morän är Sveriges vanligaste jordart och bildades under inlandsisens rörelser, då isen slipade och bröt loss bitar av berggrunden som blandades med äldre jordarter (Sveriges nationalatlas, 2009). Moränjordar ligger direkt på berggrunden och består ofta av relativt kantigt material med varierande kornstorlek - från lerpartiklar till stora block (SGU, 2020b). I området förekommer även inslag av torv och isälvssediment. Torvmarker kan bildas där fastmark försumpas på grund av utläckande vatten, kraftig nederbörd, eller där sjöar och våtmarker successivt växer igen (SGU, 2020c). Isälvssediment har bildats i samband med inlandsisens smältning, där stora mängder vatten strömmade fram i, på och under isen. Det forsande vattnet transporterade med sig löst material som, när strömningshastigheten avtog, sjönk till botten och avsattes som isälvssediment (SGU, 2020a).
Hela områdets berggrund består av sandsten (SGU, u.å.), en relativt porös och sedimentär bergart (SGU, 2021).



Vy mot fjället där Storröstgraven syns tydligt i mitten.

Landskapets ekologi

I följande avsnitt beskrivs landskapets ekologi utifrån dess klimat, natur- och vegetationstyper samt dokumenterade värdefulla områden som gjorts av länsstyrelsen. Dessa aspekter belyser den levande delen av landskapet och samspelet mellan dessa och de yttre faktorer som råder på platsen. Om landskapets form kan ses som landskapets skelett, kan dess ekologi liknas vid vävnaden som bygger upp dess yttre struktur. Syftet är att förstå områdets naturförhållanden och förutsättningar samt att identifiera de värden som är viktiga att bevara och ta hänsyn till.

Klimat

I Härjedalen råder ett kontinentalt klimat som, med svenska mått mätt, är tydligt utpräglat. Klimatet kännetecknas av stora temperaturskillnader mellan sommar och vinter, samt under sommaren även mellan dag och natt. Medeltemperaturen under sommaren varierar mycket, men mätningar i landskapets östra del visar på cirka 15 °C i dalgångarna under juli månad. Temperaturen sjunker med höjden och ligger på omkring 9 °C ovanför trädgränsen. Under vintern är temperaturskillnaderna mindre, och det är som kallast längre ned i terrängen. I vissa dalgångar har medeltemperaturen i januari uppmätts till cirka –10 °C, medan temperaturen stiger några grader i högre terräng. Härjedalen är det högst belägna landskapet i Sverige, och ungefär halva ytan ligger på över 650 meter över havet. Detta bidrar till att både mycket tidiga och sena snöfall kan förekomma (SMHI, u.å.a). Nederbördsmängden varierar, men är generellt som störst under sommarmånaderna (SMHI, 2025). Årligen uppgår den till omkring 500 mm i Ljusnans dalgång, och kan bli dubbelt så stor i högre terräng (SMHI, u.å.a). Snödjupet ligger i genomsnitt på cirka 0,5–1 meter varje vinter (SMHI, u.å.b).

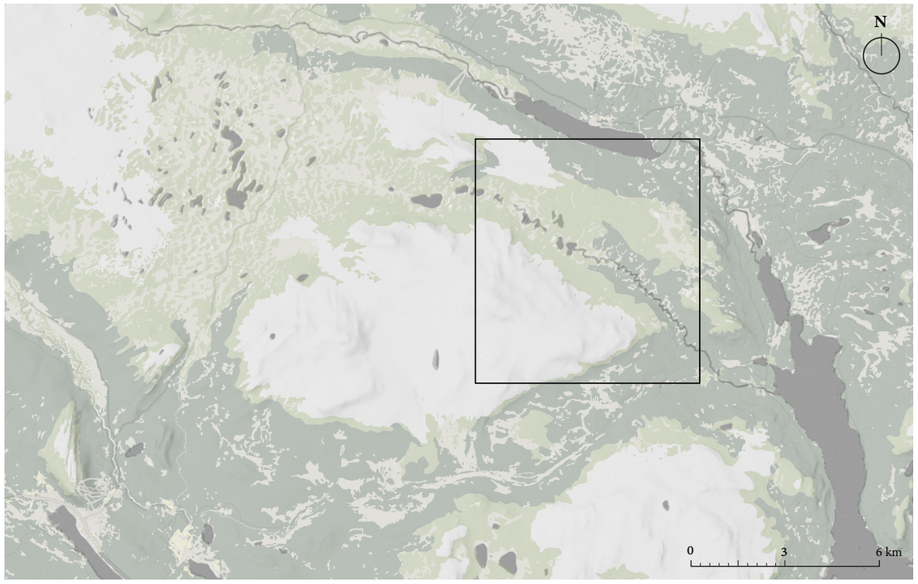

Kartbilden visar de olika naturtyperna i området. ©Lantmäteriet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Natur- och vegetationstyper

Landskapet i och kring Anåfjället präglas av kalfjäll, barr- och blandskog, fjällbjörkskog samt öppen mark. Trädgränsen ligger på cirka 960 meters höjd och är en av Sveriges högsta (Funäsfjällen, u.å.). Området omfattar flera vegetationstyper, men det utsnitt som arbetet berör innefattar främst barrskog av lavristyp, lavmarkslövskog, mossmarklövskog, fastmattemyr, torr rished samt häll- och blockmark. Lavmarksbarrskog förekommer ofta på torra marker med grovkorniga, väldränerade jordarter. Dessa skogar består av växtarter som är väl anpassade till tuffa förhållanden med inlandsklimat och begränsad tillgång till både vatten och näring (SGU, 2013). Detsamma gäller för lavmarkslövskog. Gemensamt för lavmarksskogarna är att tall och/eller vårtbjörk (här fjällbjörk) dominerar i trädskiktet, risarter förekommer i fältskiktet och lavar dominerar bottenskiktet (Miljöförvaltningen, 2012). På kalfjället dominerar rishedsvegetation, där den torra risheden är vanligast vid Anåfjället. Den torra risheden kännetecknas av hårda klimatförhållanden med begränsad vattenåtkomst och låg näringstillgång, vilket ger en lågväxt men ofta heltäckande vegetation (SLU, 2025). Vegetationen domineras av kråkris och dvärgbjörk, men inslag av odon, lingon, enstaka låga örter och smalbladiga gräs är vanliga. Lavar och mossor förekommer rikligt i bottenskiktet (ibid.). Torr rished återfinns ofta i låg- och mellanalpin region (Statens naturvårdsverk, 1975). I projektområdet förekommer även fastmattemyr Fastmattemyrar kännetecknas av ett tätt och stabilt fält- och bottenskikt som är fast nog att gå på. Vegetationen domineras av halvgräs och gräsarter, där arter som trådstarr, tuvull och dvärgbjörk är vanliga (Brockmann Geomatics Sweden AB, 2014).

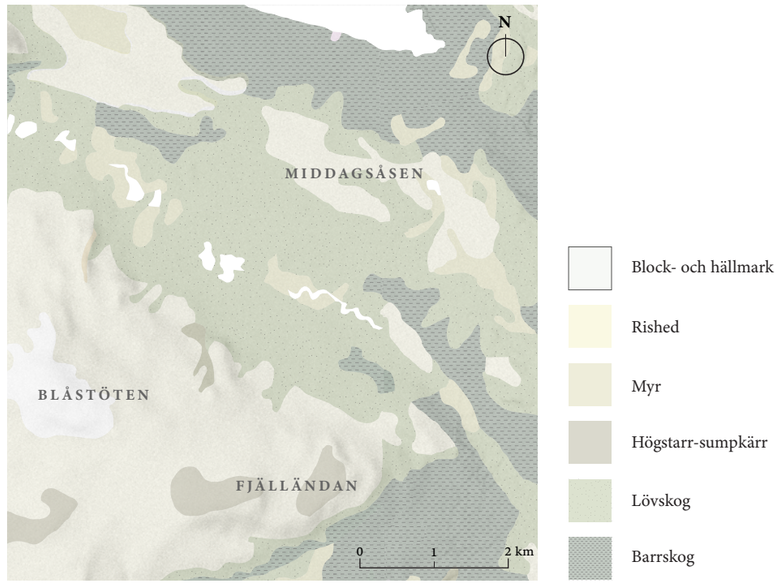

Kartutsnittet visar de olika vegetationstyperna i området. Vegetationstyperna har flera underkategorier som inte visas i kartan, men de som berör stigen i projektet beskrivs i texten ovan. ©Lantmäteriet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Dokumenterade värdefulla områden

Länsstyrelsen har dokumenterat flera områden i Härjedalen med höga naturvärden. Inom trakterna kring Anåfjället har två områden inventerats och värderats.

Anåfjället

Det inventerade området omfattar främst den södra delen av Anåfjället, men inkluderar även två mindre områden norr om fjällmassivet. I den sydostliga delen växer huvudsakligen grandominerad naturskog, med inslag av tall och björk. Öster om Fjälländan förekommer även äldre tallnaturskog. Norr om Anån växer björk, men det finns också inslag av äldre tallar med stora kronor. De två mindre områdena norr om Anåfjället utgörs av äldre grannaturskog, där även gamla tallar förekommer. Det inventerade området innehåller en varierande mängd död ved. Det finns särskilt gott om rötbrutna granlågor i varierande fas av nedbrytningsprocessen. Området rymmer även flera gamla fåbodar. Överlag hyser området höga till mycket höga naturvärden, framför allt kopplat till förekomsten av gamla träd och död ved (Länsstyrelsen, 2024).

Anån

Området är stort, väglöst och vidsträckt och rymmer en blandning av olika natur- och skogsmiljöer samt en rik biologisk mångfald. Skogen i området är överlag gammal och endast måttligt påverkad av mänsklig aktivitet. Endast i den norra delen, ned mot sjön Messlingen, märks viss påverkan från äldre, extensiv skogsbruk. Längs dalgången utmed Anån är skogen urskogsartad och ger ett vilt och orört intryck, även om spår av viss äldre avverkning förekommer. Träden i området uppskattas till cirka tvåhundra års ålder. Vissa avsnitt av granskog förefaller dock helt opåverkade av skogsbruk och kan därmed klassas som urskog. Tallarna dominerar på flera håll och är ofta omkring tvåhundrafemtio år gamla, men här finns också gammeltallar som är mellan fyrahundra och sexhundra år. Bland granarna är merparten omkring hundraåttio år, med inslag av individer som är upp till tvåhundrafemtio år gamla. För ungefär tvåhundrafemtio år sedan inträffade en skogsbrand i området, vilket indikeras både av de äldsta levande träden och förekomsten av kolade brandstubbar. Död ved förekommer allmänt, med rikliga mängder på vissa platser. Även brandstubbar och silverfuror från tallar som växte under 1400–1600-talen kan ses. Området har även flera värdefulla arter av lavar och tickor, varav många är rödlistade. Området bedöms hysa en hög biologisk mångfald och klassas sammanfattningsvis som av högsta naturvärdesklass. Även områdena öster och söder om det inventerade området hyser lika höga naturvärden. (Länsstyrelsen, 2024).

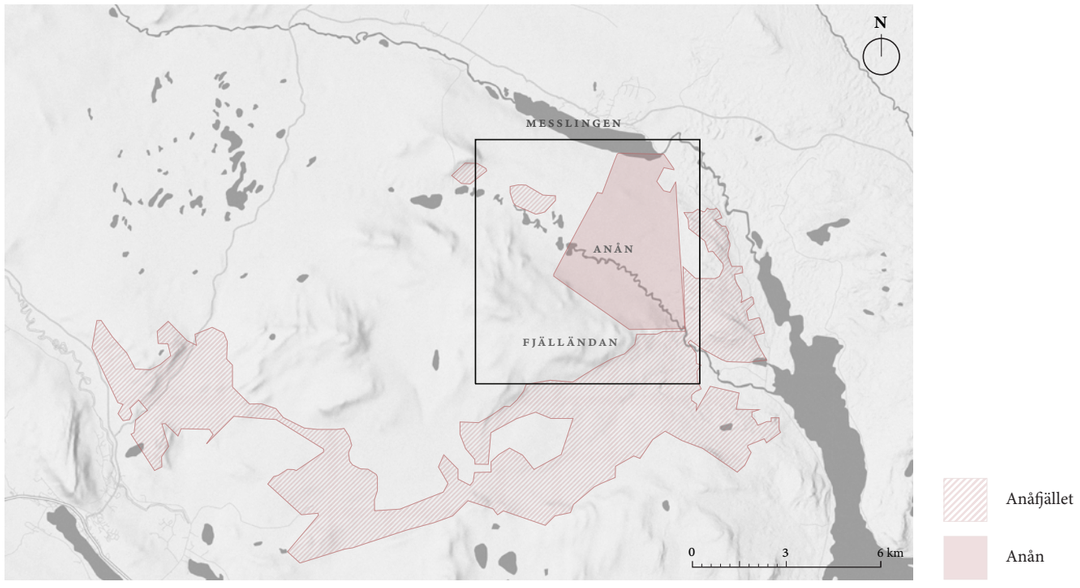

Kartbilden visar de inventerade områdena från länsstyrelsen. ©Länsstyrelsen, 2024. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).





Fotografierna visar en gammal tall i området Anån på nära håll och och på avstånd.

Landskapets tidsdjup

I följande avsnitt beskrivs landskapets tidsdjup utifrån människors påverkan genom nyttjande av miljön samt genom fysiska avtryck såsom infrastruktur och historiska lämningar. Dessa aspekter belyser hur människan har format och brukat landskapet genom tiderna och hur detta har avspeglat sig i den fysiska miljön. Syftet är att skapa en förståelse för den historiska utvecklingen i området samt att identifiera särskilt viktiga områden eller element att ta hänsyn till eller lyfta fram.

Vägar, byar och bebyggelse

Bilvägnätet kring Anåfjället sträcker sig runt fjället och ansluter till byarna Messlingen i norr, Mittådalen i nordväst och Funäsdalen i sydväst. Två skogsbilvägar leder dessutom närmare fjället: en äldre väg från Funäsdalen som går till nedre Kvannidalsvallen, samt en som förgrenar sig väster om Grundsjön. Spår av skogsbruk är synliga vid jämförelse av äldre kartmaterial, vilket sannolikt förklarar vägdragningen till området. Förutom de nämnda byarna finns även några enstaka byggnader i anslutning till nedre Kvannidalsvallen, Anån och sjön Messlingen. I Anådalen återfinns ett äldre sameviste från 1800-talet, som i modern tid har renoverats och omvandlats till en konferens- och rekreationsanläggning (Anådalen, u.å.). Söder om Anåfjället finns dessutom flera gamla fäbodar (Länsstyrelsen i Jämtlands län, 2024). En markerad stig leder upp på Ånnfjället i fjällmassivets västra del, men utöver denna finns även ett nätverk av upptrampade stigar, även om de inte är officiellt markerade. Skotertrafik är endast tillåten på de markerade skoterlederna, vilka sträcker sig runt fjällområdets södra, västra och norra delar.

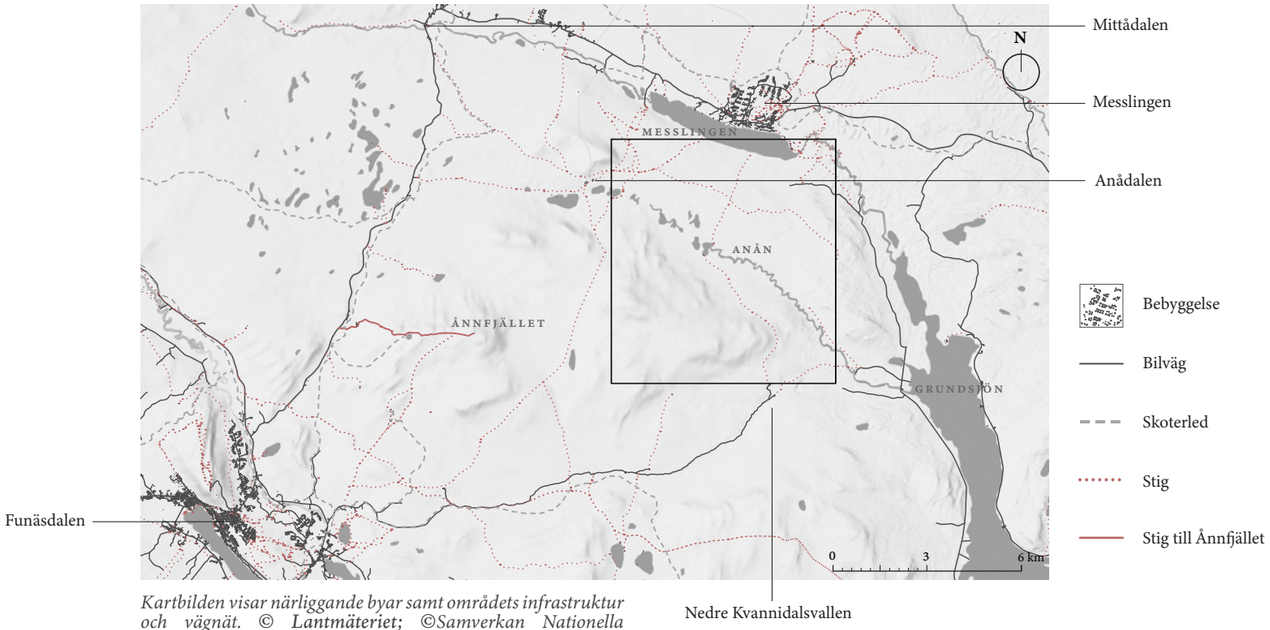

Kartbilden visar närliggande byar samt områdets infrastruktur och vägnät. © Lantmäteriet; ©Samverkan Nationella Vägdatabasen. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Samerna, turisterna och rennäringen

Samebyn Mittådalen (*Mithe* på sydsamiska) ligger väster om Messlingen och har en lång och rik historia, där renskötseln sedan urminnes tider varit en bärande del av den samiska identiteten och kulturen (Fjällriket Baggården, u.å.). Enligt skriftliga källor har renskötande samer funnits i Jämtland och Härjedalen sedan 1600-talet, men nya arkeologiska undersökningar visar att samernas närvaro i området går betydligt längre tillbaka. Redan under 1000-talet e.Kr. var småskalig tamrenskötsel etablerad. Idag har Mittådalens sameby sina kärnområden för renskötsel mot norska gränsen i nordväst, samt ned till Anåfjället och söderut. Dessa marker utgör deras åretruntmarker, där renskötseln bedrivs året om (Ewa Ljungdahl, 2011).

De första turisterna kom till Jämtlands- och Härjedalsfjällen under mitten av 1800-talet, men det var först mot 1880-talet som fjällturismen tog fart i större skala i samband med järnvägens tillkomst. Sommaren var den mest populära årstiden, medan vinterturismen etablerades något senare. Turisternas närvaro kunde dock innebära störningar för renskötseln, då de ibland kom för nära betesområden och samiska visten, vilket i vissa fall störde renarnas betesro. Samtidigt väcktes en nyfikenhet hos samerna, och många såg nya möjligheter i turismen och började själva engagera sig i turistverksamhet (Ewa Ljungdahl, 2011).

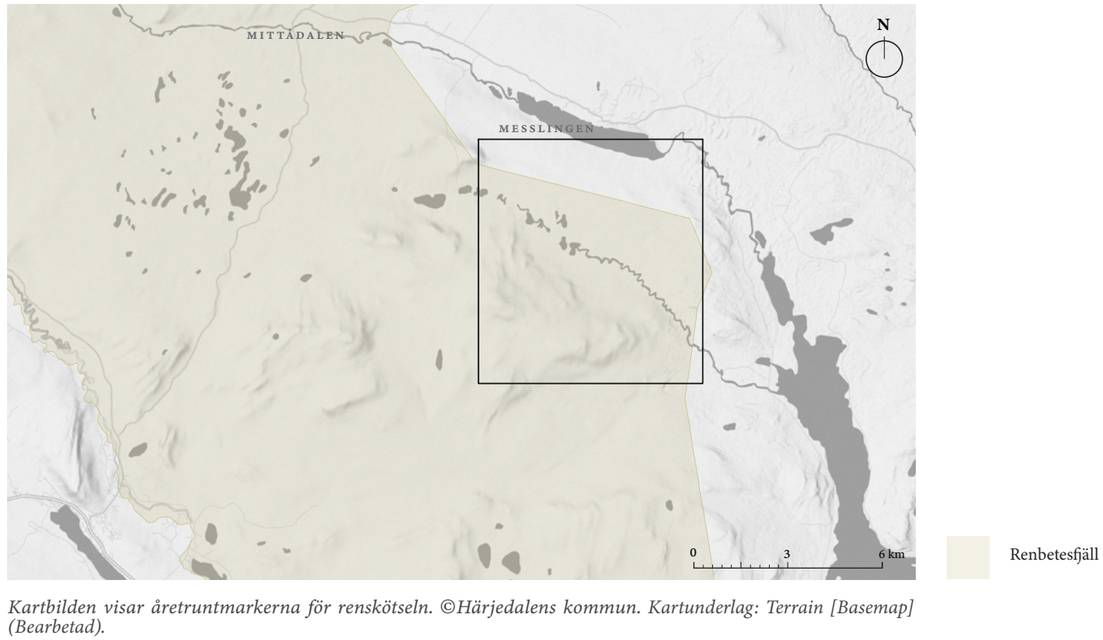

Kartbilden visar åretruntmarkerna för renskötseln. ©Härjedalens kommun. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

Historiska element

Området kring Anåfjället bär på flera spår av människors nyttjande av landskapet. Anådalen, som ligger norr om Anåfjället, fungerade ursprungligen som en fäbodvall. I takt med att fäbodbruket upphörde i början av 1900-talet blev området i stället boplats för några samiska familjer, vars antal successivt ökade. Förutom renskötseln bedrev familjerna även småskaligt jordbruk med kor, getter och grisar. I ett av husen drevs dessutom ett gästgiveri med övernattning och servering, vilket utnyttjade Anådalens strategiska läge längs flera viktiga färdvägar. Detta gjorde platsen särskilt attraktiv för turister som passerade området. Vid mitten av 1900-talet flyttade Anådalens befolkning till Mittådalen och byn ödelades. Byggnaderna förföll och området växte igen. Under 2000-talet restaurerades dock delar av de gamla husen, och ett sameviste har nu upprustats och moderniserats till en besöksanläggning (Ewa Ljungdahl, 2011).

Sydöst om Anåfjället finns ett flertal fångstgropssystem. Ett fångstgropssystem är en anläggning avsedd för fångst av vilt, som ofta utvecklades och användes över flera generationer och hade ett högt värde. Dessa system var vanligtvis placerade längs kända vandringsstråk för älg. Groparna kunde vara byggda på olika sätt, men bestod ofta av träkonstruktioner och hade ibland vassa föremål i botten för att effektivisera fångsten. Öppningarna kamouflerades med vegetation, såsom ris och grästorvor, för att smälta in med omgivningen. Fångstmetoden förbjöds formellt år 1864, men användningen av fångstgropar fortsatte i vissa områden under flera decennier därefter (SLU, 2020).

Kovvograven är en sänka som ligger strax söder om Messlingens utlopp. Enligt en lokal sägen gömdes kyrksilvret från Hede kyrka här under krigs- och orostider mellan Sverige och Norge (LT, 2011). Namnet "Kovvo" betyder "förrådsrum vid störrös" på funäsdalsmål, en dialekt starkt influerad av norskan. Härjedalen tillhörde den norska provinsen fram till år 1645, då området efter drygt ett sekels konflikter mellan Sverige, Norge och Danmark tillföll Sverige (Härjedalens Fornminnesförening, 2025).

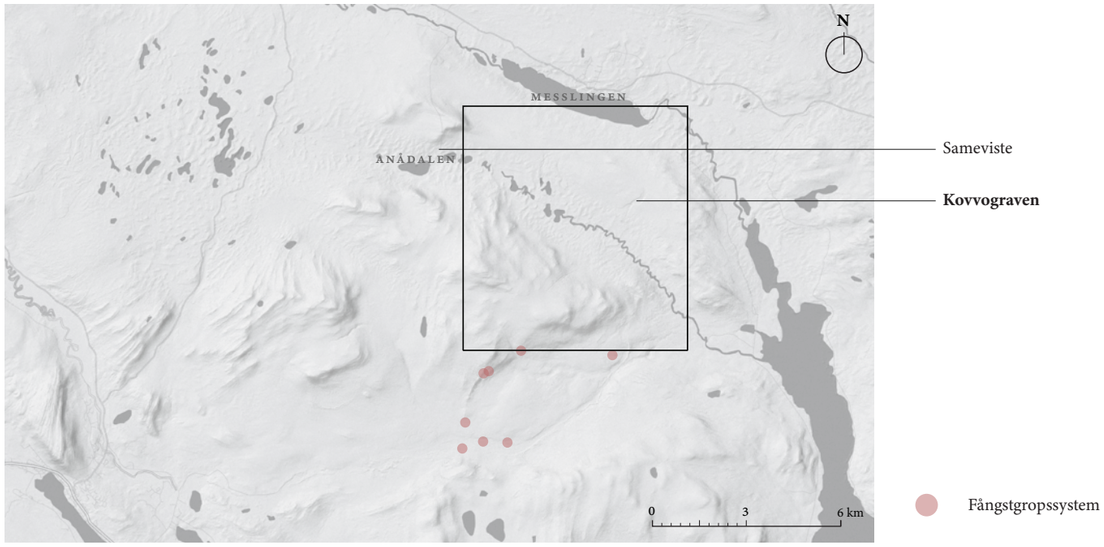

Kartbilden visar på historiska element som haft stor betydelse bakåt i tiden. ©Riksantikvarieämbetet. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).



Vy ut mot fjället från mitten av Kovvograven.

Sammanställning

Samtliga lager i analysen har studerats och utvärderats för att färdigställa stigens dragning. Kartan nedanför visar en sammanställning av delar av analysen, stigens utformning, samt dess koppling med omgivningen. Fokus har varit på upplevelsevärden och tillgänglighet i området. För upplevelsevärdena har en viktig aspekt varit att stigen ska erbjuda variation i såväl vegetationstyper och topografi som vattenelement. Ekologiska kvaliteter, exempelvis gamla träd och urskogsartade miljöer, har också tagits i beaktande, liksom historiska inslag som bidrar till platsens karaktär. När det gäller tillgänglighet har utgångspunkten varit att startplatsen ska vara lätt att nå och att framkomligheten är bra. Framkomligheten har analyserats särskilt med avseende på brantare partier, svår terräng och korsande vattendrag. Knytpunkter till befintliga stigar samt kopplingen till intilliggande byar har också studerats för att möjliggöra anslutningar. Resultatet är en stig som utgår från en gammal skogsbilväg och leder hela vägen upp till den högsta toppen i fjällmassivet, Blåstöten. Stigen passerar genom varierad terräng med blandad vegetation och korsar flera vattendrag. Stigen är cirka 8 kilometer lång enkel väg, med en höjdskillnad på ungefär 580 meter.

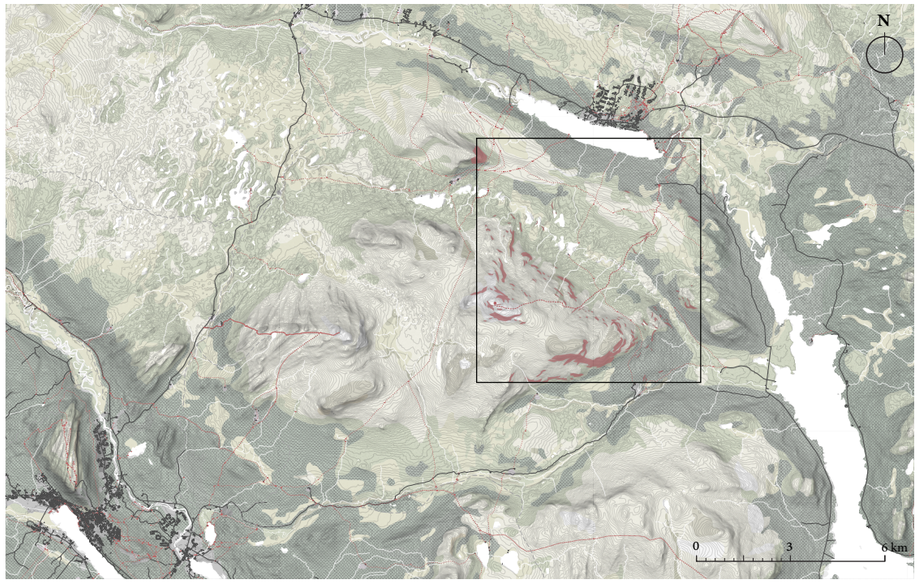

Bebyggelse
Bilväg
Stig
Brantare partier
Block- och hällmark
Rished
Myr
Högstarr-sumpkärr
Lövskog
Barrskog

Kartbilden visar en sammanställning av delar av analysen för att ge en helhetsbild av landskapets förutsättningar, samt stigens dragning genom området. Förstorat utsnitt visas till höger. ©Lantmäteriet; ©Samverkan Nationella Vägdatabasen. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

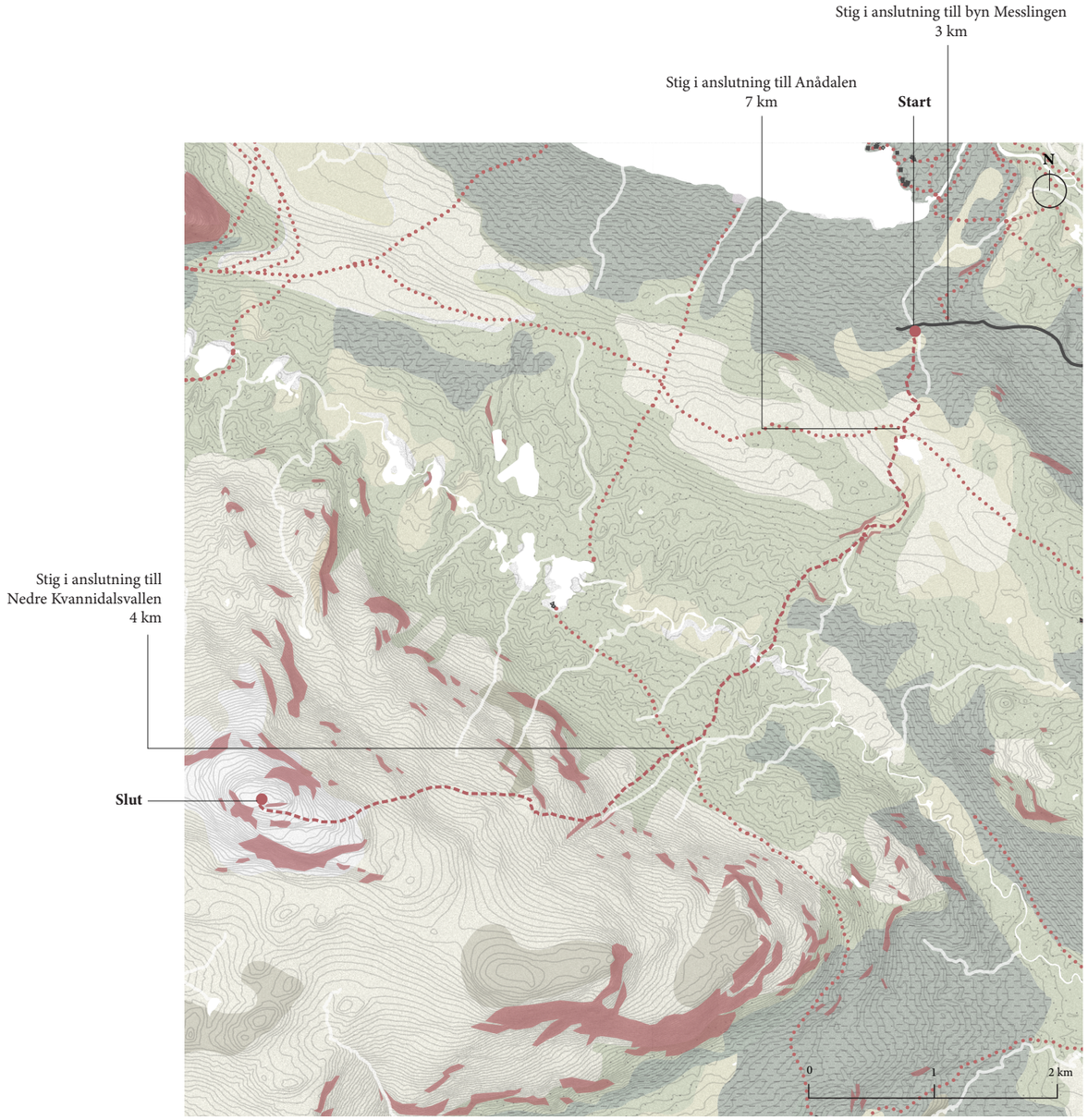

Förstorat utsnitt av kartbild till vänster. ©Lantmäteriet; ©Samverkan Nationella Vägdatabasen. Kartunderlag: Terrain [Basemap] (Bearbetad).

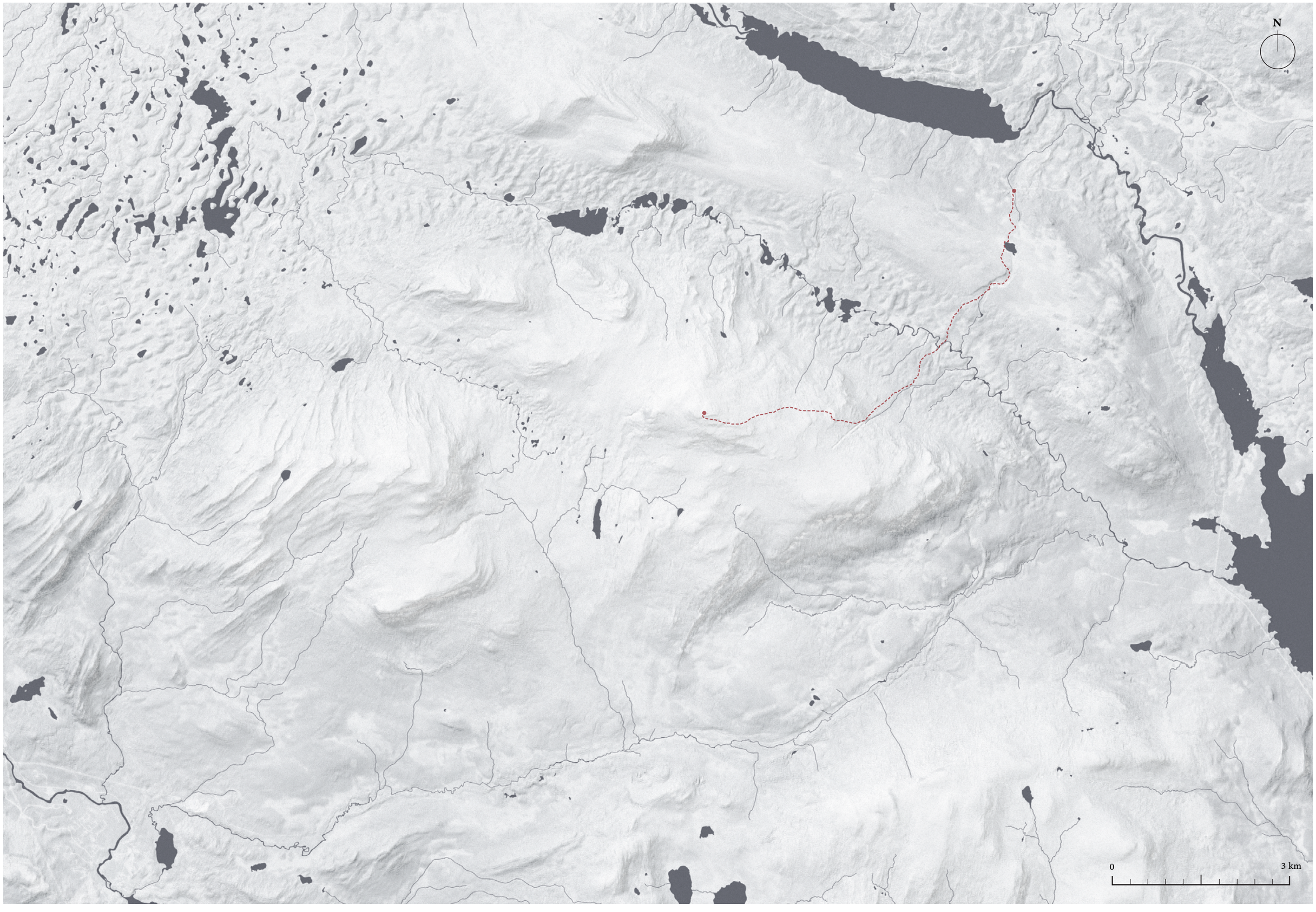
N
0
3 km

Fältbesök och inventering

I detta avsnitt redovisas det material som samlades in vid fältbesök i projektområdet. De analyser som genomfördes på plats ger en inblick i hur området upplevs på en mer detaljerad nivå och ligger till grund för val av målpunkter samt placeringen av olika funktioner i gestaltningen.

För att skapa en bättre förståelse för områdets olika miljöer och upplevelsen av dessa har rutten delats in i tio karaktärsområden. Varje område utgör en egen karaktär baserad på likheter i vegetation, topografi, öppenhet och slutenhet, exponering samt den upplevda förmågan att navigera i området. Utmärkande element, såsom stenformationer, karaktäristiska träd eller vatten i olika former, bidrar också till områdets karaktär. Nedan följer en sammanfattning av samtliga områden enligt figuren till höger.

1. Topografin är mjukt kuperad med en svag stigning i färdriktningen. Vegetationen är lavklädd och domineras av gran i varierande höjd, med inslag av björk. Området är relativt öppet, där träden ramar in och skapar en tydlig riktning i landskapet. En bäck löper genom området och bidrar med ett porlande ljud som förstärker den lugna stämningen. Landskapet känns stilla och skyddat, med en vild och nästintill trolsk atmosfär. Känslan av mänsklig närvaro är påtaglig, dels genom ljudet av skotrar i på avstånd, dels genom synliga spår av skogsavverkning intill skogsbilvägen. Trots detta framstår området i stort som orört. Döda, grå träd bidrar till ett naturligt och åldrat intryck.

2. Skalan känns liten, men området har öppnat upp sig avsevärt. Topografin är övervägande horisontell, med en svag lutning i färdriktningen, vilket gör det lätt att röra sig genom terrängen. Läget är fortsatt skyddat, med en påtaglig stillhet och tystnad. Granbeståndet har glesnat, och endast enstaka individer återstår. I stället dominerar björk, samtidigt som tallar börjar förekomma i större utsträckning. I öster syns för första gången berget Blåstöten i fjärran. En annan stig korsas på platsen.

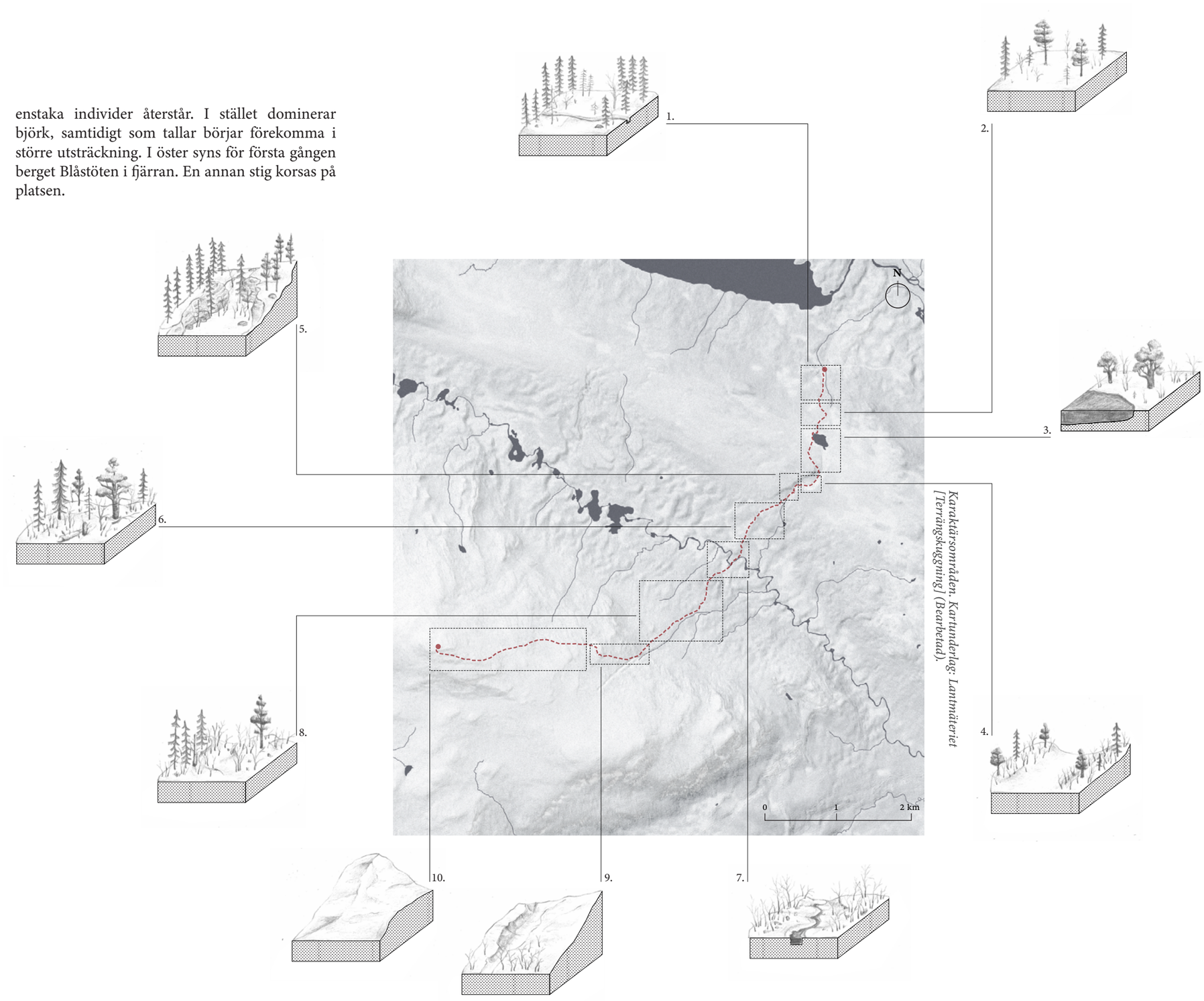

Karaktärsområden. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).

3. Området känns storskaligt och exponerat, något som blev påtagligt då det blåste en del under ett av platsbesöken. Markytan är i huvudsak platt, men området runt tjärnen känns något nedsänkt. Den öppna karaktären ger möjlighet till vidsträckta vyer i flera riktningar. Här syns flera av Anåfjällets toppar, men även Helgsfjällen skymtas i fjärran. Vegetationen domineras av björk och tall, där flera äldre tallar förekommer. Tallarna framträder tydligt mot bakgrund av björkarnas låga höjd, och har varierande former och karaktärer som fångar blicken.

4. I början av gravsänkan Kovvograven känns platsen medelstor i skala, med en karaktär som känns både öppen och omsluten, beroende på områdets nedsänkta läge och den omgivande topografins väggliknande formationer. Markytan innanför höjderna är platt och relativt lätt att röra sig igenom, och det är enkelt att hitta rätt riktning. Området är vindskyddat och har en lugn atmosfär. Vegetationen utgörs av en blandning av tall, gran och björk. I och med gravsänkans böjda form öppnas vyerna successivt: först begränsas sikten, men längre fram blir både Fjälländan och Blåstöten synliga.

5. Skalan minskar gradvis, och platsen börjar kännas allt mer omsluten. Topografin är varierad: botten av gravsänkan är övervägande horisontell, men avbryts av branta klippväggar och omgivande små höjder som skapar en kullig terräng. Fyrkantiga, skifferliknande stenblock dyker upp här och var och drar blicken till sig i landskapet. Samma fyrkantiga mönster syns även i strukturen på klippväggen. Vegetationen är blandad, med tät granskog på den västra sidan och en mer öppen, luftig blandning av björk och tall på den östra sidan. Döda träd dyker upp då och då. Framkomligheten är något mer begränsad, särskilt vid en mindre brant vid klippartiets början, följt av en sluttning som planas ut ned mot gravsänkans slut. Området erbjuder utsikt över fjället, som ramas in av träd, samt Storröstgraven väster om Fjälländan. En bäck passerar genom området och bidrar med ett porlande ljud. Platsen präglas av en känsla av vildmark och påtaglig tystnad.

6. Skalan är liten och området känns relativt omslutet. Terrängen varierar mellan platta partier och mer kuperade avsnitt. Vegetationen är tät, vilket försvårar orienterbarheten i området. I början syns mest björk, men här och var dyker det upp stora, äldre granar och tallar som står ut med sin tydliga karaktär. Sikten är begränsad, även om berget tidvis kan skymtas i bakgrunden. Vegetationens sammansättning förändras gradvis: tätare granpartier övergår successivt i mer öppna bestånd av björk.

7. Skalan känns intim och omsluten. Terrängen är rundad och böljande. Vegetationen domineras av tätt växande björk, men inslag av tall och gran förekommer. I området passerar Anån, som ringlar sig fram genom landskapet och leder blicken mot fjället. Området är lugnt och tyst, bortsett från det porlande ljudet från ån.

8. Skalan känns liten och omsluten, bitvis väldigt tät. Terrängen är kuperad och rundad, och här inleds stegringen mot fjället. Området är lugnt och vindskyddat, med en fortsatt tyst atmosfär. Vegetationen varierar, med tät björkskog blandad med gran, vilket försvårar sikten och orienterbarheten. Landskapet växlar mellan öppna och mer slutna partier där den kuperade terrängen är framträdande, med små dalgångar eller fördjupningar som följer böljande formationer ned mot ån.

9. Skalan känns stor och området exponerat, då det är utsatt för väder och vind. Topografin är sluttande och övergår till brant, vilket kräver en större ansträngning. Storröstgraven är framträdande åt öster, och vyerna öppnar sig allt mer med höjden, vilket förenklar orienterbarheten. Här är växtligheten sparsam. Björkarna står glest och försvinner gradvis med höjden, medan ris och mossa breder ut sig där marken ligger öppen.

10. Skalan är vidsträckt och området är starkt exponerat, vilket skapar en känsla av att vara liten i förhållande till landskapet. Vinden blir alltmer påtaglig, och framkomligheten blir successivt mer krävande ju närmare toppen man kommer. Tyvärr gavs inget tillfälle att nå hela vägen upp till toppen under platsbesöken, men vi kom en bra bit på vägen. Vyerna är vidsträckta och mäktiga, och Helags är tydligt synligt härifrån. Känslan av vildmark och av att vara långt bort från befolkade områden är påtaglig.











Foton i ordningen uppifrån och ned, från vänster till höger: tall i område 3, grenar från tall i område 3, vy mot Fjälländan i område 3, Anån i område 7 samt klippformationer i Kovvograven i område 5.



Utsikt mot Anån och fjället i område 7.



Utsikt mot Blåstöten i område 9.

Orienterbarhet och barriärer

Området varierar i framkomlighet och i den upplevda graden av orienterbarhet. Analysen har tagits fram utifrån de tidigare identifierade karaktärsområdena samt landskapsanalysen.
Under stigens gång korsas två bäckar samt Anån innan slutpunkten nås. Stigen passerar även genom ett myrområde i rutten första del. Den upplevda orienterbarheten är från början medel till lätt, för att sedan bli svårare och därefter åter lättare mot slutet. Framför allt påverkas orienterbarheten av vegetationsstrukturen, där tätare vegetation begränsar sikten och glesare partier underlättar navigationen. Även topografin och förekomsten av utsiktspunkter, där tydliga "landmärken" syns, spelar en viktig roll för orienterbarheten. Variation i naturliga element såsom vatten, vegetation, stenformationer och kupering påverkar också hur lätt området upplevs att orientera i. Homogena miljöer visade sig vara svårare att navigera i, medan variationsrika delar av landskapet var lättare att minnas och röra sig genom.

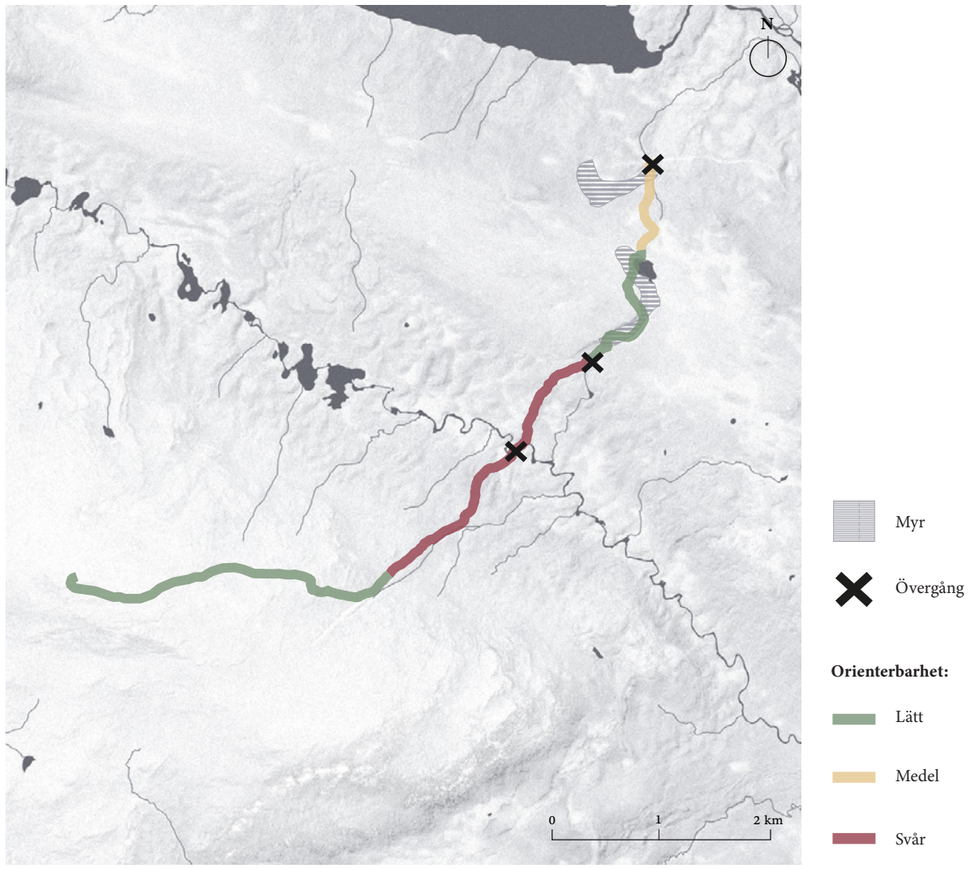

Orienterbarhet och barriärer inom området. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).

Målpunkter och vyer

Området har flera vackra vyer under stigens gång utöver fjället, vattnet och landskapet, men även bergstoppar bortom området som träder fram ju högre upp stigen man kommer. Flera vypuntker är markerade i kartan nedan, och även de blickfång som finns inom området. Baserat på dessa tillsammans med de definierade karaktärsområdena har två olika målpunkter valts ut som kommer till att bli betydelsefulla stopp längs stigen. Dessa områden har valts ut på grund av sin unika karaktär, och tanken är att man som besökare ska kunna stanna till, uppleva och ta in omgivningen från dessa platser. Den första ligger intill Middagstjärn och den andra intill Kovvograven. Dessa är utmarkerade på kartan där även entrén är utmarkerad som en målpunkt högst upp. Dessa tre platser ligger som grund för den mer detaljerade gestaltningen som kommer i nästa kapitel.

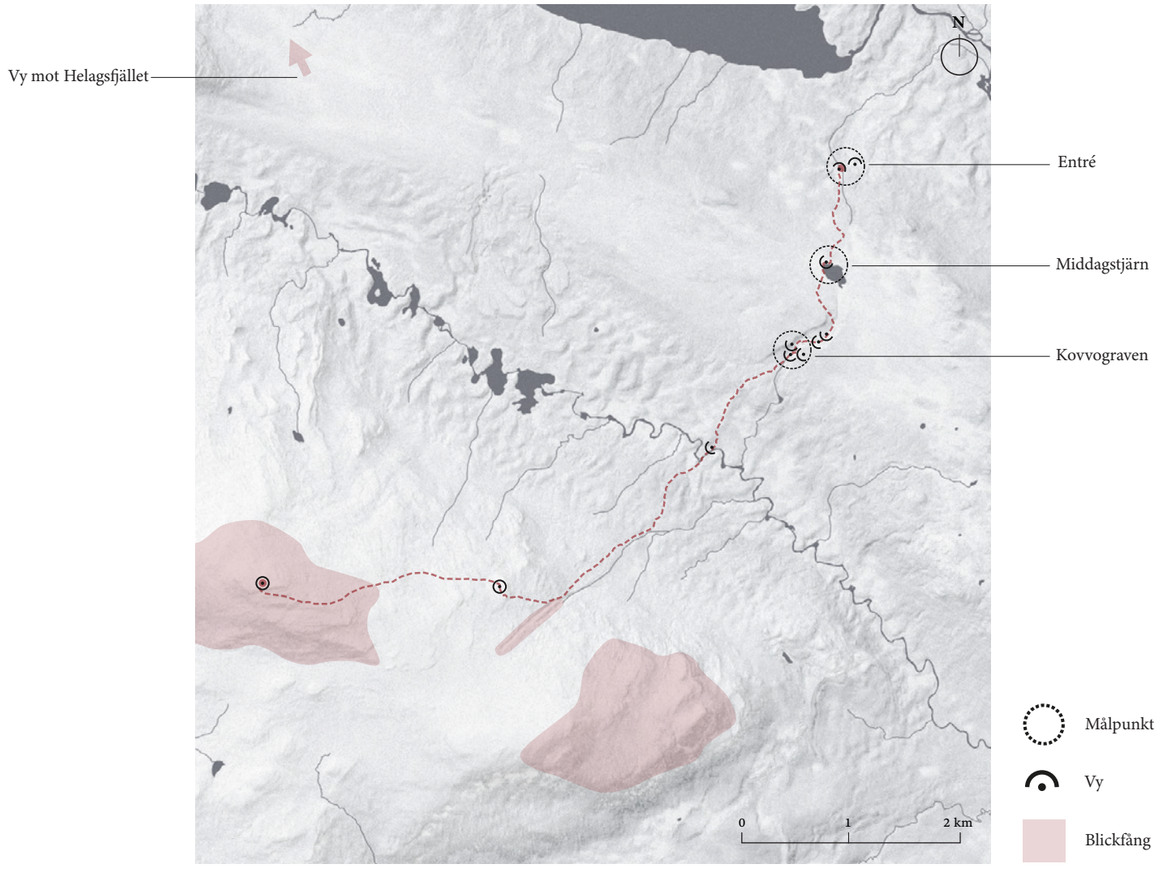

Målpunkter och vyer inom området. I vypunktens symbol indikerar punkten platsen där man står medan bågen indikerar synfältet dit utsikten sträcker sig. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).



Foto från område 8, där den täta vegetation försämrar sikten och orienterbarheten.



Foto från område 9, där vegetationen avtar och sikten blir bättre, vilket ökar orienterbarheten. Storröstgraven blir ett tydligt landmärke att följa.

GESTALTNING

Planering och principer

Material och inspiration

Målpunkter

I följande kapitel presenteras gestaltningsförslaget för stigen. Först beskrivs de övergripande principerna för de olika zonerna längs stigen samt de tillgänglighetsåtgärder som vidtas vid specifika punkter i områden. Därefter följer en redogörelse för materialvalen och den inspiration som har legat till grund för dessa. Kapitlet avslutas med en mer detaljerad genomgång av de målpunkter som valts längs stigens dragning, där varje område presenteras i större detalj.

Planering och principer

I följande avsnitt presenteras flera övergripande principer för området på en översiktlig nivå. Fokus ligger på olika åtgärder för att underlätta framkomlighet och orienterbarhet samt graden av tillrättaläggande, vilket också påverkar nivån av orördhet och helhetsupplevelsen av naturen.

Zoner

Inspiration från planeringsmodellen ROS och zonering har använts för att dela in stigen i olika delområden. Zonerna bygger på de tidigare definierade karaktärsområdena och markeras med färgerna grönt, gult och rött, där färgerna anger graden av tillgänglighet, tillrättaläggande och upplevd orördhet. Grön zon representerar områden med en högre grad ingrepp och tillgänglighet, medan röd zon står för en lägre. Indelningen grundas på områdets upplevda grad av orördhet och de föreslagna funktionerna. Till exempel är området vid entrén mer tillrättalagt och tydligt påverkat av människan, medan den sista sträckan mot toppen ska förbli i princip orörd på grund av sin vildmarkskaraktär. Syftet med zoneringen är att värna de miljöer som idag präglas av vildmarkskänsla och orördhet, och samtidigt koncentrera tillrättalägganden till områden som redan är mer påverkade.

Tillgänglighet

För att öka framkomligheten och samtidigt minimera påverkan på naturen kommer delar av stigen att förses med olika tekniska anordningar. Tre små broar placeras över de två bäckarna i det första partiet av stigen samt en över Anån i mitten. Tre spänger kommer också att byggas där stigen korsar myr. Ledmarkeringar kommer att finnas längs större delen av stigen och variera i täthet i placeringen av stolparna. I områden med tät vegetation och sämre sikt där orienterbarheten är svårare, kommer stolparna att placeras tätare. I mer öppna områden, där sikten och orienterbarheten är bättre, kommer stolparna i stället att placeras med större avstånd för att vara synliga utan att störa visuellt. Även i de områden där spänger förekommer, kommer stolparna att placeras glesare. På den sista biten upp mot toppen kommer ledmarkeringarna att upphöra. Detta beror både på att orienterbarheten är enklare här, och för att bevara områdets vilda karaktär och undvika visuell störning.

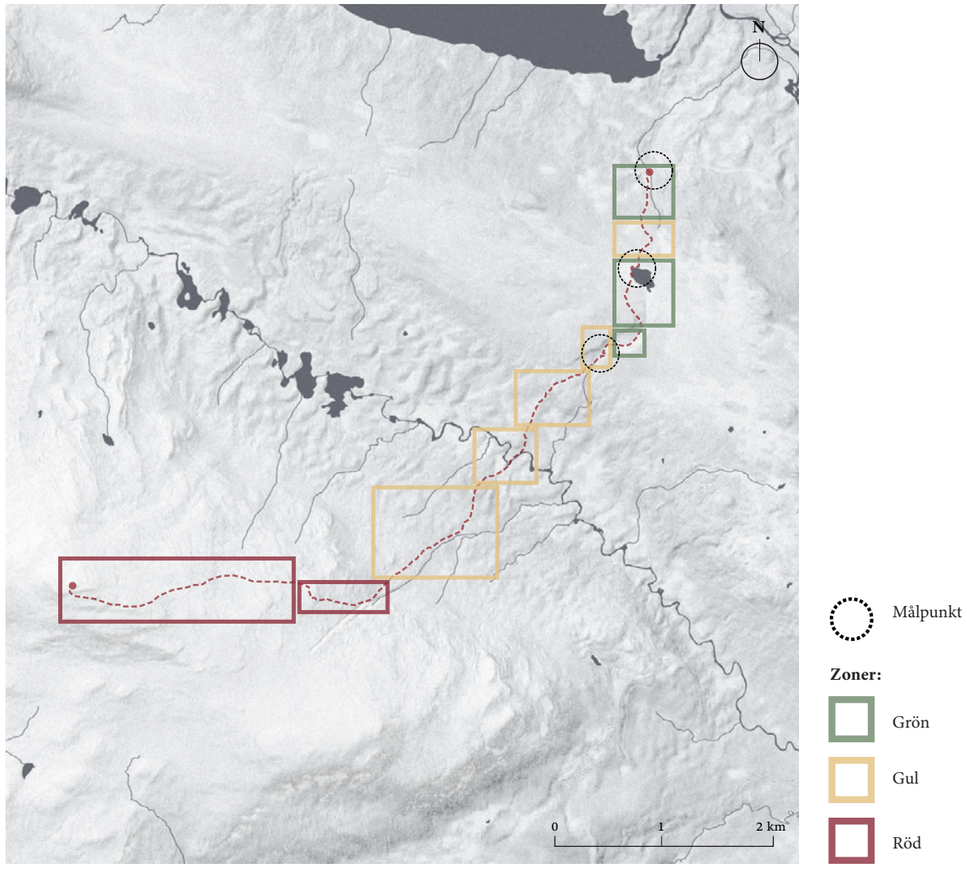

Planerade zoner inom området. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).

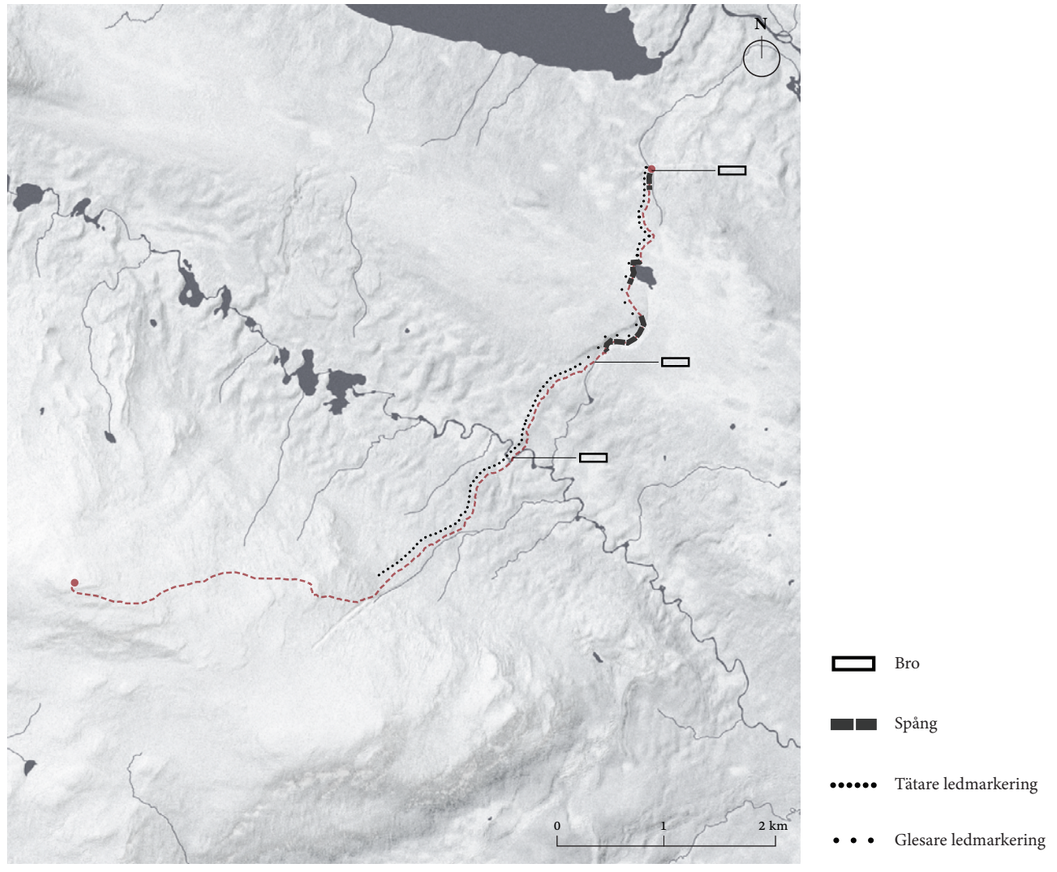

Tillgänglighetsåtgärder inom området. Kartunderlag: Lantmäteriet [Terrängskuggning] (Bearbetad).



Foto från entrén i grön zon med tydlig mänsklig närvaro, där en bilväg finns, spår av skogsavverkning är synligt och skoterljud hörs.



Foto från sista biten upp till toppen i röd zon med påtaglig vildmarkskänsla, där det inte finns några spår av människor och det enda som hörs är vinden och andra naturliga ljud.

Tekniska anordningar

Spång

Spången har en enkel och klassisk utformning med en gångyta bestående av tre plankor, cirka 500 mm bred. Ovanpå är den försedd med ett metallnät för att minska halkrisken vid blöta förhållanden. Spången planeras att läggas i mjukt kurviga formationer som följer landskapets naturliga riktning, vilket både bidrar till att den smälter in i omgivningen och skapar en mer dynamisk och upplevelserik vandring för besökaren.

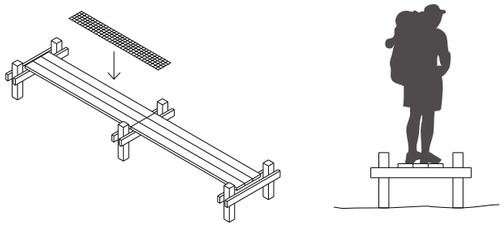

Bro

Bron har en enkel och diskret utformning. Tanken är att den främst ska fylla sin funktion och i övrigt vara så diskret som möjligt. Bredden är cirka 700 mm och längden bestäms av vattendragets storlek.

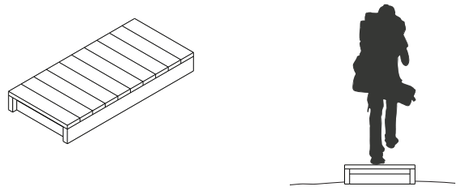

Ledmarkering

Ledmarkeringen är tänkt att fungera både sommar och vinter. Stolpen är cirka 1400 mm hög, vilket gör att den fortfarande syns även när snön har lagt sig. Markeringen har en rödaktig färgton för att vara tydlig mot landskapet. Tanken är också att stolparna kan placeras strategiskt, exempelvis intill naturliga element som stubbar eller stenar, vilket döljer delar av stolpen och minskar dess visuella påverkan.





Vy mot Fjälländan och myren som inleder början av Kovvograven.

Material och inspiration

Den övergripande idén bakom utformningen av områdets olika funktioner är att de ska harmoniera med det omgivande landskapet, med vissa detaljer inspirerade av lokal byggnadstradition. Vissa element är medvetet enkla och diskreta, medan andra är mer uttrycksfulla för att bidra till en tydlig identitet. Tanken är att allt ska hålla en sammanhängande linje i färg och form, och tillsammans bilda en helhet som integreras i landskapet.

Processer och färger i landskapet

Området präglas av ålder och mognad vilket framför allt märks på de gamla träden. Flera döda träd står eller ligger kvar på marken och har med tiden grånat av solens påverkan. På vissa träd både levande och döda är spår av en tidigare skogsbrand synliga. Det grå i den döda veden och det svarta från de brända partierna har tagits upp i material- och färgpaletten i gestaltningsförslaget. Svarta inslag förekommer även i lavarna i träden vilket är framträdande inom hela området. Tallarnas varma barkton är också tydlig i landskapet och har inspirerat färgvalet för text på skyltar och ledmarkeringar. Färgen är roströd vilket ger god synlighet samtidigt som den harmonierar med omgivningen. Färgen knyter också an till de röda ledkryss som används längs vinterleder i fjällmiljöer.









Trä och behandling

Materialet som används i samtliga konstruktioner är granvirke. Beroende på konstruktionstyp behandlas träet på olika sätt. Mindre inslag, såsom ledmarkeringar och mindre skyltar, består av obehandlat virke som med tiden får blekna i solen och anta en naturlig grå ton.

Större konstruktioner, såsom vedförråd, större skyltar och vindskydd, behandlas med den japanska tekniken *yakisugi* (även känd som *shou sugi ban*). Metoden innebär att träytan bränns till olika stadier av förkolning och kan därefter efterbehandlas genom borstning eller inoljning. Tekniken fungerar som ett miljövänligt sätt att skydda träet mot röta, skadedjur, svamp och väderpåverkan, samtidigt som den tillför en tydlig visuell karaktär. Avsikten är att de brända fasaderna lämnas obehandlade, medan de delar av konstruktionen som är lättare att komma i kontakt med oljas in med linolja för att förhindra att kolet färgar av sig.

Sittdelen på bänkarna, som har grövre dimensioner, kommer också att brännas. Därefter borstas de för att framhäva träets grå nyanser, samtidigt som det svarta kolet behålls i ådringen för att ge ett levande uttryck.





Solpåverkat trä som grånat med tiden.

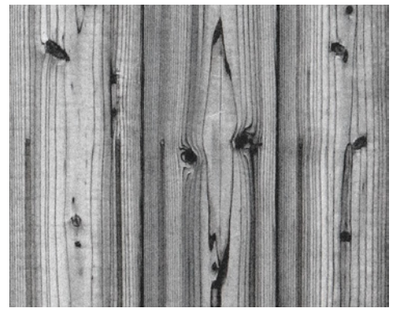

Bränt och borstat trä som fått gråna med tiden. (Caroistda, 2016) (CC BY-SA 4.0).



Bränt trä.

Byggdetaljer och dimensioner

Detaljer som har inspirerat gestaltningsförslaget inkluderar torvtak och timringsteknik, båda vanliga företeelser i Härjedalen som kan ses på många platser. Torvtaket är en del av designen för två skyltar samt ett vedförråd. Timringstekniken har inspirerat utformningen av bänkarna som placeras på flera platser inom området.

Förutom materialvalen finns en enhetlighet även i mått och dimensioner. De mindre elementen, som skyltar och ledmarkeringar, monteras på stolpar med samma diameter och har likartade proportioner.

De större konstruktionerna, såsom vedförråd, större skyltar, vindskydd och bänkar, använder samma mått på reglar för att skapa ett sammanhållet uttryck i designen.

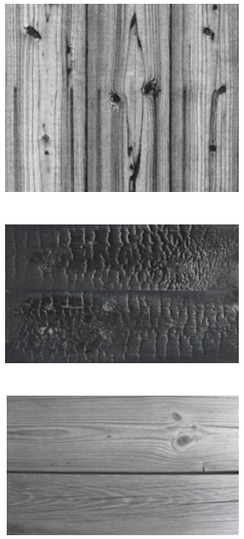

Material och ytbehandling för designen. Källa till bild högst upp: (Caroistda, 2016) (CC BY-SA 4.0).

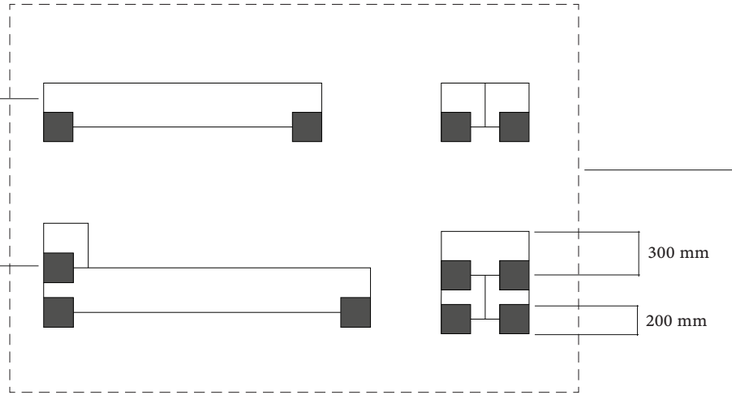

Sittbänkar med inspiration från timmerhus.



Huskonstruktion i timmer (Jensens, 2008a).

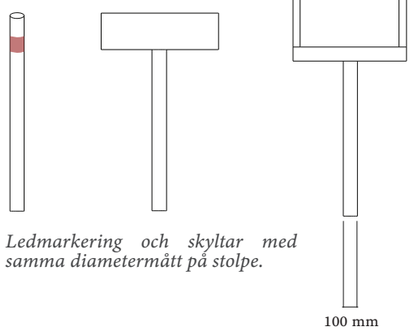

Ledmarkering och skyltar med samma diametermått på stolpe.

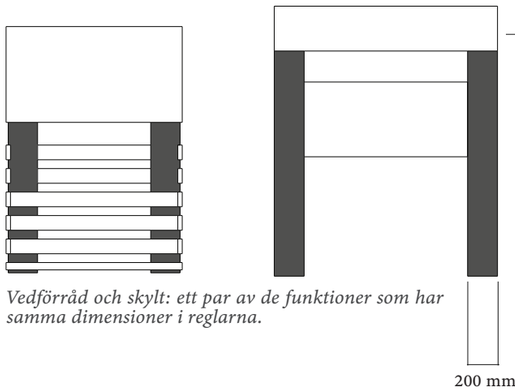

Vedförråd och skylt: ett par av de funktioner som har samma dimensioner i reglarna.



Hus med torvtak (Jensens, 2008b).

Materialtest

För att få en bättre förståelse för den japanska tekniken *yakisugi* (även kallad *shou sugi ban*) genomfördes ett materialtest i liten skala på Alnarp. Två metoder prövades: den ena bestod i att bränna träet direkt med gasbrännare, medan den andra följde en traditionell metod där tre plankor bands samman och eld tändes i botten. Denna metod skapar en skorstenseffekt som gör att träet bränns jämnt över hela ytan.

Testet utfördes på träbitar av gran, som brändes olika länge för att undersöka hur bränntiden påverkade ytstrukturen. Efteråt behandlades vissa plankor med borste i olika grad, sandpapper testades på några, och vissa lämnades obehandlade för att jämföra olika uttryck i det färdiga resultatet. Därefter placerades plankorna utomhus för att observera hur de förändras över tid under påverkan av väder och vind.











Brädor brända med gasbrännare. Från vänster till höger: en är obehandlad, en borstad och en är behandlad med sandpapper.

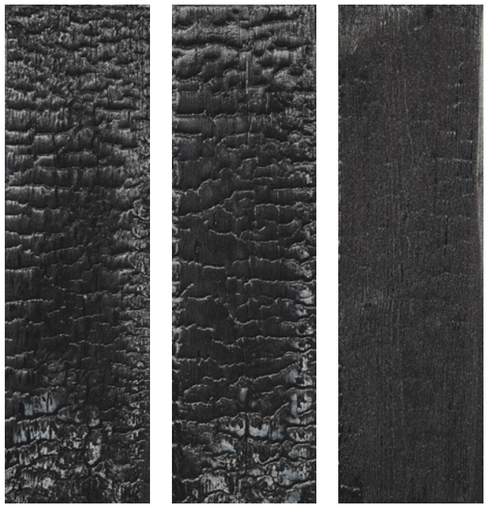

Brädor brända enligt tradition. Från vänster till höger: två är obehandlade och en är borstad.



Brädor brända enligt tradition. Från vänster till höger: en är obehandlad, en borstad och en är behandlad med sandpapper.

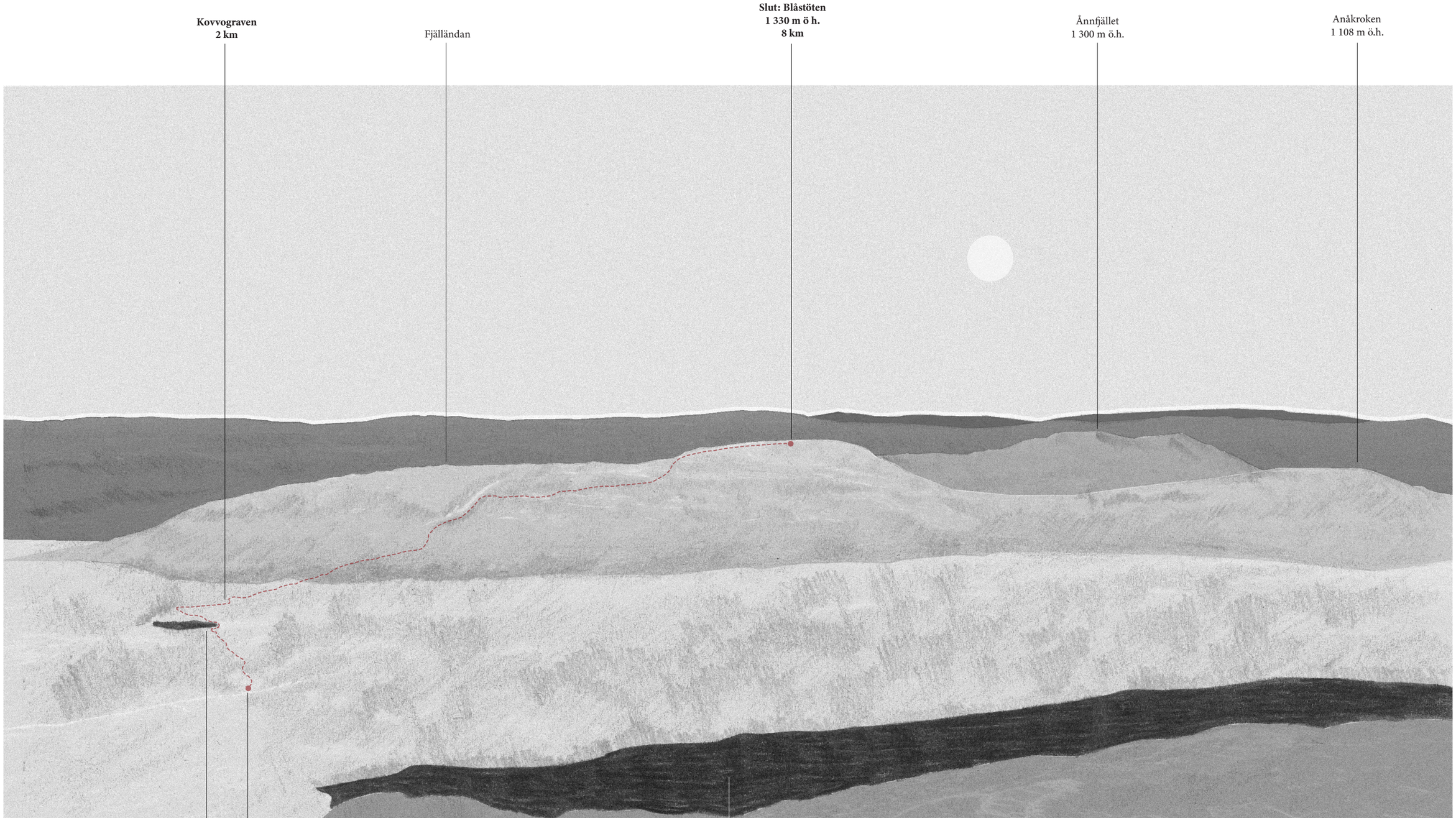
Kovvograven
2 km
Fjälländan
Slut: Blåstöten
1 330 m ö h.
8 km
Ånnfjället
1 300 m ö.h.
Anåkroken
1 108 m ö.h.
Entré och start
Middagstjärn
1 km
Messlingen

Målpunkter

I följande avsnitt presenteras de målpunkter som har valts ut för stigens dragning: entrén, Middagstjärn och Kovvograven. Stigens namn härstammar från denna gravsänka, som är särskilt framträdande längs stigens sträckning, och har därför fått namnet *Kovvostigen*.

Entré

Den första målpunkten är entrén vid skogsbilvägen. Här välkomnas besökare av en entréskylt och når snabbt parkeringen söder om vägen. Parkeringen ligger något skymd från starten av stigen för att minska den visuella och ljudliga påverkan. Skogen väster om parkeringen bidrar till att bryta sikten, liksom vägens kurva och en svag höjdökning i topografin mot stigens början. Parkeringen är tänkt att rymma cirka tio bilar och har en diskret utformning, med grus som underlag och stenar från området som ramar in ytan. Mitt emot parkeringen finns en bänk där besökare kan slå sig ned och njuta av utsikten mot norr, antingen för att vila benen eller medan de väntar på sitt sällskap. Vid stigens början finns en informationsskylt med karta över området samt relevant information. Intill denna finns även ett vedförråd där besökare kan plocka ved att ta med sig till grillplatsen som ligger längre fram längs stigen.

Några meter in längs stigen passerar man portalen, en hög triangulär träkonstruktion placerad mellan granarna. Portalen markerar stigens början och förstärker känslan av att kliva in i ett annat landskap. Den skapar ett intressant möte med omgivningen och leder blickens riktning.

Portalen fungerar även som ett identitetsskapande element som bidrar till att göra området unikt och minnesvärt. Förutom att fungera som passage kan den även användas som mötesplats, skydd vid dåligt väder eller som en del av besöksmålet i sig.

Fasaden på portalen är bränd på utsidan men obehandlad på insidan. Övriga konstruktioner har brända reglar eller detaljer, medan övriga ytor förblir obehandlade och får gråna i solen. Skyltar och vedställ är försedda med torvtak.

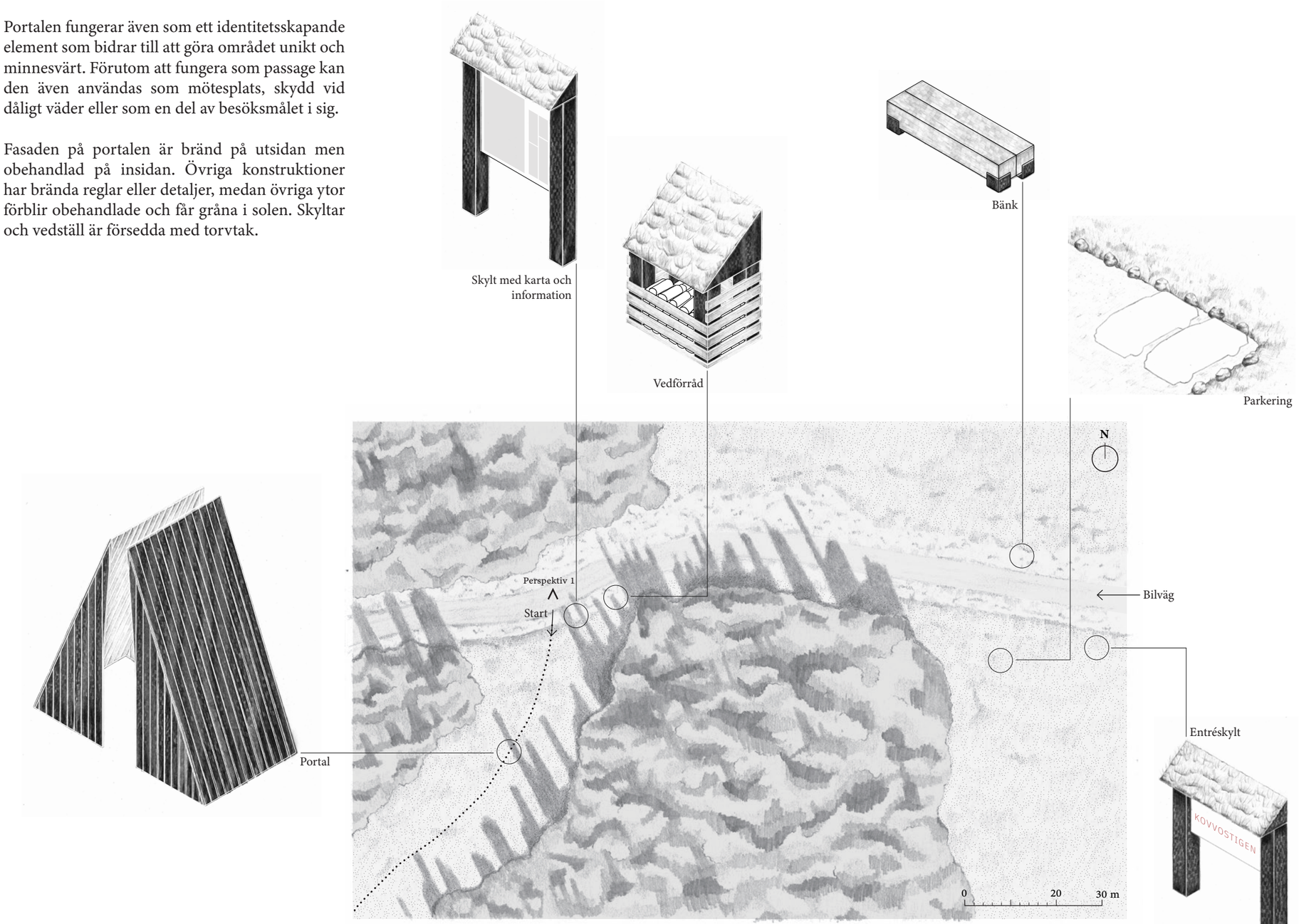

Plan över entréområdet.

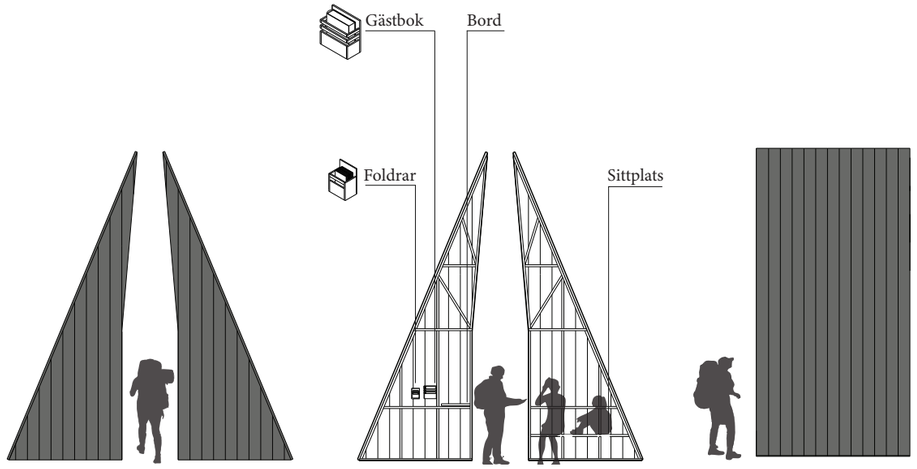

Portalen framifrån, i sektion och från sidan.

Inuti är portalen försedd med sittplatser, ett fack för foldrar, en gästbok samt ett litet bord att vila gästboken på när man skriver. Foldrarna är tänkta att tas med under vistelsen och innehåller information om områdets natur, djurliv och historia. Sittplatserna är placerade på den ena halvan av portalen, en på vardera sida. Mittemot bordet, facken för foldrar och gästboken finns en yta som kan inredas med ytterligare information eller andra funktioner.

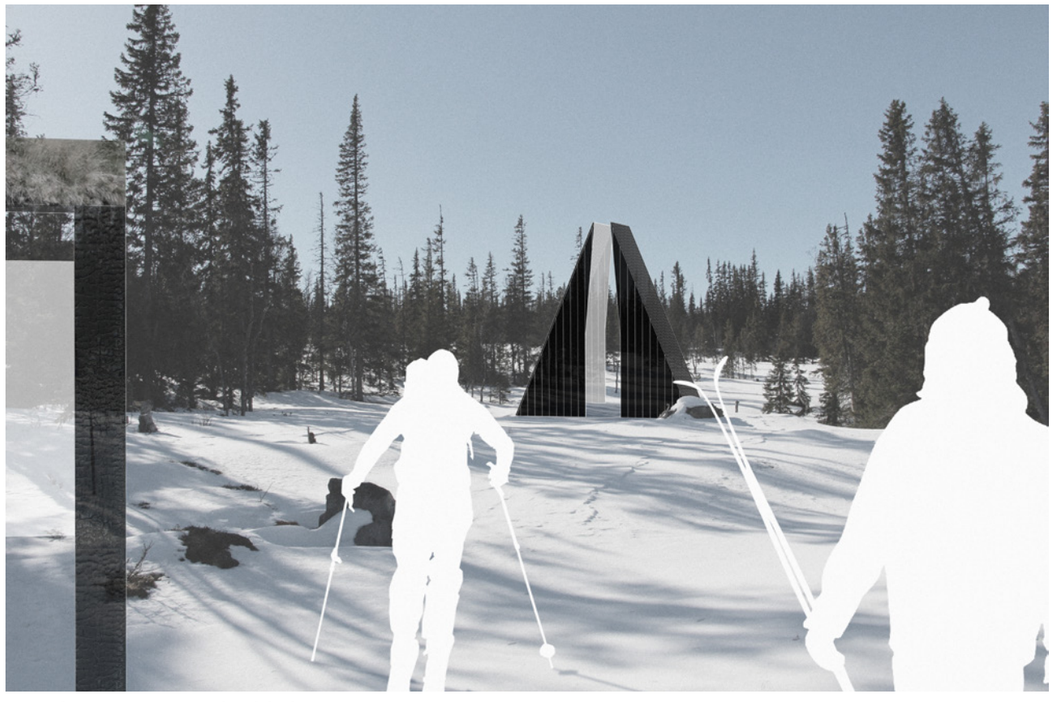

Perspektiv 1. Vy mot portalen från början av stigen.

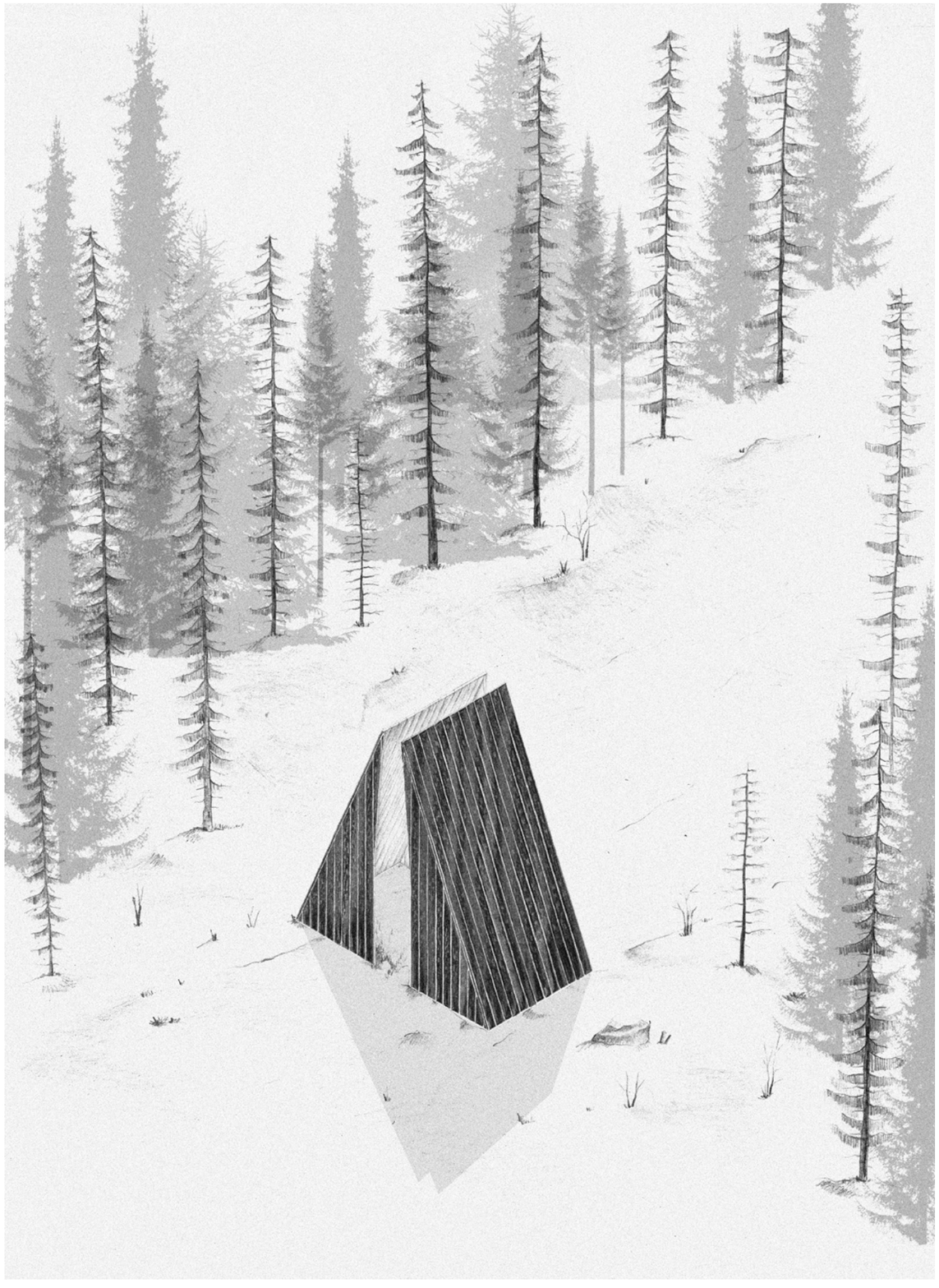

Middagstjärn

När man har gått en kilometer når man skylten som markerar att man är framme vid Middagstjärn. En liten bit in, något undanskymd från stigen finns en grillplats vid vattnet. Här finns tre bänkar att slå sig ned vid samt en grill av skiffer från området. Två av bänkarna är försedda med ett litet armstöd, medan den tredje är utan. Här kan man grilla eller ta ett dopp i vattnet beroende på årstid, och njuta av en fin utsikt mot tjärnen med berget som bakgrund. Detta stopp kan vara ett utflyktsmål i sig för den som inte vill gå så långt, utan i stället bara vilja sitta och njuta av naturen. Här passerar man även korsande stig mot Anådalen.

Stigen fortsätter sedan med spång längs tjärnen över myrmarken. Här passerar man två träramar som markerar in Helags och den högsta toppen Blåstöten, som är synliga från dessa punkter. Syftet är att väcka nyfikenhet och uppmärksamma besökaren på sin omgivning.

Stigen fortsätter förbi flera gamla tallar som utmärker sig med sina tjocka stammar och snirkliga grenar i olika former. De är inte bara vackra att betrakta på nära håll, utan fungerar också som landmärken längs vägen, vilket gör det lättare för besökare att känna igen sig på tillbakavägen.



Perspektiv 2. Vy mot ramen som markerar Helags.

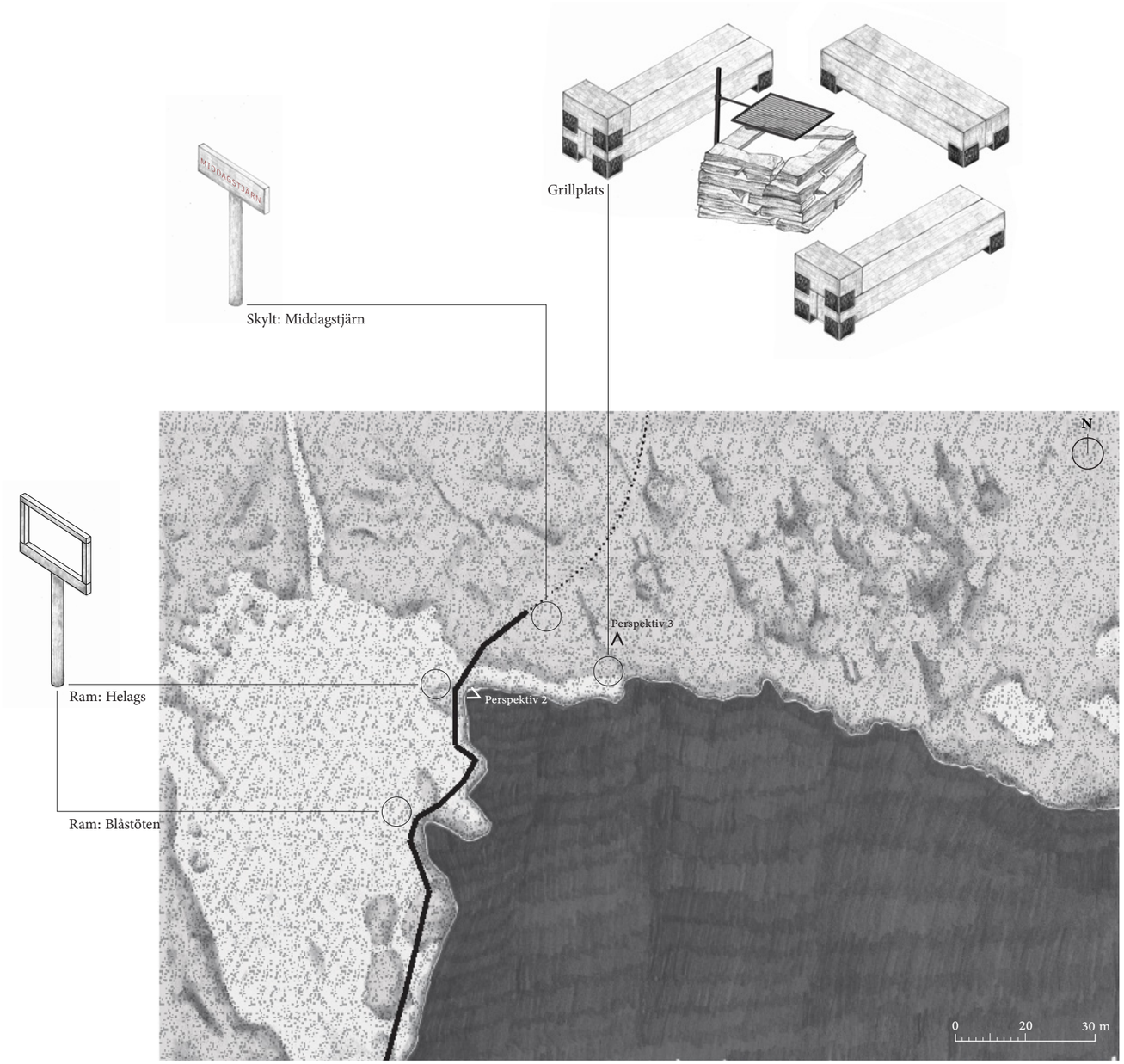

Plan över området intill Middagstjärn.



Perspektiv 3. Vy mot Middagstjärn, grillplatsen och Blåstöten i bakgrunden.

Kovvograven

Efter drygt två kilometer når man Kovvograven. Öster om stigen, undanskymt på en liten kulle, ligger ett vindskydd. Likt platsens historiska funktion som gömställe, är även vindskyddets placering något gömd bland träden. Fortsätter man längs stigen når man nästa lilla platå där en bänk finns med utsikt över fjället. Under dagen ger bänken skugga, medan kvällssolen senare tittar fram.

Bänken är utformad på samma sätt som de tidigare bänkarna vid Middagstjärn, med ett armstöd som även fungerar som ett litet bord på sidan. Vindskyddet har en bränd fasad och reglar, medan insidan är obehandlad. Formspråket är avsett att harmoniera med de övriga gestaltade elementen. Vindskyddet är upphöjt, vilket fungerar som en lekfull detalj som påminner om trädkojor från barndomen, samtidigt som det ger en fin utsikt. Det finns även en trygghetsaspekt i att vara högt upp.



Perspektiv 4. Vy mot vindskyddet på höjden från den nedre platån.

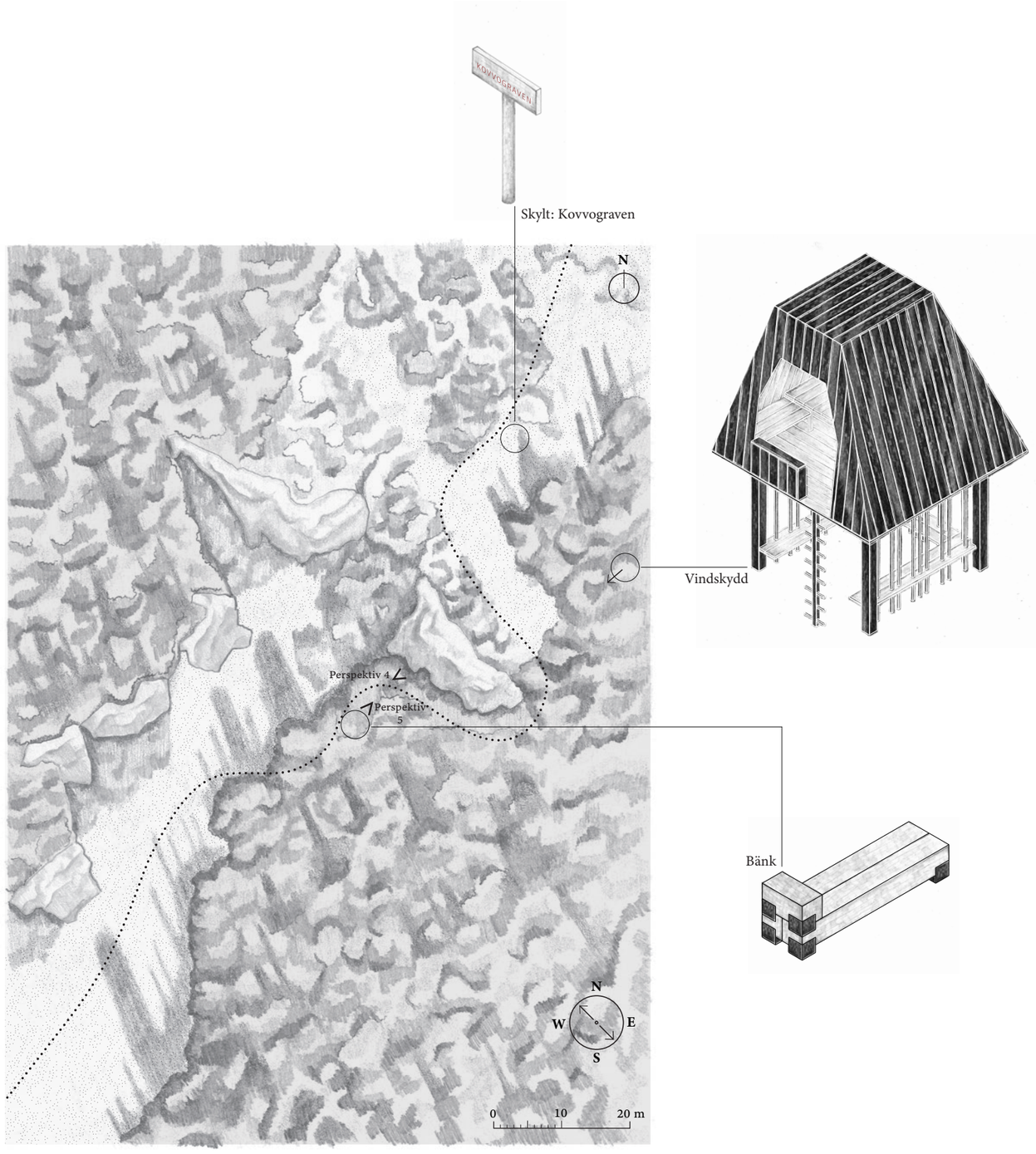

Plan över Kovvograven. Symbolen nere i högra hörnet visar en uppskattad vindriktning på platsen. I inlandet påverkas vinden av topografin, och i Norrlands inland följer den ofta dalgångarnas sträckning. Eftersom dalgångarna vanligtvis löper i nordväst–sydostlig riktning blir vindarna ofta nordvästliga eller sydostliga (SMHI, u.å.c). Pilen vid vindskyddet visar riktningen på dess öppning.



Perspektiv 5. Vy mot Blåstöten från den nedre platån.



Vindskyddet framifrån, i sektion och från sidan.

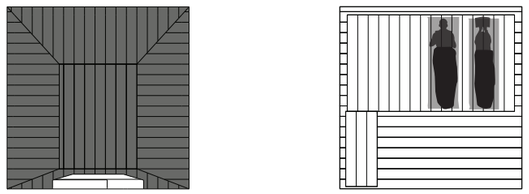

Vindskyddet i planvy, utvändigt och invändigt.

Vindskyddet rymmer cirka fyra personer för övernattning. Inuti finns en upphöjd yta för att rulla ut madrasser samt en liten bänk framför. Under bänken och sovytan finns plats att ställa väskor och andra tillhörigheter så att de inte är i vägen. Den främre fasaden, där ingången är placerad, lutar svagt inåt medan räcket är vertikalt. Detta ger god utsikt för den som lutar sig ut. Under vindskyddet finns sittplatser där man kan samlas för att umgås eller äta en måltid. De smala reglarna är placerade i ett oregelbundet mönster, vilket skapar ett dynamiskt intryck och ramar in rummet samtidigt som de fungerar som ryggstöd.

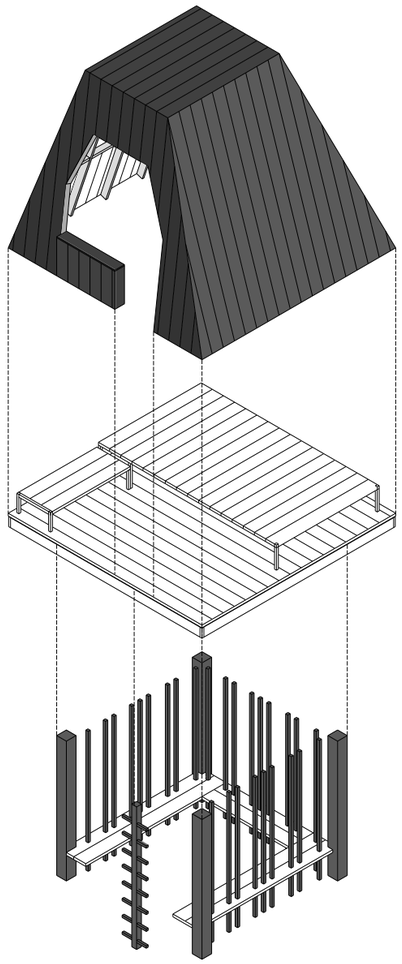

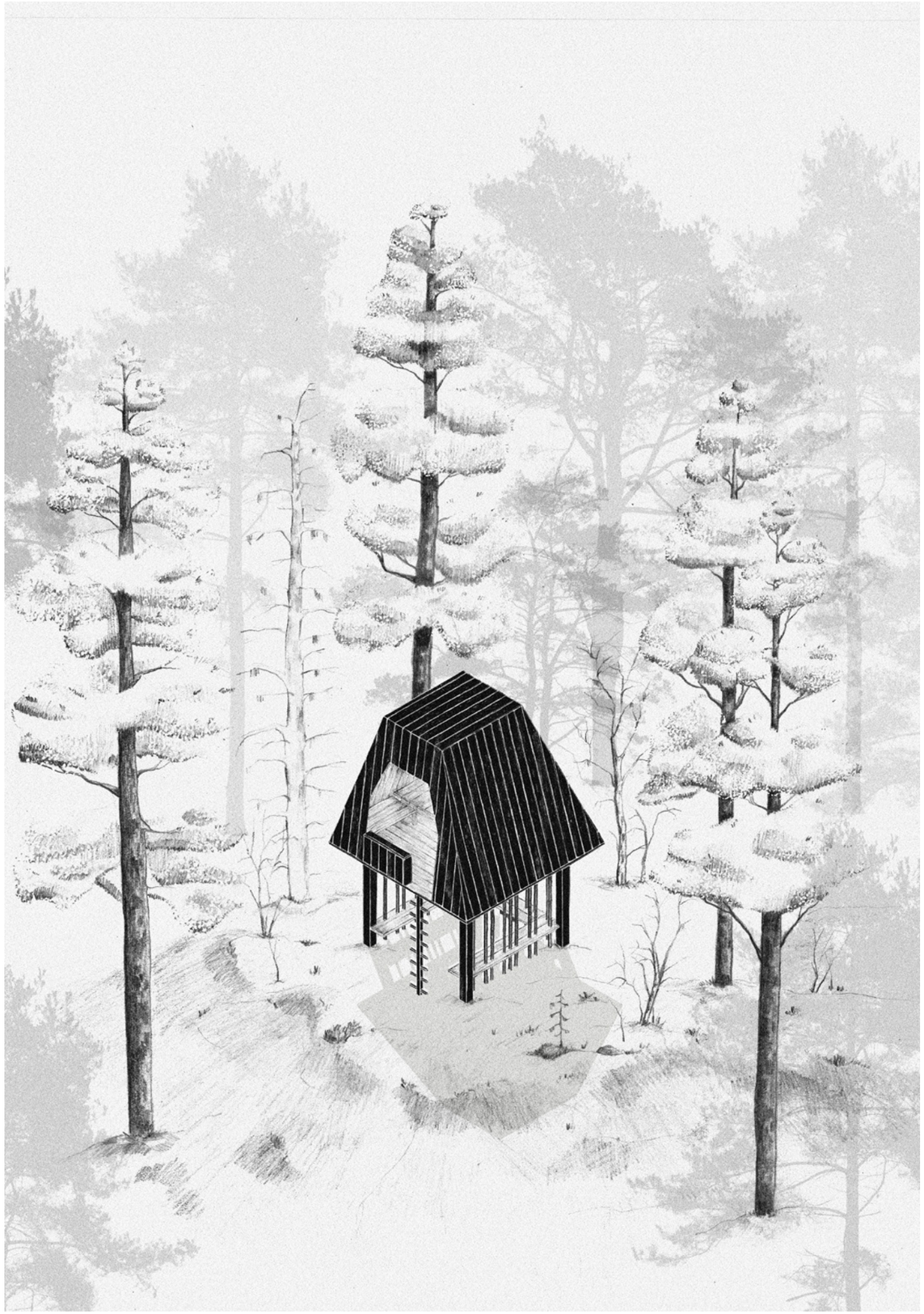

DISKUSSION OCH SLUTSATS

Resultatdiskussion

Slutsats

Avslutande reflektion

I följande avsnitt diskuteras resultatet av litteraturstudien och gestaltningsförslaget för att besvara arbetets syfte och frågeställningar. Diskussionen är indelad i tre teman: tillgänglighet, naturupplevelser samt orördhet kontra tillrättaläggande, och relateras till både litteraturen och projektarbetet. Samtliga frågeställningar besvaras inom ramen för dessa tematiska avsnitt.

Resultatdiskussion

Syftet med arbetet var att fördjupa förståelsen för hur planering och gestaltade element kan tillgängliggöra ett naturområde, samtidigt som de harmonierar estetiskt med omgivningen och lyfter fram dess värden och visuella kvaliteter. Arbetet syftade också till att undersöka hur gestaltningen kan bidra till att skapa förutsättningar för meningsfulla och naturnära upplevelser.

De två övergripande frågeställningnarna var följande:

1. Hur kan gestaltning användas för att göra naturen mer tillgänglig och skapa en djupare upplevelse för besökare?

2. Hur kan tillgänglighets- och gestaltningsåtgärder planeras och utformas på ett sätt som inte påverkar naturupplevelsen negativt?

Projektfrågeställningen var:

3. Hur kan en stig vid Anåfjället utformas för att tillgängliggöra landskapet och skapa förutsättningar för naturnära upplevelser i harmoni med det omgivande landskapet?

Att tillgängliggöra natur

Tillgänglighet framstår i litteraturen som ett brett och komplext begrepp, som kan förstås utifrån flera olika dimensioner. En distinktion som ofta görs är mellan fysisk, mental och – med min tolkning – upplevd tillgänglighet. Den fysiska tillgängligheten handlar om möjligheten att rent praktiskt ta sig till och röra sig inom naturområden (Centrum för naturvägledning, 2009). Den mentala tillgängligheten avser människors vana vid, och trygghet i, att vistas i naturen (ibid.). Den upplevda tillgängligheten, som jag valt att kalla den, handlar om hur väl information kommuniceras i form av exempelvis skyltar, kartor eller guidning som underlättar orientering och förståelse vid besöket. Övriga aspekter som lyfts i litteraturen som viktiga delar av tillgängligheten inkluderar möjligheten att ta del av information om ett område redan före besöket för att kunna planera vistelsen (Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet & Handisam, 2013), förutsättningarna att uppleva områdets kvaliteter, samt att det är möjligt året om (ibid.).

Litteraturen lyfter fram flera strategier för att öka tillgängligheten i naturmiljöer. Den fysiska tillgängligheten omfattar konkreta åtgärder som spänger, stigar, vägar och parkeringsplatser (Emmelin et al., 2010). För att stärka den upplevda tillgängligheten betonas vikten av ett välorganiserat område med tydliga entréer, skyltning och markerade leder. Jag har inte funnit någon direkt koppling i litteraturen kring specifika åtgärder för att öka den mentala tillgängligheten. Däremot innehåller **vägledningskedjan** som presenteras i *Riktlinjer för naturum* (Naturvårdsverket, 2015), och återges i *Naturvägledning i natur- och kulturområden* (Naturvårdsverket, 2018), flera delar som enligt min tolkning berör just detta. Bland annat lyfts vikten av lättillgänglig information inför besöket, vilket både underlättar planering och kan inspirera till att ta det första steget ut i naturen, särskilt för ovana besökare. Jag upplever också att strategier för fysisk och upplevd tillgänglighet till stor del överlappar med det som stärker den mentala tillgängligheten, eftersom många inslag bidrar till att skapa trygghet och minska osäkerhet inför naturvistelsen.

En av punkterna i vägledningskedjan (Naturvårdsverket, 2015) framhåller också att besökaren bör ges möjlighet att ta sig ut i naturen och utveckla en djupare förståelse för platsen, vilket i förlängningen kan förstärka naturupplevelsen. Detta kan ses som en mer relationsskapande aspekt av naturvistelsen, där närvaron i landskapet bidrar till att bygga en känslomässig koppling. För personer med begränsad naturvana kan detta vara ett första steg mot en starkare trygghet och tillhörighet i naturmiljön, något som är centralt för att stärka den mentala tillgängligheten.

Under arbetets gång har jag förstått att planering för tillgänglighet kräver en avvägning mellan flera faktorer. Platsens karaktär och kontext, målgruppens behov och områdets syfte måste vägas mot varandra. Är området beläget i närheten av en tätort, eller mer avlägset? Är det orört, eller finns redan viss grad av infrastruktur? Vilken typ av besökare förväntas komma, och vilka är deras behov och preferenser? Likaså spelar det roll vilka aktiviteter som området är tänkt att möjliggöra. Alla dessa faktorer påverkar hur tillgängligheten bör utformas och balanseras mot bevarandet av natur- och upplevelsevärden.

Tillgänglighet i gestaltningsförslaget

Inför gestaltningsarbetet var det en utmaning att beakta alla aspekter av tillgänglighet – fysisk, mental och upplevd. Jag har därför valt att fördjupa mig i de delar där jag haft tillräckligt underlag i form av kunskap, resultat från platsanalys och relevant litteratur. Många av gestaltningsbesluten baseras dock även på mina egna tolkningar och erfarenheter, vilket ger förslaget en tydlig personlig prägel.

Anåfjället är, sett till sin kontext, ett relativt lättillgängligt område genom sin närhet till byar och befintligt vägnät, men det präglas samtidigt av en stark vildmarkskaraktär. I gestaltningsförslaget ligger fokus på att tillgängliggöra landskapet utan att kompromissa med områdets orörda intryck. Därför är de föreslagna åtgärderna så diskreta som möjligt och begränsade till grundläggande behov.

Den fysiska tillgängligheten hanteras främst genom lösningar för passager över vattendrag och myrmark, samt genom enklare inslag som sittplatser och skydd mot väder. Den upplevda tillgängligheten stärks genom en tydlig entré, skyltning och ledmarkeringar, vilket bidrar till orienterbarhet och trygghet i landskapet. Dessa åtgärder innebär dock att gestaltningsförslaget i sin nuvarande form inte är tillgängligt för personer med svårare fysiska begränsningar. Det är angeläget att det finns naturområden med hög fysisk tillgänglighet, men graden av anpassning bör enligt min bedömning alltid vägas mot områdets geografiska läge, nuvarande funktion och landskapskaraktär, samt efterfrågan. Detta utesluter dock inte möjligheten att i ett senare skede inrätta fler tillgänglighetsanpassade inslag för att möta behov i framtiden.

I detta arbete har ett begränsat fokus lagts på att definiera en tydlig målgrupp för platsen, främst eftersom jag inte haft möjlighet att undersöka vilka

besökare som faktiskt rör sig i området. Frågan har däremot beaktats i planeringsarbetet, och antaganden har gjorts utifrån platsens karaktär samt den information som har funnits tillgänglig online om besökare i området. Tanken är att stigen ska vara tillgänglig för en relativt bred målgrupp, eftersom startpunkten är lätt att nå, sträckan är måttligt lång med begränsad stigning, och det finns möjlighet att bara gå delar av sträckan för att ändå nå viktiga målpunkter. Fysiska tillrättalägganden såsom spänger och broar, innebär att särskild utrustning som exempelvis vattentäta skor, inte är nödvändig, och att besökare slipper vada över vattendrag. Dessutom gör ledmarkeringar och skyltning det enkelt att hitta, vilket bidrar till en tryggare upplevelse för ovana besökare.

Tillgängligheten för olika typer av upplevelser i området har utförts på flera sätt. Stigen har utformats för att leda besökaren till platser där landskapets kvaliteter blir särskilt tydliga. Sittplatser möjliggör pauser och reflektion, medan vindskyddet skapar förutsättningar för övernattning. Ledmarkeringarna är utformade med tillräcklig höjd för att vara synliga även vintertid när snön ligger djup, vilket gör området tillgängligt året om. Som tidigare nämnts har ambitionen varit att inte kompromissa med områdets orörda intryck. Denna balans påverkar dock säkerhetsaspekten. Exempelvis upphör ledmarkeringen en bit före toppen, vilket under goda väderförhållanden inte utgör något problem då sikten är god. Samtidigt kan vädret i fjällen snabbt förändras, och i händelse av dimma eller oväder kan orienteringen försvåras avsevärt. Det gör tydlig information inför besöket särskilt viktig, så att besökare vet vad de kan förvänta sig och kan planera sin vistelse därefter.

Naturupplevelser

Litteraturen lyfter fram flera faktorer som kan förhöja naturupplevelsen, men betonar samtidigt att upplevelsen är subjektiv och påverkas av individens bakgrund. Tidigare naturkontakt, särskilt under uppväxten, har visat sig vara avgörande för hur vi tolkar och relaterar till landskap i vuxen ålder (Steg et al., 2019; Spirn, 1998). Detta understryker sambandet mellan vana och mental tillgänglighet. Samtidigt utesluter de inte att relationen till naturen kan utvecklas senare i livet, särskilt om rätt förutsättningar ges.

Upplevelsen formas även av kulturella, sociala och praktiskt erfarenheter. Tuan (1974) menar att vi dras till bekanta landskap som vi har erfarenhet av i sin teori om topofili, medan teorin om ekologisk estetik pekar på att kunskap om naturens välmående kan förhöja vår uppskattning. Gemensamt för båda teorierna är att de förutsätter en viss grad av vana eller kunskap om naturmiljöer, något som inte alla individer har. Samtidigt antyder det att naturupplevelsen kan stärkas över tid: ju mer vi vistas i naturen och lär oss om den, desto större blir sannolikheten att vi också uppskattar och värderar den.

Evolutionärt grundade teorier, som *prospect–refuge*-teorin, lyfter fram vår dragning till miljöer som kombinerar överblick och skydd. Andra faktorer som landskapsmönster, skala och utsikt påverkar också vår känslomässiga respons. Bell (2012) beskriver hur vissa landskap kan framkalla en sublim upplevelse, en känsla av vördnad och ödmjukhet inför naturens storhet. Enligt Kaplan et al. (1998) föredrar vi miljöer som är läsbara men samtidigt inbjuder till utforskning. Historisk kontext och platsens unika identitet, det så kallade *Genius loci*, kan ytterligare fördjupa upplevelsen och stärka anknytningen till platsen. Samtliga teorier föreslår till skillnad från de två ovanstående styckena en mer generell bedömning av enskilda individers upplevelser, vilket kan anses vara lättare att planera för i ett gestaltningssammanhang, samtidigt som de kanske ej bör tolkas rätt av som en sanning.

Att planera för upplevelser är därmed en komplex uppgift. Trots detta är det väsentligt att gestaltningsarbetet tar hänsyn till sådana aspekter, för att iallafall försöka möta besökarnas efterfrågan och förväntningar.

Planering för upplevelser kräver avvägningar, där jag tror att mycket avgörs av hur väl man känner till målgruppen. Teorier som lyfter fram mer allmängiltiga faktorer, som trygghet, variation, överblick och möjlighet till utforskning, kan fungera som värdefulla riktlinjer, särskilt i sammanhang där målgruppen är diffus eller bred. Mer subjektiva teorier, som utgår från individens tidigare erfarenheter och relation till natur, kan däremot vara mer relevanta i planeringen av platser där målgruppens behov och preferenser är mer tydligt definierade.

Samtidigt bör all planering utgå från platsens specifika karaktär och förutsättningar. Likt tillgänglighetsåtgärder måste de upplevelsevärden man vill lyfta fram anpassas till det enskilda områdets unika sammanhang.

Naturupplevelsen kan, som tidigare nämnts, också ses som en relationsskapande dimension, där närvaron i landskapet bidrar till att stärka individens känslomässiga koppling till platsen. En sådan koppling kan i sin tur öka både förståelsen för och viljan att värna om naturens värden. Ur ett planeringsperspektiv är detta särskilt viktigt, då det kan bidra till ökad medvetenhet om naturens betydelse och fungera som en drivkraft för att motivera naturskydd.

Naturupplevelser i gestaltningsförslaget

Naturupplevelserna i gestaltningsförslaget har en nära koppling till tillgängligheten. Platser har valts ut med omsorg för att framhäva landskapets särskilda kvaliteter, såsom vyer och karaktärsdrag som bidrar till en stark upplevelse. Tillgängligheten möjliggör att besökaren leds till dessa platser, och funktioner som sittplatser och vindskydd gör det möjligt att stanna upp och ta in omgivningen under olika tider på dygnet, vilket tidigare diskuterats.

Gestaltningsförslaget innehåller också element som syftar till att stärka platsens identitet genom koppling till historia. Ett exempel är Kovvograven, som genom sin berättelse förväntas väcka nyfikenhet och fördjupa upplevelsen av platsen. De träramar som markerar in utsikterna mot Helags och Blåstöten är också tänkta att informera och engagera besökaren. Området skulle kunna kompletteras med fler informationsinsaster för att öka förståelsen och förhöja upplevelsen ytterligare. Foldrar föreslås som ett informationsbärande alternativ, då de till skillnad från permanenta skyltar inte påverkar platsens visuella uttryck. Samtidigt kan skyltar vara mer lättillgängliga i stunden och underlätta direkt kunskapsöverföring utan att kräva att besökaren aktivt letar efter information vid specifika platser.

Vissa upplevelser i förslaget är mer subtila och kanske inte omedelbart uppfattas av alla besökare. Ett exempel är portalen som markerar stigstarten, där tanken är att ge en känsla av att man träder in i ett nytt landskap, en symbolisk övergång snarare än en praktisk funktion. På liknande sätt är den sista, omarkerade biten av stigen mot toppen tänkt att förstärka vildmarkskänslan. Dessa intentioner är inte nödvändigtvis självklara för alla, och kan eventuellt framkalla en en helt annan känsla. Exempelivs kan upphörandet av ledmarkering snarare upplevas som frustrerande än att

vildmarkkänslan blir extra påtaglig. Åtgärder för att öka besökarens chans att ta del av den tänkta känslan skulle eventuellt kunna förstärkas genom kompletterande information om intentionerna med utformningen, vilket kan stödja upplevelsen utan att styra den.

När det gäller målgrupp och planering utifrån teorierna i litteraturen har ett mer generellt angreppssätt använts, med syftet att skapa ett upplevelserikt besök för en bredare grupp. Samtidigt förutsätter delar av gestaltningen viss erfarenhet hos besökaren, exempelvis möjligheten till övernattning, vilket kanske inte tilltalar den ovana, samt att området är tillgängligt vintertid, vilket ställer högre krav på både utrustning och vana. De mer informativa inslagen i förslaget är dock tänkta att fördjupa naturupplevelsen även för den oerfarna besökaren, vilket kan göra besöket mer meningsfullt och öka den mentala tillgängligheten.

Orördhet och tillrättaläggandet

Tillgänglighet och naturupplevelser är nära förbundna med balansen mellan orördhet och tillrättaläggande. De åtgärder som möjliggör tillgång till landskapet är ofta desamma som riskerar att minska upplevelsen av orörd natur (Emmelin et al., 2010). Tillrättaläggande handlar dock inte enbart om att skapa tillgänglighet, utan även om att bevara landskapets kvaliteter och att minska slitage från mänsklig påverkan. Samtidigt, som tidigare nämnts, kan tillgänglighet också användas för att styra besökare till specifika platser som möjliggör naturupplevelser (ibid.). Här uppstår en paradox: beroende på kontext kan tillrättaläggande åtgärder både försvaga och möjliggöra naturupplevelsen. Planeringen för att balansera orördhet och tillrättaläggande är därför en komplex process, som kräver att flera faktorer vägs mot varandra.

Att utgå från besökarnas förväntningar, till exempel genom modeller som purismskalan, ROS och zonering, är en viktig del i planeringen av anläggningars omfattning och utformning. Dessa verktyg kan bidra till att styra insatser i ett område så att känsliga miljöer skyddas samtidigt som besökarnas behov och preferenser tillgodoses. Även om modellerna är användbara i planeringsprocessen, bygger de på relativt grova generaliseringar. Exempelvis förutsätts att alla så kallade *urbanister* föredrar en hög grad av tillrättaläggande och närvaro av många andra besökare, en förenkling som riskerar att förbises den variation som faktiskt finns inom målgruppen.

Centrala gestaltningsprinciper i sammanhanget är färg, form och materialval (Emmelin et al., 2010), liksom placering i terrängen och hänsyn till omgivningens karaktär (Naturvårdsverket, 2013). Formgivning av tekniska anordningar har även uppmärksammats som ett sätt att profilera platser, mildra intrång i naturen och tillföra estetiska värden (Emmelin et al., 2010). Dessa aspekter upplevs ofta som självklara. En intressant fråga är dock om en genomtänkt och mer uttrycksfull design kan få större acceptans, just för att den bidrar till platsens identitet.

Sammanfattningsvis finns inget generellt recept för hur balansen mellan orördhet och tillrättaläggande bör hanteras. Åtgärder måste anpassas till platsens specifika karaktär och kontext, i enlighet med de principer för tillgänglighet och naturupplevelse som tidigare diskuterats. En genomarbetad analys och planering krävs, som beaktar såväl ekologiska som visuella förutsättningar.

Beroende på områdets mål och funktion kan olika faktorer behöva väga olika tungt i planeringen. Här spelar den fysiska utformningen en avgörande roll: utseende, materialval och placering kan vara det som avgör om en nödvändig anordning, exempelvis av säkerhets- eller tillgänglighetsskäl, upplevs som en naturlig del av landskapet eller som ett störande ingrepp.

Grad av ingrepp i gestaltningsförslaget

I gestaltningsförslaget har den övergripande planeringen och designen inspirerats av modeller som ROS och zonering, om än i betydligt mindre skala. I detta fall representerar zonerna relativt små utsnitt längs stigens dragning. Huruvida dessa modeller är fullt ut lämpade för planering i mindre områden är svårt att avgöra, men för min del fungerade de som ett användbart verktyg för att motivera de ingrepp som föreslås, liksom de som har undvikits. Bedömningen av vilka delområden som skulle förbli orörda baserades på upplevelsen och karaktären av platsen vid besök i fält. Detta understryker vikten av att planeringsarbetet inte enbart sker vid skrivbordet, utan även genom närvaro i landskapet.

Under processen fick jag en tydlig förståelse för hur svårt det är att göra avvägningar kring graden av tillrättaläggande, och hur man kan kompromissa utan att inkräkta på omgivningens karaktär. Ett exempel är Kovvograven, en plats som jag upplever har en unik och särskilt stark vildmarkskänsla. Samtidigt som jag ville värna den stämning som råder där i dag, fanns också en ambition att skapa bättre förutsättningar för att kunna stanna upp och ta in platsen. Lösningen blev att det planerade vindskyddet placerades mer undanskymt, både för att inte störa utsikten, men det blev också en fin koppling till platsens historia. Även en sittbänk placerades i området. Inledningsvis fanns tankar på att komplettera den med ett bord, men det riskerade enligt min bedömning att ta över för mycket visuellt. I stället försågs bänken med ett brett armstöd som även kan fungera som avlastningsyta, ett grepp som återkommer i bänkarna vid Middagstjärn och blev en del av det sammanhållna designen.

Slutligen har de gestaltade elementens inspiration hämtats från omgivningen i fråga om färg och

material för att smälta in i omgivningen, samtidigt som ett tydligt formspråk använts för att skapa en egen identitet för platsen. Formspråket har även anspelat till viss del på omgivningen. Exempelvis har portalens spetsiga form en visuell koppling till de omkringliggande granarna.

Även om fotomontage har använts för att illustrera hur de gestaltade elementen förhåller sig till omgivningen, är det svårt att förutse exakt hur de kommer att upplevas i verkligheten. Upplevelsen kan dessutom variera beroende på årstid, ljusförhållanden och landskapets dominerande färger. De mer identitetsskapande inslagen i gestaltningen, särskilt sådana som sticker ut, kan även uppfattas som visuellt störande av vissa besökare, i kontrast till den omgivande naturens uttryck.

Slutsats

Sammanfattningsvis finns det många möjligheter att tillgängliggöra naturområden genom olika gestaltningåtgärder och upplevelsebaserade inslag i enlighet med landskapets karaktär. Mycket tyder dock på att all planering behöver anpassas efter platsens specifika karaktär, dess kontext, besökarnas behov och områdets syfte. Processen är både komplex och mångfacetterad, och det finns ingen generell metod som passar alla situationer. Modeller och riktlinjer kan fungera som stöd i arbetet, men för att kunna tillämpas krävs en grundlig analys. Det gäller både genom skrivbordsstudier och kartmaterial, men framför allt genom faktiska fältbesök som ger en djupare förståelse och känsla för platsen.

Avslutande reflektion

Slutligen vill jag lyfta vikten av en genomtänkt planering och gestaltning av naturområden, eftersom detta ofta är en förutsättning för att de ska kunna besökas och uppskattas. Det finns ett tydligt samband mellan tillgänglighet till naturen och människors möjlighet att skapa en starkare relation till den, en relation som i sin tur kan bidra till ökad vilja att värna om naturvärden. Ökad legitimitet för naturskydd kan på sikt leda till fler satsningar på att bevara och utveckla naturområden, vilket i sin tur gör friluftsliv mer tillgängligt för fler. Det kan ses som en cirkulär process där tillgängligheten är en del i processen av flera faktorer som samverkar och förstärker varandra.

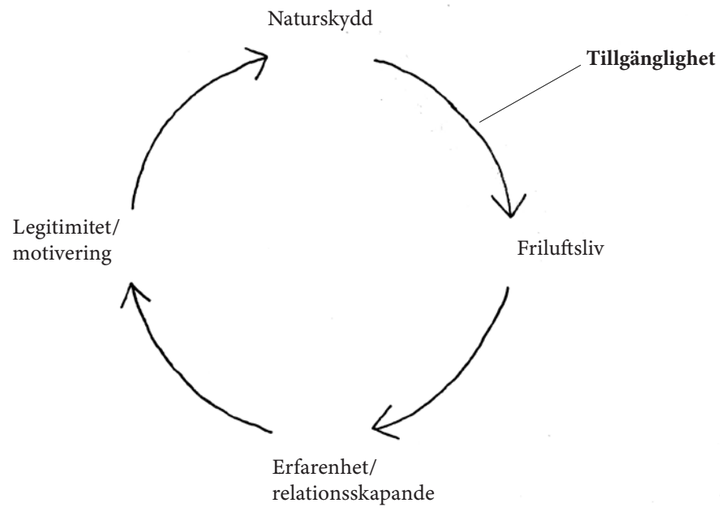

Referenser

Litteratur

Anådalen (u.å.). *Anådalen*. http://www.anadalen.com/anadalen.html [Hämtad: 2025-03-18]

Bell, S. (2005). *Elements of Visual Design in the Landscape*. 2. uppl. London: Taylor & Francis Group.

Bell, S. (2012). *Landscape: Pattern, perception and process*. 2. uppl. London: Routledge.

Brockmann Geomatics Sweden AB (2014). *Satellitbaserad övervakning av våtmarker: Kartering av vegetation på öppna myrar.* Brockmann Geomatics Sweden AB https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:718591/FULLTEXT01.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

Bäck, K. (2017). *Miljöorganisationerna: Avverka inte fjällnära gammelskog vid Messlingen*. Natursidan. https://www.natursidan.se/nyheter/miljoorganisationerna-avverka-inte-fjallnara-gammelskog-vid-messlingen/ [Hämtad: 2025-02-13].

Centrum för naturvägledning (2009). *Naturvägledning i Sverige - en översikt.* Uppsala: Institutionen för stad och land, SLU. Rapport Nr. 5. https://www.slu.se/globalassets/ew/org/centrb/cnv/publikationer/rapport-med-omslag-for-webb.pdf [Hämtad: 2025-02-13].

Emmelin, E., Fredman, P., Lisberg Jensen, E. & Sandell, K. (2010) *Planera för friluftsliv.* Carlsson Bokförlag.

Ljungdahl, E. (2011). *Mittådalens sameby: Historia, kulturmiljöer & turister*. Sundsvall: Gaaltije. https://gaaltije.se/onewebmedia/Mitt%C3%A5dalen_2011.pdf [Hämtad: 2025-03-18]

Fjällriket Baggården (u.å.a). *Anåfjället.* https://www.fjallriketbaggarden.se/upplev/anafallet [Hämtad: 2025-03-11]

Fjällriket Baggården (u.å.b). *Mittådalen.* https://www.fjallriketbaggarden.se/upplev/mittadalen [Hämtad: 2025-03-18]

Folkhälsomyndigheten (2024). *Friluftsvanor i befolkningen.* Folkhälsomyndigheten. https://www.folkhalsomyndigheten.se/livsvillkor-levnadsvanor/friluftsliv/friluftsvanor-i-befolkningen/ [Hämtad: 2025-02-13].

Funäsfjällen (u.å.). *Anåfjället*. https://funasfjallen.se/vandringsleder/anafjallet/ [Hämtad: 2025-03-11]

Hägerhäll, C.M, (2005). *Naturen I landskapsupplevelsen och landskapsupplevelsens natur.* I: Johansson, M., Küller, M. (red.) Svensk miljöpsykologi. Lund: Studentlitteratur, s. 209-226.

Härjedalens Fornminnesförening (2025). *Oŀleste - Ordlista, Fônnesdaŀn/Funäsdalen - Nässa/Tännäs.* https://www.hembygd.se/harjedalensfornminnesforening/ordlista-start [Hämtad: 2025-04-21]

Härjedalens kommun (u.å.). *Turistinformation*. Härjedalens kommun. https://www.herjedalen.se/uppleva-och-gora/turistinformation.html [Hämtad: 2025-04-15]

Härjedalens kommun (2020) *Översiktplan för Härjedalen.*

Kaplan, R., Kaplan, S. Och L. Ryan, R. (1998). *With people in mind: Design and Management of Everyday Nature*. 1. uppl. Washington, D.C.: Island Press.

Länsstyrelsen i Jämtlands län (2024). *Fjällnära skogar med höga naturvärden - Härjedalen kommun.* Länsstyrelsen i Jämtlands län. https://www.lansstyrelsen.se/download/18.8cd5a1b19362fb4fc2321f/1732538760880/Fj%C3%A4lln%C3%A4ra%20skogar%20med%20h%C3%B6ga%20naturv%C3%A4rden%20-%20H%C3%A4rjedalen%20kommun.pdf [Hämtad: 2025-02-13].

Miljöförvaltningen (2012). *Stockholm stads biotoper: Reviderad databas för Stockholms biotopkarta och övergripande analys av förändringar mellan 1998 och 2009.* Stockholm: Miljöförvaltningen. https://miljobarometern.stockholm.se/content/docs/tema/natur/biotopkarta_2009_publ.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

Motion 2024/25:2634. *Skydd av 30 procent av Sveriges natur.* Stockholm: Miljö- och jordbruksutskottet.

Mårald, E. och Nordlund, C. (2016). *Natur och miljö i nordisk kultur: några idéhistoriska nedslag.* RIG: Kulturhistorisk tidskrift, 99(1), s. 1-13, https://journals.lub.lu.se/index.php/rig/article/view/16079/14556 [Hämtad: 2025-02-13].

Nationalencyklopedin (2023), *Friluftsliv.* http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/friluftsliv [Hämtad: 2025-05-12].

Natursidan (2018). *Nytt naturreservat med fjällnära skog vid Messlingen*. Natursidan. https://www.natursidan.se/nyheter/nytt-naturreservat-med-fjallnara-skog-vid-messlingen/ [Hämtad: 2025-04-15].

Naturvårdsverket (2007). *Friluftsanordningar: en vägledning för planering och förvaltning.* Naturvårdsverket. https://www.naturvardsverket.se/globalassets/media/publikationer-pdf/1200/978-91-620-1257-6.pdf [Hämtad: 2025-03-25].

Naturvårdsverket (1983). *Geomorfologiska kartbladet.* Stockholm: Statens naturvårdsverk. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1156817/FULLTEXT01.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

Naturvårdsverket (2010). *Konventionen om biologisk mångfald och svensk naturvård: Sammanfattning av Sveriges fjärde nationella rapport till sekretariatet för konventionen om biologisk mångfald.* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport Nr. 6389. https://www.naturvardsverket.se/globalassets/media/publikationer-pdf/6300/978-91-620-6389-4.pdf [Hämtad: 2025-04-15].

Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet & Handisam (2013). *Tillgängliga natur- och kulturområden: En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utomhusmiljöer.* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport Nr. 6562. https://www.naturvardsverket.se/4ac239/globalassets/media/publikationer-pdf/6500/978-91-620-6562-1.pdf [Hämtad: 2025-03-14].

Naturvårdsverket (granskad 2025). *Tillgänglig natur för alla.* Naturvårdsverket. https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/friluftsliv/sveriges-friluftlivsmal/tillganglig-natur-for-alla/ [Hämtad: 2025-023-15].

Naturvårdsverket (2015). *Riktlinjer för naturum.* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport Nr. 6696. https://www.naturvardsverket.se/4ac5e9/globalassets/media/publikationer-pdf/ovriga-pub/978-91-620-6696-3.pdf [Hämtad: 2025-02-13].

Naturvårdsverket (2018). *Naturvägledning i natur- och kulturområden.* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport Nr. 6846. https://www.naturvardsverket.se/4a438a/globalassets/media/publikationer-pdf/6800/978-91-620-6846-2.pdf [Hämtad: 2025-02-13].

Nykänen, R. (2019). *Naturvägledning som del av naturvård.* I: Sandberg, E. (red.) *Naturvägledning i Norden.* 2. uppl. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, s. 36-42. https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1362567/FULLTEXT05.pdf [Hämtad: 2025-01-27]

Ottoson, A. (2023). *Naturen som kraftkälla.* Stockholm: Naturvårdsverket. Rapport Nr. 7116. https://www.naturvardsverket.se/4acf28/globalassets/media/publikationer-pdf/7100/978-91-620-7116-5.pdf [Hämtad: 2025-02-13].

Rohde, T. (2019). *Naturvägledningens roll och värdegrund.* I: Sandberg, E. (red.) *Naturvägledning i Norden.* 2. uppl. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, s. 25-35. https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1362567/FULLTEXT05.pdf [Hämtad: 2025-01-27]

SGU (2021a). *Beskrivning till geomorfologiska kartan: Jämtlands län.* Uppsala: SGU. https://resource.sgu.se/dokument/publikation/k/k705beskrivning/k705-beskrivning.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2021b). *Karta över Sveriges istida landformer.* SGU. https://www.sgu.se/om-sgu/nyheter/2021/oktober/ny-kartvisare-som-visar-landformer/ [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2020a). *Isälvssediment – spår av isälvarna.* SGU. https://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/isen-smalter/isalvssediment-spar-av-isalvarna/ [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2020b). *Morän – spår av inlandsisen.* SGU. https://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/inlandsisen/moran-spar-av-inlandsisen/ [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2020c). *Torv – från sjö till torvmark.* SGU. https://www.sgu.se/om-geologi/jord/fran-istid-till-nutid/erosion-och-igenvaxning/torv-fran-sjo-till-torvmark/ [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2021). *Sveriges sandstenar är viktiga naturresurser.* SGU. https://www.sgu.se/om-sgu/nyheter/2021/februari/sveriges-sandstenar-ar-viktiga-naturresurser/ [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (u.å.). *Kartvisare: Berggrund 1:50 000–1:250 000* [Webbkarta]. https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-berg-50-250-tusen.html [Hämtad: 2025-04-17]

SGU (2013). *Vegetation, jordarter och berggrund: En jämförande studie av Lantmäteriets vegetationskartor och SGUs geologiska kartor.* SGU. https://resource.sgu.se/dokument/publikation/rm/rm134rapport/rm134-rapport.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

SLU (2025) *Analys och resultat Fjällen.* https://www.slu.se/centrumbildningar-och-projekt/nils/fjall/analys-och-resultat-fjallen-ny/#main [Hämtad: 2025-04-17]

SLU (2020). *Fångstgropar – värdefulla system som gick i arv.* https://www.slu.se/ew-nyheter/2020/4/fangstgropar--vardefulla-system-som-gick-i-arv/ [Hämtad: 2025-03-18]

SMHI (u.å.a). *Härjedalens klimat.* https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/klimatet-i-sveriges-landskap/harjedalens-klimat. [Hämtad: 2025-04-17]

SMHI (2025). *Griddad nederbörd- och temperaturdata (PTHBV).* https://www.smhi.se/data/nederbord-och-fuktighet/nederbord/griddad-nederbord--och-temperaturdata [Hämtad: 2025-05-06]

SMHI (u.å.b). *Snödjup*. https://www.smhi.se/vader/observationer/snodjup [Hämtad: 2025-05-06]

SMHI (u.å.). *Härjedalens klimat.* https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/klimatet-i-sveriges-landskap/harjedalens-klimat. [Hämtad: 2025-04-17]

SMHI (u.å.c). *Vind i Sverige.* https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/sveriges-klimat/vind-i-sverige [Hämtad: 2025-05-14]

Statens naturvårdsverk (1975). *Flygbildstolkning av fjällvegetation: En metodstudie för översiktlig kartering.* Stockholm: Statens naturvårdsverk. https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1172420/FULLTEXT01.pdf [Hämtad: 2025-04-17]

Steg, L., van den Berg, A.E. och de Groot, J.IM. (2019). *Environmental Psychology: History, Scope, and Methods.* I: Steg, L. och De Groot, J.I.M. (red) Environmental Psychology. 2. uppl. Hoboken, NJ: Wiley, s. 1-11. https://www.hse.ru/data/2019/03/04/1196348199/%5BLinda_Steg_Judith_I._M._de_Groot%5D_Environmental_P%28b-ok.cc%29.pdf [Hämtad: 2025-04-07].

Spirn, A.W. (1998). *The Language of Landscape*. New Haven: Yale University Press.

Sveriges Nationalatlas (2009). *Berg och jord*. 3. uppl. Stockholm: SNA.

Swanwick, C. (2002). *Landscape Character Assessment: Guidance for England and Scotland. The Countryside Agency och Scottish Natural Heritage.* https://digital.nls.uk/pubs/e-monographs/2020/216649977.23.pdf [Hämtad: 2025-02-11].

Trafikverket (2017). *Landskapet är arenan – Integrerad landskapskaraktärsanalys, en metodbeskrivning.* Borlänge: Trafikverket. https://trafikverket.diva-portal.org/smash/get/diva2:1364686/FULLTEXT01.pdf [Hämtad: 2025-02-31].

Tuan, Y.-F. (1974). *Topophilia: A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values.* New York: Columbia University Press.

Tveit, M.S., Ode Sang, Å. och Hägerhäll, C.M. (2019). *Scenic Beauty: Visual Landscape Assessment and Human Landscape Perception.* I: Steg, L. och De Groot, J.I.M. (red) Environmental Psychology. 2. uppl. Hoboken, NJ: Wiley, s. 45-54. https://www.hse.ru/data/2019/03/04/1196348199/%5BLinda_Steg_Judith_I._M._de_Groot%5D_Environmental_P%28b-ok.cc%29.pdf [Hämtad: 2025-04-07].

Bilder

Om inget annat anges är alla bilder och illustrationer producerade av författaren.

Caroistda (2016). *Façade ancienne en yakisugi shou-sugi-ban sur une maison de Kyoto.* [fotografi]. https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Yakisugi_Kyoto.jpg (CC BY-SA 4.0) [Hämtad: 2025-05-13]

Jensens (2008a). *Stabbur, Husantunet, Alvdal.* [fotografi] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Husantunet_stabbur.jpg [Hämtad: 2025-05-13]

Jensens (2008b). *Vinterfjøs fra Østerhaug, Elverum. I dag på Glomdalsmuseet.* [fotografi] https://commons.wikimedia.org/wiki/File:%C3%98sterhaugfj%C3%B8set_Glomdalsmuseet.jpg [Hämtad: 2025-05-13]

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i JA, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i NEJ, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här:

• https://libanswers.slu.se/en/faq/228318

☒ JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras
enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

☐ NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.

